

ఆంధ్రపురాణము- సమగ్ర పరిశీలనము

ఎం.ఫిల్. సిద్ధాంత వ్యాసము

బండకాడి నాగిరెడ్డి
ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్.,

నగబాల ప్రచురణలు
హైదరాబాద్

Foundation

Gurukul Ka

Forwarded Free of Cost
and with the Compliments
of the Department of Education
Govt. of India, New Delhi

ఆంధ్రపురాణము- సమగ్ర పరిశీలనము

007320

ఎం.పి. సిద్ధాంత వ్యాసము

DONATION

బండకాడి నాగిరెడ్డి

ఎం.పి., ఎం.పి.,

నగబాల ప్రచురణలు

హైదరాబాద్

ĀNDHRA PURANAMU-
SAMAGRA PARISEELANAMU

M.Phil Thesis by
BANDAKADI NAGIREDDY, M.A., M.Phil.,

First Edition : March, 1987

© Author

PRICE : Rs. 20

For Copies :

NAGABĀLA PRACHURANALU
12-11-1473/1/1/A. Raghavendranagar,
Secunderabad-500 361.

Printed at
MASTER ART PRINTERS
1-1-694/2/A Gandhinagar,
Hyderabad-500 380.

'తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం' ఆర్థిక సహాయముతో ముద్రితము.

అమృత
నాన్నలకు

జననం : 21-5-1953

మహమ్మదాబాద్

రంగారెడ్డి జిల్లా

తల్లి దండ్రులు : బుద్ధమ్మ, సాయిరెడ్డి

విద్యాభ్యాసం : ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్.,

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

వృత్తి : ఆధ్యాపకత్వము

కేశవ మెమోరియల్ జూనియర్ కళాశాల,

నారాయణగూడ, హైదరాబాద్-29

ప్రవృత్తి : సాహిత్య వ్యాసంగము

పరిశోధన : 'తెలుగులో మహాభారత గాథకములు-

యలనాత్మక పరిశీలనము' పై

పి.హెచ్. డి. కై ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో-

५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३

ఆశీస్సులు

సన్నయ రెన్నులో ప్రాథపద్యవిద్యను అలవరచుకొన్న తెలుగు కవులలో మధునాపతులవారు మౌ శిప్రాయులు. పదం, అర్థం, భావం, శయ్య, పాకం— ఒకటేమిటి సమస్త కావ్య లక్షణాలు పుంజీభవించిన పుంభావ భారతి శ్రీ మధునాపతుల.

మధునాపతులవారి “ఆంధ్రపురాణము”పై ఎమ్.పిల్ పట్టం కోసం చేసిన సమగ్రపరిశీలనం ఈ గ్రంథం. ఎమ్.ఏ.లో మా శిష్యుడు చి॥ బి. నాగిరెడ్డి ప్రాచీన కావ్యస్వర్ణ కలవాడు కాబట్టి ఈ పరిశీలనం ఆ పాఠశాలలోనే సాగింది. ఆంధ్రపురాణంలోని ఇతివృత్తం, అలంకారాలు, ధ్వనులు మొదలైన అనేకాంశాలపై సంగ్రహంగానైనా సరే సమూలంగా జరిపిన పరిశీలనమిది. అందుకు చి॥ నాగిరెడ్డికి నా అభినందనపూర్వక ఆశీస్సులు.

సి. నారాయణరెడ్డి

ఆ శీ స్సు లు

అద్యతనాండ్ర సాహితీ స్రవ్వలలో, విద్యతకపులుగా, రసవత్కపులుగా, సహృదయ విమర్శకులుగా తమదైన ఒక విశిష్ట స్థానాన్ని సంపాదించుకున్న ప్రతిభామూర్తులు శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

శ్రీ శాస్త్రిగారి కావ్యానుశీలనం ఒక మధురానుభూతి. ఒక దివ్యానుభవం. తెలుగు చందస్సుల కొంగ్రొత్త అందాల నడకలకూ, అచ్చమైన తెలుగు నుడికారపు ఇంపు సొంపులకూ, గీర్వాణ భాషా పరి ప్రయోగ కౌశలానికి శ్రీ శాస్త్రిగారి 'ఆంధ్ర పురాణము' కాజాచి. శుష్కమైన చారిత్రక సంఘటనలకు కావ్యత్వాన్ని పులిమిన తీరు తెలుగు సాహితీలోనే అరుదు.

కవిత్వయాస్నీ, ప్రబంధవాఙ్మయాస్నీ అవగతం చేసుకున్న యువపుష్ప లకే శాస్త్రిగారి కవితామూర్తి నిలువెత్తునా పొడగట్టుతుంది. కవిత్వానికి, పాండి త్యానికి పరిపుష్టిని కలిగించే సాహితీ శ్రీ శాస్త్రిగారిది. సంస్కృతిని పరిరక్షించ గలిగే చేప ఉన్న సాహితీ శాస్త్రిగారిది. విశ్వవిద్యాలయాలలో శ్రీ శాస్త్రిగారి సాహిత్యాధ్యయనం, పరిశీలనం ఆఖిలషణ్డీయమైంది ఈ కారణం వల్లనే.

ఆంధ్ర పురాణము నేటికాలంలో పుట్టిన కావ్యమే అయినా వెయ్యేళ్లు తెలుగు కవిలకు ప్రతీకగా నిలుస్తున్నది.

చిరంజీవి నాగిరెడ్డి ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ఎం.ఫిల్ పట్టా కోసం శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారి 'ఆంధ్ర పురాణాన్ని' ఎన్నుకుని పరిశోధన సాధించినాడు. శ్రద్ధాసక్తులతో అనేక గ్రంథాలను సంప్ర దించి తన భావాలకు ప్రామాణికతను కల్పించుకునే ప్రయత్నం చేసినాడు. అతనికున్న పరిమితుల మేరకు సాఫల్యం సాధించినాడు. మహాకవుల ప్రతిభా సందర్భానికి ఒక వ్యక్తి చాలాడు. ఒక యుగం చాలాడు. ఒక సిద్ధాంత వ్యాసం సరిపోడు. ఆ దిశలో ఉద్యమించడమే సజీవ సంస్కృతికి నిదర్శనం.

చిరంజీవి నాగిరెడ్డి శ్రీ శాస్త్రిగారిని దర్శించి, కావ్యాన్ని గూర్చి, ఆయన అభిప్రాయాలను కూడా అడిగి తెలుసుకుని సిద్ధాంత వ్యాసంలో పొందుపరచి ఎంతో బెచిత్తాన్ని ప్రదర్శించినాడు. శాస్త్రిగారి అభిప్రాయాల వెలుగుల్లో పయనించి కావ్యాన్ని మరింత గంభీరంగా అధ్యయనం చెయ్యవచ్చు.

చి॥ నాగిరెడ్డి గ్రాంథిక భాషనే వినియోగించుకున్నాడు. అయితే అది అతి సరళం. నిష్కేషంగా చదువుకోవచ్చు. తెచ్చిపెట్టుకున్న ప్రయోగాలు లేవు. అన్వయకాఠిన్యం లేదు. స్పష్టతనే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని రచన సాగించినాడు. తర్క-క్షమంగా, సప్రమాణంగా, సోదాహరణంగా కావ్యాగతాంశాలను పరిశీలించి కృతకృత్యుడైనాడు.

చి॥ నాగిరెడ్డికి ఈ పరిశోధనా కృషిలో మార్గదర్శకుడుగా ఉండే అవకాశం నాకు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంవారు కల్పించినారు. వినయంతో శ్రద్ధతో నా సూచనలను పాటిస్తూ చూసిందంతా వ్రాయక, చదివిందంతా దించక, పునరావృత్తుల జోలికి పోక తన పఠనీయమైన పుస్తకం వ్రాసి పట్టా సంపాదించాడు. విస్తృత పరితృప్తికానికి పరిశోధనాంశాన్ని అందజేస్తున్నాడు. సౌమ్యుడూ, రాగబద్ధంగా పద్యం చదువగలవాడూ, మంచి అధ్యాపకుడూ, పరిశోధనా దృక్పథం ఉన్న ఆధ్యేతా అయిన చి॥ నాగిరెడ్డికి అభినందనాలు, ఆఃఃపరంపరలు.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి

శుభాకాంక్ష

ఆధునిక చారిత్రక కావ్యాలలో రచనైన ఒక ప్రత్యేకతను సంతరించు కొన్న కావ్యం 'ఆంధ్ర పురాణము'. తనదైన ఒక ప్రత్యేక శైలిని పద్య రచన లోనూ, పదన రచనలోనూ ప్రపంచించుకొన్న మహాకవి శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారు ఒక జాతి చరిత్రను హృద్యమైన పద్యకృతిగా నిర్మించుకొనే అదృష్టం అరుదు. అట్టి అరుదైన అద్భుతకార్యాన్ని సాధించిన మనీషి, మధుర హృదయులు బ్రహ్మశ్రీ మధునాపంతులవారు.

మిత్రులు శ్రీ బి. నాగిరెడ్డిగారు 'ఆంధ్ర పురాణము—సమగ్ర పరిశీలనము' అను సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని రచించి ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వారి ఎం.ఫిల్. పట్టాన్ని పొందారు. అందుకు హృదయపూర్వకంగా అభినందిస్తున్నాను, శ్రీ బి. నాగిరెడ్డిగారు విద్యార్థిగా నున్నప్పటి నుండి నాకు తెలుసు. శ్రద్ధతో విషయాలు గ్రహించటం, పట్టుదలతో చేపట్టిన కార్యాన్ని పటిష్ఠంగా నిర్వహించటం వారికి ఉగ్గతో వచ్చిన విద్యలు. ఆంధ్ర పురాణం వారి అభిమాన కావ్యం. దాని మీద పరిశోధన చేయగలగటం వారి అదృష్టం.

చారిత్రక కావ్యాలుగా ప్రసిద్ధి చెందిన రాజాప్రతాపసింహ చరిత్ర, శివభారతం, ఝాన్సీరాణి మొదలైన కావ్యాలను అనుశీలించటం ఒక పద్ధతి. అవి చారిత్రక మహా వ్యక్తుల రసవచ్చరిత్రలు. ఆంధ్ర పురాణం అటువంటిది కాదు. ఆంధ్రేతిహాసంలో రసవద్దట్టాల రమణీయ రత్నహారం. వ్యక్తిగా శక్తిగా జాతి నాయకమణుల నాశ్రయించి జాలువారిన సంపలనాత్మక సన్నివేశ చిత్రీకరణం ఆంధ్ర పురాణం. రసోదంచిత పద్య శైలి విన్యాసం, మధురగుణోపేత వాగ్దేవత లాస్యం శ్రీ మధునాపంతులవారి రచనలో రవళించే సరస్వతీ మంజీర నివాదం.

శ్రీ మధునాపంతుల వారి కవితలో నన్నయ దారాశుద్ధి, శ్రీనాథుని వాక్పాండి, ప్రబంధరవి పదబంధం, ఆధునికకవి యొక్క అభివ్యక్తి సమన్వయ

స్ఫూర్తితో ప్రత్యక్షమౌతాయి. నేటికాలపు పద్మరచనకు మధునాపంతుల వారి రచన ఒక ఉజ్జ్వల నీలమణి.

శ్రీ బి నాగిరెడ్డిగారు ఒక ప్రౌఢ కావ్యాన్ని ఒక ప్రౌఢ పద్ధతిలో అనుశీలించిన వైఖరిని వెలార్చారు. పురాణమని పిలువబడటంలో గల అంతరాధాన్ని వెలికి తీశారు. చారిత్ర కావ్య స్వభావాన్ని స్పష్టపరిచారు. ఇతి వృత్తగౌరవాన్ని సమీక్షించారు. కవితా లక్షణాలను కమనీయంగా విశ్లేషించి వివేచించారు; ఆంధ్ర పురాణ ప్రాశస్త్యాన్ని అనుశీలించారు. నిఖరం కోల్పోని రచన రెడ్డిగారిది; నిష్ఠ చెడని పరిశీలన రెడ్డిగారిది. తానెంత బాగా చదివారో అంత బాగా తన రచనను చదివించ గలుగుతున్నారు రెడ్డిగారు.

ఈ రచన వారి తొలి ప్రయత్నం. అయినా మంచి ప్రయత్నం. ఇటువంటి గ్రంథాలు మరెన్నో వ్రాసి శ్రీ రెడ్డిగారు ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శగౌరవాన్ని ఇనుమడించాలని మనసారా ఆకాంక్షిస్తున్నాను. వారి భవిష్యత్తు ఉజ్జ్వలంగా ప్రకాశించాలని ఆశిస్తున్నాను. ఈ రచనకు అభినందిస్తున్నాను.

జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

నామాట

చిననాటి నుండి పద్య సాహిత్యంపై నాకున్న అవ్యాజానురాగం, సాంఘిక నాటకాలకంటె ముందు పౌరాణిక నాటకప్రవేశం జరిగి పద్యపఠనాన క్రినిపెంచడం నన్ను సాహిత్యం వైపు ఆకర్షించాయి. నా అభిరుచికి తగినట్లుగానే ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారల ఆశీర్వాద బలంతో ఆచార్య బి. రామరాజు ప్రభృతుల ఆమోదముద్రతో 'ఆంధ్రపురాణము-సమగ్రపరిశీలనము' అనే అంశాన్ని ఎం.విల్ కై ఎన్నుకొని పరిశోధనలో కాలానాను. పర్యవేక్షకులు శ్రీ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారు అడుగడుగునా తమ అమూల్యమైన సలహాలతో నన్ను వెన్నుతట్టి ముందుకునడిపారు.

నిరాడంబరులూ, పుంభావ సరస్వతులూ, ఆంధ్ర పురాణకర్తలూనూ అయిన శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు ఎంతోసహనంతో నే నడిగిన ప్రశ్నలకు సందేహాలకు సమాధానాలిచ్చి నన్ను సంతృప్తిపరిచారు. విషయాభిజ్ఞాతగా వచ్చి ఆశీర్వాదించి, అచ్చొత్తిస్తే బాగుండేదని అభిలషించిన సహృదయులు ఆచార్య కొలకలూరి ఇనాక్ గారి ఆభిమతం తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారి ఆర్థిక సహకారంతో నెరవేరుతున్నందుకు సంతోషంగా ఉంది.

నాకు ఈ సందర్భంగా ఎంతో ఆత్మీయంగా ఆశీస్సులు, శుభాకాంక్షలను అందించిన ఆచార్యులు శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి, శ్రీ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారలకు కృతజ్ఞతలు. ఈ కృషిలో ఇంకా ఎందరో గురువులు, మిత్రులు చేదోడు వాదోడుగా నిలిచారు. వారందరికి నా కృతజ్ఞతలు. పుస్తకాన్ని అందంగా ముద్రించిన మాస్టర్ ఆర్ట్స్ ప్రింటర్స్ కు కృతజ్ఞాన్ని.

ఆంధ్ర పురాణ సంద్రంలో నే చూడని లోతులు, నాకు దొరకని అనర్హ రత్నాలు ఎన్నైనా ఉండవచ్చు. సమర్థు లింకెవరికైనా సాధ్యం కావచ్చు. దానికై నా సీమిత బుద్ధిని, అల్పజ్ఞతను మన్నించురుగాక. ఈ గ్రంథం పఠితృ లోకానికి ఏకాద్విమాత్రంగానైనా ఉపకరిస్తే అదే నాకు తృప్తి.

బి. నాగిరెడ్డి

ఆంధ్ర పురాణము -
సమగ్ర పరిశీలనము

విషయ సూచిక

1. కవి పరిచయము	1-5
2. పురాణేతిహాసములు	6-18
3. చారిత్రక కావ్యము	14-23
4. ఆంధ్ర పురాణము-నామోచిత్యము	24-28
5. ఇతివృత్తము	29-87
6. ఆంధ్రపురాణ ప్రాశస్త్యము	88-98
ఉపసంహారము	94
అనుబంధము I	95-98
అనుబంధము II	99-100

1. కవి పరిచయము

శ్రీ మధునాపతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు కోనసీమలోని పోలవరము గ్రామములో 1920 మార్చి 5 వ తేదీన జన్మించినారు. అభిజననము కాకినాడ తాలూకా పల్లిపాలెం. నివాసము రాజమహేంద్రవరము. తలిదండ్రులు లచ్చమ్మ, సత్యనారాయణ మూర్తిగార్లు. ఎందరో కవులు, పండితులు వీరి సన్నిహిత బంధు కోటి లోనివారు. చెళ్ళపిళ్ళవారి గురుసరంపరలోని 'మధునాపతుల సూరయ్య బుధుడు' వీరి పిన ముత్తాత. స్వప్నానసూయాది గ్రంథముల రచించి, తిరువతి వేంకటకవుల నెచ్చెలియై, పానుగంటివారి ప్రశంస లందిన 'వైద్యరాజ ఆకొండి రామమూర్తిశాస్త్రి' గారు వీరి మాతామహులు. పీఠికాపురాధీశ ఆస్థాన కవుల జంటలోని 'శతావధాని ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రి' గారు సాక్షాత్తు వీరి మేనత్త భర్త.

శాస్త్రిగారు బాల్యమున పితురంతేవాసులై సాహిత్యముతోసాటు ధార్మిక సాహిత్యమును కూడ పొందినారు. తరువాత ఇంజరం సంస్కృత పాఠశాలలో 'శ్రీ మహేంద్రవాడ సుబ్బారాయశాస్త్రి' గారి వద్ద కావ్య, నాటక, అలంకార, వ్యాకరణముల సభ్యయనము చేసినారు. ఆటుపిమ్మట విజయనగర మహారాజ సంస్కృత పాఠశాలలో 'సాహిత్య విద్యాప్రవీణ' (1935) ఒక్క సంవత్సరము మాత్రమే చదివినారు. 1936-39 మధ్య కాలమున తన మేనమామగారైన ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రి గారివద్ద ఆంధ్ర సారస్వతాధ్యయనము సాగించి, కవితారచనము లోని మెలకువ తెన్నియో గ్రహించిరి. 1940 లో మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ విద్యాన్ పట్టము నందిరి.

పది సంవత్సరముల ప్రాయమునాటికే శాస్త్రిగారు పద్యములు వ్రాయగలిగి యుండిరి. వీరు తోరణము (1938), శ్రీ ఖండము, చైత్రరథము (1938 తర్వాత) కేశాకూశి లను ఖండకృతులను వెలయించినారు. శతక భిన్నములైన

(సంఖ్యలో) సూర్యసత్తతి (1943), సదాశివ పంచాంగిక (1968 తరువాత) వెలువరించినారు.

రత్న పాంచాంగిక (1943), రత్నావళి (1947), స్వప్నవాసవదత్త (1956) నాటకముల నాంధ్రీకరించినారు. చక్రర్కన సంగ్రహము (1942), పతంజలి సరిత్ర, నీతి కథాజ్యోతి (1947) కవిగారి తెలుగు వచన గ్రంథములు.

బోధి వృక్షము (1951), కళ్యాణతార (1956) అను నవలలను కూడ వెలువరించినారు. చరిత్ర ధన్యులు అను కథాసంపుటి (1955) ని వెలువరించి నారు. ధన్వంతరి చరిత్ర (1945) దేవాలయముపై వెలసిన చంపూకావ్యము. తెలుగులో రామాయణములు, ఏకావళి వీరి సాహిత్య సమీక్షలు. ఎన్నో పీఠికలు సంతరించినారు. పలుచోట్ల కవితా ప్రసంగములు చేసినారు.

ఇక ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యములో శాస్త్రిగారి సారస్వత వై శిష్ట్యమును, పాండితీ ప్రతిభల నిరూపింప జాలిన ప్రసిద్ధ కృతులు 'ఆంధ్ర రచయితలు', 'ఆంధ్ర పురాణము'.

1942 లో 44 మంది రచయితల సాహితీ జీవితములను 'ఆంధ్ర రచయితలు'గా ప్రకటించిరి. అదే తరువాత 1950లో 1806-1901 కి నడిమి కాలమున జన్మించిన 100 మంది రచయితల సాహిత్య వ్యక్తిత్వాలను సమీక్షించి పునర్ముద్రితమైనది.

శాస్త్రిగారి నుత్తమ కవుల శ్రేణిలో నిల్చిన ఆంధ్రపురాణ కావ్య ప్రథమార్థము (కాకతీయ పర్వము వరకు-4 పర్వములు) 1954 లోను, ద్వితీయార్థము (నాయక రాజ పర్వము వరకు-5 పర్వములు) కలిపి 1964 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ద్రవ్య సహస్ర సహకృతిని నవపర్వమంజితమైన "ఆంధ్ర పురాణము" పూర్ణాకృతి దాల్చి వెల్పడినది.

శాస్త్రిగారి 'ఉభయాభిసారిక' (1944), 'కౌముదీమహోత్సవము' (1945) లను సంస్కృత రూపకానువాదములు; వసుంధర యను విషాదాంత కథాకావ్యము అముద్రితములు.

సమగ్రపరిశీలనము

ఆంధ్రపురాణ రచనకు పూర్వరంగమున స్థాపితమయి కవిగారికి తృప్తిగలుగక అముద్రితములుగా నిల్చిన చారిత్రక లఘు కావ్యములు "విశ్వనాథ నాయకుడు" 'నాయకురాలు' 'మాధవవర్మ'.¹

విద్యార్జనమున గాక విద్యాదానమునను కవిగారు ప్రవసియులు. 18 వ యేట (1938 జనవరి 13) ఆంధ్రీ కుటీరమును స్థాపించి చిన్నచిన్న పాత్రముల ప్రకటించిరి. దీని కనుబంధముగా "ఆంధ్రీ" యను సాహిత్య మాసపత్రికను (1939 మార్చి) పల్లెసీమలో విద్యా విజ్ఞానములను వ్యాపింపజేయు సత్సంకల్పముతో నడిపిరి. లబ్ధప్రతిష్ఠలు, వర్ధిష్ఠిపురైన యెందరో ఉత్తమ కవి, విమర్శక, పరిశోధకుల రచనలకు ప్రోద్బలకమై ఉత్తమ ప్రమాణములతో కొద్ది కాలమే (1941/11) నడిచినను గొప్ప ఖ్యాతినాడించుకొన్నది. రచనల దిగువ సంపాదక సంగ్రహ విమర్శనముండుట ఈ పత్రిక విలక్షణత.

1940 నుండి 44 వరకు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు నిర్మాణమున ప్రముఖ విద్వాంసులతో పండిత స్థాన మలంకరించినారు. కళాపూర్ణోదయ పాఠ్య భేదములను పరిష్కరించినారు. 1947 నుండి 75 వరకు 'వీరేశలింగ ఆస్తి కోన్నర పాఠశాల'లో ఆదర్శపాఠ్యాయులుగా నెగడినారు. అనేక సాహితీ సంస్థలతో వీరికి సంబంధమున్నది.

దుగ్గుదుర్రు, కోలంక, పీఠికాపురము, కల్యాణదుర్గము, అమలాపురము, అనంతపురము, ప్రొద్దుటూరు మున్నగుచోట్ల సన్మానితులైరి. ఆంధ్రేతరులు కూడ నీ కవి పుంగవుని సన్మానించిరి.

1966 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ఆంధ్రపురాణమున కుత్తమ కావ్య బహుమతినిచ్చి సత్కరించినది. 1972 ఉగాదినాడు పూనా - ఆంధ్ర అసోసియేషన్ వారు సన్మానించిరి. 1975 లో జరిగిన ప్రథమ ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలు శాస్త్రిగారిని సత్కరించినవి. 1975 లో కవిగారికి రాజమండ్రిలో ఘన సన్మానము జరిగినది ఆ సందర్భముననే 'మధుకోశము' పేరుతో సన్మాన సంచిక వెలువడినది. 1980 లో ఆంధ్రపురాణ రజతోత్సవ పర్యము జరిగినది. అదే సంవత్సరము ఢిల్లీ జాతీయ కవి సమ్మేళనమున తెలుగు కవిగా పాల్గొనిరి.

1982 జనవరి 31 నాడు సృజనాత్మక రచనకై బెజవాడ పట్టాభిరామిరెడ్డి గారి సంస్కరణ బహుమతి నిచ్చి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి గౌరవించినది. ఆంధ్రకల్పాణ, మహాకవి, సాహితీసమాఖ్య బిరుదాంకితులు.

శాస్త్రిగారు అనేక ప్రక్రియలను సమర్థముగ నిర్వహించిన మనీషులు. సాహిత్య పత్రికానిర్వహణము, నాటకరచనము, నవలరచనము, కథారచనము, సాహిత్యవిమర్శనము, ఇత్యాద్యంశములలో అరుదైన ప్రతిభ ప్రదర్శించిరి. కావ్యరచనకు 'ఆంధ్రపురాణము' సాహిత్య విమర్శకు 'ఆంధ్రరచయితలు' శాస్త్రి గారికి అశేష కీర్తి నాడించి పెట్టినవి. తాము స్వయముగ కవులై, ఇతర కవుల గుణగణముల మెచ్చుకొని వ్యాఖ్యానించుటలో తమ సరస హృదయమును ప్రకటించుకొనిరి. శాస్త్రిగారిది మితహిత సత్కవచనము. ఉత్తమ సాహిత్యమున కుండవలసిన లక్షణమిది. ప్రతిభ దైవదత్తమైనదని నమ్మి, వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములతో దానిని పరిపుష్టముచేసి, ప్రాచీనార్యాదీన కవి సమాజమున కాయన ఆదర్శపాత్రులై నారు. సమాదరణీయులై నారు.

సాహిత్యాంశములపై ఆయన ప్రసంగించుచున్నప్పుడు సౌగంధ్యమైన, ప్రతిభా వంతమైన, అలోచనాత్మకమైన వాక్యరచనా విన్యాసము పొంగులు వారుచుండును. తమ పద్యములను సహృదయులకు వినిపించునపుడు శ్రీ శాస్త్రిగారు మంచి మెలకువలను కనబరతురు. తమ రచనల నింత సౌగంధ్యముగ చదివి అలరించగల కవులు ప్రేక్షపై లెక్కింపదగినవారే.

నా పురాకృత పుణ్య విశేషము చేరిన నాకు శాస్త్రిగారిని దర్శించు భాగ్యము కలిగినది. వారితో సంభాషించు సదవకాశము లభించినది. ఏడడుగులు మాటాడినను, నడయాడినను స్నేహము లభించునను నార్యోక్తికి శాస్త్రిగారివంటి మనీషుల జీవిత వృత్తమే హేతువుకావచ్చును. నేను ఆయన సమక్షమందున్నంత సేపు ఆనిర్వచనీయమైన ప్రభావమునకు లోనైతిని. జిజ్ఞాసువులపట్ల ఆయన వాత్సల్యము, ఆయన వహిరీతి, ఆయన ఆర్థ సంబోధనము, వివిధ సాహిత్య సంస్కార సమంచితములైన వాక్కులు నాలో నూత్నానుభూతిని కలిగించినవి. పరిశోధన కొఱకు నేను ఆంధ్రపురాణ పద్యములను చదువుచున్నప్పుడు నామనః ప్రాంగణమున యే వ్యక్తి పొడకట్టినదో సరిగా నదే వ్యక్తి నాకు శాస్త్రి

గారుగా కనిపించినారు. తేనెలోల్కు తెలుగు నుడికారపు సొంపు, ప్రాచీనాంధ్ర కవితా మూలాల పోహళింపు, నూత్నోపమం జూరేగింపు నాకు తిరిగి శాస్త్రిగారి మూర్తిలో ప్రత్యక్షమైనవి. అచ్చమైన కవిని చూడగలిగినన్న అద్భుతమునకు పొంగిపోయితిని. శాస్త్రిగారి రెంతటి కవుతో, అంతటి సహృదయులు. ఎంతటి పండితులో, అంతటి ఆర్థమనస్కులు.

ప్రతాపరుద్ర మనోభూషణకర్త “వీజన్యాభవో భవంతి కవితా నాట్యైక చీవాతవః” అని యే సాహిత్యసృష్టలను గూర్చి తలపోసెనో అట్టి సాహిత్య సృష్ట శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు

రచనలో గోచరించు సర్వ సద్గుణములు త్రికరణబుద్ధిగ శ్రీ శాస్త్రిగారి యందు గోచరించును. నిరాదంబులు, మిశ్రభాషలు, హితవచనములు, సాత్త్విక ధీర గంభీర మూర్తులు శాస్త్రిగారు. ఇంతటి ప్రజ్ఞా ధురీణుని, హితైషిని, మధుర మూర్తిని గన్న ‘ఆంధ్ర’ ధన్య.

అథోజ్ఞాపికలు

1. చూడుము అనుబంధము.

2. పురాణేతిహాసములు

శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి ఆంధ్రపురాణము ఈ శతాబ్దమున రెలుగులో వెలసిన మహాకావ్యములలో నొకటి. ఇందలి వస్తువు చారిత్రాత్మకమే యయ్యును రచయిత దీనికి పురాణ సంకేతము నిచ్చినాడు. భారతీయ సాహిత్యములో పురాణమునకు విశేష ప్రాముఖ్యమున్నది. పేరు పురాణము. ఇతి వృత్త మితిహాసము. ఇవి రెండును వేర్వేరు సాహిత్య ప్రక్రియలు. కావ్యమునకు 'ఆంధ్రపురాణ' మను పేరుండుటచేత క్లుప్తముగా సాహిత్య ప్రపంచమున పురాణేతిహాసములకున్న విశిష్టస్థానమును గురించి పరిశీలించుట అనౌచిత్యమని పించుకొనదు.

పురాణేతిహాసములకు అవినాభాదసంబంధమున్నది. వేదాదులందు పురాణ, ఇతిహాసములు విడివిడిగా పేర్కొనబడినను శతపథ బ్రాహ్మణాదులలో "ఇతిహాస పురాణ" మను ద్వంద్వ సమాసము ప్రయుక్తమగుట వలన వానికి గల సాన్నిహిత్యము స్పష్టమగుచున్నది. పురాణేతిహాసముల స్పష్టమైన పరిగణనము అధర్వణ వేదమున కానవచ్చుచున్నది.¹

హైందవ సంస్కృతికి మూల కందములైన వేదధర్మములను సుప్రతిష్ఠిత మొనర్చుట కేర్పడిన సులభసాధనములు పురాణేతిహాసములు. "ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముప బృంహయే" త్రను మహాభారత సూక్తి ఈయంశమునే బలపరచు చున్నది.

సంస్కృతి వీజము లంకురించి ఫలించి తరింపవలసిన స్థానములు సామాజికుల హృదయక్షేత్రములు. అట్టి సామాజికుల దెందములను కథలతో నల రించుచు, ఆమూల్య శాస్త్ర నిధుల నందించుచు పండిత పామర జనరంజక సాధనములైనవి పురాణేతిహాసములు.

సమగ్రపరిశీలనము

చతుర్విధ పురుషార్థములను మిత్ర సామ్యముగ ప్రబోధించుచు విశ్వ శ్రేయోద్భవకృతమును, విశ్వజనీన సంస్కారమును కలిగించుచు, భిన్నమానసిక ప్రవృత్తుల కాలచాలమైన లోకమున ధర్మచైతన్యము నుపలక్షించి రూపొందిన విశిష్ట సాహిత్య ప్రక్రియలు పురాణ, ఇతిహాసములు.

జగత్పాపవస్తాదులను వర్జించు పురాణములు, సురాసురుల యుద్ధాదులను వర్ణించు నితిహాసములు-కాలక్రమమున దాన, వ్రత, భక్తి, యోగాది విషయములు, భగవత్తత్వ నిరూపక విషయములు, వేదవేదాంగములలోని శాస్త్రాద్యములు, కల్పనామధురములైన విచిత్ర గాథలు, ఉపాఖ్యానములు, స్తుతులు, మంత్రతంత్రములు, పురాతన సామాజిక, చారిత్రక, భౌగోళిక, రాజకీయ, నైతిక, మత, ధార్మిక ఆచారవ్యవహారములు మున్నగు విషయములను కేంద్రీకృత మొనర్చుకొని విశ్వవిజ్ఞాన సర్వస్వములుగా రూపొందినవి పురాణేతిహాసములు.

భక్త్యధర్మోపదేశములను, శాస్త్రాంగములను, కావ్యరసభావములతో మేళవింపుకొని సామాజికుల హృదయక్షేత్రముల రన్ను రసధనులు పురాణేతిహాసములు.

సర్వవాఙ్మయ ప్రక్రియలకు జ్ఞాన, వస్త్రాదుల నొసంగు చాతలు పురాణేతిహాసములు. సర్వవాఙ్మయము పురాణోద్భూతమైనదని నారదీయ పురాణ ముద్ఘోషించుచున్నది.²

రామాయణ, భారత, భాగవతాదులు మానవ జీవితమును అన్ని కోణముల నుండి పరిశీలించి వ్యాఖ్యానించినవి. రామాయణము - సాంసారిక జీవితమును, భారతము-సామాజిక జీవితమును, భాగవతము-పారమార్థిక మార్గమును బోధించు సద్బోధములు. అందు చిత్రితములైన పాత్రములన్నియు సజీవములై మానవుల భిన్న మానసిక ప్రవృత్తులకు ప్రతీకలుగా నిల్చుచున్నవి. అట్టి నడత కలిగిన వారు అంతట, అన్ని కాలములందు గోచరింతురు. సార్వకాలీన, సార్వజనీనతలను సంరక్షించుకొని కలకాలము నిలువగలుగు గ్రంథరాజములు పురాణేతిహాసములు.

తెనుగున వెంసిన పురాణ వాఙ్మయమంతయు అనువాద సాహిత్యమే. రసోదంచితమైన కథానువాద పద్ధతిలో సంస్కృత మహాభారతము ననువదించి మార్గదర్శకమైనది కవిత్రయము. అంతవరకే సంస్కృత సాహిత్యమున కావ్య నాటకాది ప్రక్రియలు ఉచ్ఛస్థితియందుండుటచేత, కావ్యస్వరూపాలే గ్రంథము రసకజనామోదమును బడయ జాలదని గ్రహించి కావ్యస్వరూపము చొప్పించి రాది కవులు.

కవిత్రయములో కావ్యస్వరూప ముత్తరంగులుగా మోసుకెత్తినది¹. నన్నయ రచనలో కథాశిల్పము, తిక్కన కావ్యములలో² రసశిల్పము, ఎఱ్ఱన కృతులలో ఉక్తిశిల్పము పరిపుష్టములై నవి. మారన — నన్నయలోని కథా కథన పద్ధతిని, తిక్కనలోని రసశిల్పమును పాటించి మార్కండేయమును తెనిగించెను. ప్రబంధ పరమేశ్వరుడుగా నెగడిన ఎఱ్ఱన—నృసింహపురాణమును ప్రబంధముగా సంత రించుట నాదర్శముగా గొని శ్రీనాథుడు - స్కాంద పురాణమునందలి కాశీఖండ, భీమఖండములను స్వతంత్ర కావ్యములలో యనునట్లు రూపొందించి ప్రబంధ రచన మునకు రాచబాట నిర్మించెను. పోతన—మారన, శ్రీనాథుల పద్ధతుల నూతగా గొని మధురభక్తి భరితమైన భాగవత పురాణమును తెనిగించి ఆశీషమైన ఛాత్రి గడించుకొనెను. తరువాతి పురాణానువాదమంతయు పై పద్ధతిలో సాగినదే.

దీనికి భిన్నముగా జైన పురాణముల ప్రభావముతో పాల్కురికి సోమ నాథుడు శివభక్తుల చరితమును “బసవపురాణ”మును పేరుతో స్వతంత్ర దేశి పురాణమును నిర్మించెను.

పురాణేతిహాసములు హైందవ సంస్కృతిపై చెరగని ముద్రవేసింవి. పురాణేతిహాసముల నుండియే అనేక జాతీయములు, లోకోక్తులు బయలుదేరినవి.

సత్యము పల్కువానిని జూచి హరిశ్చంద్రునితో సాపత్యము గూర్తురు. అందగాని జూచి మన్మథు డందురు. దానము చేయువానిని దానకర్ణుడని, బలశాలిని భీముడని, నిదురపోతును కుంభకర్ణుడని, దుర్మార్గుని రాక్షసుడని సంజోధించురు.

తమ సంతతికి నామకరణము చేయునపుడుకూడ పురాణేతిహాసము లందున్న పాత్రముల పేర్లనే యెన్నుకొనుట వాని ప్రాచుర్యమును తెలుపుచున్నది.

రామబాణము, సుగ్రీవాజ్ఞ, అజ్ఞాతవాసము, త్రకమ్మపరములు, కబంధ హస్తములు, గొంతెమ్మకోర్కెలు, సీతచెర, రావణకాష్టము, శకునిజూదము, విరాడూపము, రుద్రభూమి, రౌద్రాకారము, సర్పయాగము, ప్రహ్లాదభక్తి, ఉడుతభక్తి, బ్రహ్మాండము, బ్రహ్మానందము. మొదలగు పదబంధములు పురాణములనుండి వుట్టినవే. పురాణేతిహాసములందు చెప్పబడిన విషయములను అంతగా విశ్వసించక యున్నను, తరువాతి సాహిత్యమును కూలంకషముగా అర్థముచేసి కొనుటకు పురాణేతిహాసముల పఠన మావశ్యకమని చెప్పక తప్పదు.

వేద ప్రతిపాదిత ధర్మములను, భగవత్తత్వమును సరళముగ, సోదాహరణముగ వ్యాఖ్యానించుటకే పురాణము లావిర్భవించినవి. కనుకనే వేదములు ధర్మోపదేశమును ప్రభుసమ్మితముగా చేయుననియు, పురాణములు మిత్ర సమ్మితముగా చేయుననియు ఆర్యులు విశ్వసించి ఉద్ఘోషించిరి. పురాణేతిహాసములలో ధర్మాధ్వాని చతుర్విధ పురుషార్థములను సాధించుటకు మానవుడు చేయవలసిన మార్గముపదేశింపబడును. ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగ మన భారతదేశమునందలి భౌగోళిక సౌందర్యమును, ఆయుర్వేద, ధనుర్వేదములను, రాజనీతి, అర్థ, సీత్యాది శాస్త్రములను, సాహిత్యాది కళాసంప్రదాయములను పురాణము లభివర్ణించును. పురాణేతిహాసములను అధ్యయనము చేయనిచే భారతాత్మ అవగతముకాదు. వానిని పరమాత్మ స్వరూపములుగా భావించి రార్యులు. పురాణ శబ్దము ప్రాచీనతకు, పవిత్రతకు, యథార్థతత్వమునకు, అనుసరణీయాదర్శమునకు పర్యాయవాచి యనుటలో సాహసమేమియులేదు. పురాణ శబ్ద సంకేతము కలిగియున్న కావ్యముల పట్ల సమాదరభావమును కనబరచుట కిదియేకారణము.

పురాణమనగా ప్రాచీనమని యర్థము. ఋగ్వేదమున, అధర్వణవేదమున 'పురాణ' శబ్దము ప్రాచీనమను నర్థమున ప్రయుక్తమైనది. అధ్వరణ వేదమునచే పురాణమొక సారస్వత ప్రక్రియగా గుర్తింపు పొందినట్లు తెలియుచున్నది.⁴

శతపథ బ్రాహ్మణమునందును, ఉపనిషత్తులందును ప్రాచీనగాథలను వర్ణించునవిగా పురాణములు పేర్కొనబడినవి.⁵ ఆ తరువాత నిఘంటువులు, పురాణము లొనర్చిన పురాణ శబ్దవ్యుత్పత్తులు దాని కుపబలకముగా నున్నవి వాని వలన పురాణములనగా-చిరకాలమున వుట్టినవనియు,⁶ ప్రాచీన విషయము

అను తనయందు పొందు పరచు కొనినవనియు⁷, పాపిన కాలమున నవినములుగా నుండినవనియు⁸, పాత్రన విషయాభిరతి కల్గిన వనియు⁹, పురాతన కల్పవస్తు కములనియు¹⁰ నేర్పడుచున్నది. ఇవన్నియు నిట్లుండ “పురాపినవం పురాణమ్” అను నార్యోక్తి యొకటి ప్రసిద్ధిగాంచినది. దీనిని బట్టి పురాణము లందున్న విషయములు పురాతనములయ్యును నవ్యములుగను, నిత్యసూత్రములుగను భాసించు నని చెప్పవచ్చును.

పురాణ వస్తు లక్షణములను పరిశీలించి, రత్నరూప నిరూపణకై యమరసింహాదు “పురాణం పంచలక్షణ”మ్యుని చెప్పిన లక్షణము కడుప్రసిద్ధమైనది.

“సర్గశ్చ పృథిసర్గశ్చ వంశోమన్వంత రాజీచ
వంశాను చరితం చేతి లక్షణానాంతు పచ్చకమ్”

ఈ పంచ లక్షణములు చాలా పురాణములందు కన్పట్టుచున్నవి. కావుననే పై శ్లోకమున కంత ప్రాచుర్యము లభించినది. సర్గమున-జగత్ప్రాకవస్త, ప్రతి సర్గమున-బ్రహ్మాదులొనర్చు పునస్సృష్టి; వంశమున-దేవాసురు నిభేదోత్పత్తి, బ్రహ్మాద్వి దేవర్షి వంశకర్తల చరిత్రములు; మన్వంతరము-మనువుల యుత్పత్తి పాలనా విశేషములు; వంశాను చరితమున-ధర్మవీరులైన, ప్రసిద్ధిగాంచిన మహారాజుల చరిత్రము లుండును. ఈ ప్రపంచోత్పత్తి వికాసకృషిమంతయు నీ పంచ లక్షణ సూత్రమున నిబద్ధితమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నదని ఒక్కమాటలో చెప్ప వచ్చును.

ఇట్లే ఇతిహాస స్వరూప నిరూపణమునకు నైమిషికోత్తులు కొంతవరకు ఉపకరించును. “ఇతిహాస పురావృత్త”మ్యుని ఆమరసింహాదు “ఇతిహాసః.... ఇతిహాసారంపర్యోపదేశయుజే ఆస్తే అస్మిన్ ఆస ఆధారేఘ్. ధర్మార్థకామ మోక్షాణం ఉపదేశ సమన్వితమ్. పూర్వము క్త కథాయుక్తం ఇతిహాసం ప్రచక్షతే॥ ఇత్యుక్త లక్షణే పురావృత్త ప్రకాశతే భారతాదిగ్రంథే” అని శబ్దకల్పద్రుమము తెల్పుటను బట్టి ఇతిహాసము పూర్వ చరిత్ర నిబద్ధమై, ఉజ్వలోపదేశాత్మకమైన కథయై యుండవలెనని తెలియుచున్నది.

పురాణేతిహాసములు రెండును పురావస్తు సంబంధులయ్యును కొన్ని విషయములలో భిన్నములై యున్నవి. విద్యారణ్యులు జగత్ప్రాగవస్థనుండి ప్రారంభమగునది పురాణమనియు¹¹, సురాసురుల యుద్ధాది ప్రసిద్ధ విషయముల దెల్పున దితిహాస నునియు¹² తెల్పును. దీనినే అమరసింహుని మాటలలో చిరభూతార్థము పురాణము, అతీత భూతార్థము ఇతిహాసముగా పేర్కొనవచ్చును. ఈ సత్యమును గుర్తించి భోజుడు “అతీతార్థ ప్రాధాన్యాదితిహాసః”¹³ అనెను.

కాలము గడచిన కొలది ప్రత్యక్ష విషయము వార్తగా; పారంపరిక కథారూపమున చరిత్రగా; అద్భుతాంతాశిమానుష శక్తులు జోడింపబడి పురాణముగా పిలువబడును. చాలా ప్రాచీనమైనది పురాణము. కొంచెము ప్రాచీనతగల దితిహాసము.

“పురాణ మితివృత్త మాఖ్యాయై కోదాహరణం ధర్మశాస్త్ర మర్థశాస్త్రంచేతి హాసః” అని కొటిల్కుడు క్రీ.పూ. 4వ శతాబ్దిలోనే యితిహాస స్వరూపమును స్పష్టికరించి యుండెను. ఇతిహాసము—పూర్వ ప్రఖ్యాత యితివృత్తము, నాయక నాయకేతరులతో చెప్పబడు నాఖ్యాయికలు, దృష్టాంత రూపములైన కొన్నిగాథలు, ధర్మార్థశాస్త్రప్రతిపాదిత విషయములు కలిగి యుండునని భావము.

ఆనంద వర్ధనుడు తన ధ్వన్యాలోకమున నితిహాసమగు మహాభారతమును “శాస్త్రరూపకావ్య చ్ఛాయాన్వయిని”యని పేర్కొనుటవలన శాస్త్ర, కావ్యముల మధ్యపర్తినియైన నితిహాసమున కొంత కావ్యచ్ఛాయయును అన్వయింపబడి యుండునని తెలియుచున్నది. ఇతిహాసములో శాస్త్రకావ్యములు కలిసిపోయి త్రివేణి సంగమ స్ఫూర్తిని కలిగించుచున్నది.

పురుషార్థ ప్రబోధనము పురాణేతిహాసముల సామాన్య లక్షణమేయైనను ప్రబోధము భిన్నపద్ధతులలో జరుగును. ఇతిహాసములో ప్రధానేతి వృత్తమే ప్రబోధాత్మకము. పురాణము నందు ప్రవీణాత్మక గాథల ద్వారమున ప్రబోధము జరుగును.

పురాణేతిహాసములు రెండును అష్టప్రధానములు, మిత్రసమ్మితములేయైనను శాస్త్ర విషయములు, ఉపాఖ్యానములు, దైవాలిలు పురాణమునందు స్వేచ్ఛగా

పర్ణిపబడి ప్రధానపుత్తమును ప్రక్కతోవలు పట్టించుటవలన వస్త్రైక్యము కొఱవడి రసభంజకత్వము కలుగును. ఇతిహాసములో నవియున్నను జౌచిత్యవంతముగా నిర్వహింపబడి ప్రధాన పుత్తమున కొదిగి యుండుటవలన వస్త్రైక్యత కలిగియుండి రస నిర్భరముగా నొప్పారును.

మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి ఆంధ్రపురాణము వాస్తావింపదలచిన వారు పురాణేతిహాసముల స్వరూప స్వభావములతో రేఖామాత్ర పరిచయమైనను చేసికొనక తప్పదు. కనుకనే ఈరెండు ప్రక్రియలనుగూర్చి యీమాత్రము వ్రాసితిని. ఆంధ్రేతిహాస పల్లరికి ఋగ్వేదమాలవాలము. అంత 'అనాదీయ'మైనదీ జాతి.

అధోజ్ఞాపికలు

1. స బృహతీం దిశ మనుష్యచలత్! తమితిహాసశ్చ పురాణంచ గాథాశ్చ నారాశం సీతాను వ్యవలన్ ||....అధర్వవేద XV 6.10-11.
2. పురాణపురుషోజ్ఞాతం యథేదం జగదద్యుతమ్
తథేదం వాఙ్మయం జాతం పురాణేభ్యో న సంశయః.
3. చూ. పురాణవాఙ్మయము, జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యము. పుట. 27.
4. ఋచః సామాని ఛందాసి పురాణం యజుషా సహ! అథ.వే. XI 7-21
5. మధాచలత యోహవా ఏతాదేవానాం యదను శాసనాని వాకోవాక్యమితిహాస పురాణం గాథా నారాశం సీరిత్య హరహః స్వాధ్యాయమధీతే||
శ.-[బ్రా. XI 3.5 ఆధ్యా. 8 భా.
6. పురాణ భవమితి పురాణం [అమరకోశము]
పురా పూర్వస్మిన్ భూతమితి పురాణం [గురుబాలప్రబోధిక]
పురాభవమితి పురాణం [శబ్దకల్పద్రుమము]

7. పురాణియతే ఇతి పురాణమ్ [వాచస్పత్యము]
8. పురా నవం ధవతి పురాణమ్ [యాస్కనిరుక్తము]
9. పురా పరం పరాం వష్టి పురాణంతే నహిస్మృతమ్ [పద్మపురాణము]
10. పురాతనస్య కల్పస్య పురాణాని విదుర్బుధాః [మత్స్యపురాణము]
11. ఇదావా అగ్రేనైవ కించి దాసీత్
12. దేవా సురాస్సంయత్రా ఆసన్
13. సరస్వతీ కంఠాభరణము -2-368 శ్లో. వ.
14. అర్థశాస్త్రము I. 5. పుట-10.

3. చరిత్రక కావ్యము

మానవునకు కలిగిన అభిప్రాయమును యెదుటి వ్యక్తికి తెల్పుటకు భాష ఉపకరించు చుండగా, లిపి యెదుటి వారికేగాక, సమకాలీనులకేగాక తరువాతి తరములవారికి కూడ తన యభిప్రాయముల నందించు వీలేర్పరచినది. రోజులు గడుచుచున్నకొలది మనిషి ప్రకృతి గత విషయములను వెలికి తీసి, విషయముల కొక పరిధి యేర్పరచుకొని క్రమపద్ధతిలో వ్యక్త పరచుటతో శాస్త్రావిర్భావము జరిగినది. ఇట్లేర్పడిన ప్రధానమైన శాస్త్రములలో చరిత్ర యొకటి.

సృష్టి పరిణామ శీలమైనది. పరిణామమునుండి చరిత్ర జనించుచున్నది. అనగా సృష్టిలోని సర్వపదార్థములకు, సమస్త శాస్త్రములకు చరిత్ర మున్నది. కావున చరిత్ర పరిధి కడు విస్తృతమైనది.

ఇక చరిత్రమనగా నొక ప్రత్యేక రచనా పద్ధతిని స్ఫురింపజేయునదిగా కన్పట్టు చున్నది. “ఒక వ్యక్తి యొక్కగాని, విషయము యొక్కగాని, వస్తువు యొక్కగాని పరిణామగాఢాకథనమే చరిత్ర”యని మనము గ్రహింపవచ్చును. ఆధార పురస్కరముగా నిరూపింప గల విషయమునే చరిత్రగా గ్రహింప వీలున్నది. సత్యము దానికి ప్రాణము, ఆధారము దాని యూపిరి.

“చరిత్ర”మను పదమునకు సమానార్థకముగా ఆంగ్లమున ‘హిస్టరీ’ [History] అను పదము వాడుకలో నున్నది. గ్రీకు భాషలో “History” అనగా “A searching to find out” అని వ్యుత్పత్తి. చరిత్రను అనేకులనేక రీతుల నిర్వచించిరి.

“మానవ సాంఘిక జీవితమునకు సంబంధించిన అన్ని విషయములను కథగా గూర్చి సాగించిన రచనమే చరిత్ర”మని అరిస్టాటిల్ మతము. ఆయన

దృష్టిలో చరిత్ర, సాహిత్యముల తారతమ్యము విషయములో విషయ ప్రకటనా వైశిష్ట్యముతోనే యుండునుగాని గద్య పద్యార్థకలలో లేదు.

“వాస్తవ విషయముల గద్యార్థక క్రోడీకరణమే చరిత్రమగునని, ఈసత్య విషయములు పద్యములలో నిబద్ధింపబడిన చరిత్రముకన్న నెక్కువో, తక్కువో యగు మరియొక విశిష్ట వాఙ్మయశాఖ కాదగు”నని అంగ్ల విజ్ఞాన సర్వస్వము వ్యాఖ్యానించినది. అంతియేగాక “సంఘము యొక్కయు, సాంఘిక సంఘటనల యొక్కయు క్రమ పరిణామ స్వరూపము వివరముగా వర్ణింపబడుటయే చరిత్ర” మగునని అంగ్ల విజ్ఞాన సర్వస్వము నిర్వచించినది. “*History means a written record of significant past events and happenings*” అని చాలామంది చారిత్రకుల యభిప్రాయముగా కనిపించుచున్నది. “*Its aim is merely to show what actually occurred*” అని రాన్కె [Ranke] అభిప్రాయము. “గొప్ప చరిత్రకారుడగునతడు కళాకారుడు కూడ నై యుండవలె” నని ఆర్నాల్డ్ జె. టాయ్న్ ఓ; “చరిత్రను మించిన కావ్యమే లే” దని కార్లయలు పండితుడు; “చరిత్ర పరిశోధకుడు అంతరాంతరముల నొక కవియే” అని జి.యమ్. ట్రావెల్మాన్లు కళాత్మక చారిత్రక రచనాధోరణి నుద్దేశించి వెల్లడించిన అభిప్రాయములు.

చరిత్ర ప్రాముఖ్యము నుగ్గడించుచు “చరిత్ర గొప్ప రాజనీతి ప్రపక్త”¹ అని లార్డ్ యాక్షన్; “జీవితములో యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానమును కల్గించునదే చరిత్ర”² యని ఒక జర్మన్ చరిత్రకారుడు; “చరిత్ర మానవుని ధీమంతు నొనర్చు”³ నని బాకన్; “దేశము స్వాతంత్ర్యమును కోల్పోయినను చరిత్ర నెడబాయకూడదు. గత వైభవ పునశ్చరణమువలన జాతిపునర్విముక్త మగు”⁴ నని గాంధీగారు వెలిబుచ్చిన అమూల్యాభిప్రాయములు.

జాతి వికాసము నరయుటకు, జాతి అభ్యున్నత పథమున పయనించుటకు చరిత్ర మిగుల దోహదకారి యగుచున్నది. పరంపరాగత విషయముల దెల్పి మానవులను విజ్ఞులుగా, వివేచనా పరులుగా చేయుటయే చరిత్రకు గల పరమార్థము.

“చరిత్ర గతమును వివేచించి, వర్తమానమును శాసించుచు, రాబోవు యుగముల వారికి మేలు కలిగించునదిగా తోడ్పడు”⁵ నని రాస్కె చరిత్ర ప్రయోజనమును స్పష్టికరించెను.

“మానవుల మధ్య సంగ్రామ—సహకార అనుభవ జ్ఞానమే చరిత్రవలన మనము నేర్చుకొనునది. ఇదియే చరిత్ర రచనకు, పఠనమునకు ముఖ్యోద్దేశ”⁶ మని ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు ఉద్ఘాటించిరి.⁶

పూర్వ చారిత్రకులు కుద్ధ సత్యమును గుర్తింపజాలకపోయిరి. నాటి చరిత్రకారుడు సత్యమునే చెప్పవలెననియు, సత్యమునే చెప్పుచున్నాననియు భావించుకొనుటయే గాక తాము విన్నది, లోక వ్యవహారమున నున్నదియునైన అదృశ్యమునైనను సత్యమేయని విశ్వసించుటవలన సత్యనిష్ఠమైన చారిత్రక గ్రంథమొక్కటియు వెలువడలేదు. ఇట్టి లోపములు జరుగుట కీ క్రింది కారణములను పేర్కొనవచ్చును.

1. విమర్శనా దృక్పథము కొలవడుట :—

తమకు ముందటివారు వ్రాసిన వ్రాతలను గ్రుడ్డిగా నమ్మిడివారు తాము విషయమును గ్రహించుచున్న పుస్తకము ప్రామాణికమైనదా? కాదా? యను వివేచన వారికి లేదు.

2. పరిమితమైన చారిత్రక పరిధి :—

ఒక విషయమున సత్యమని గుర్తించినను, సత్యాన్వేషణావకాశములు, సాధనములు లేకపోవుటవలన అందుబాటులో నున్న విషయమునే విశ్వసించెడి వారు.

3. అవాస్తవికాన్వయము :—

మత, నైతిక సూత్రముల ప్రాబల్యమును పెంచుటకొరకు వాస్తవముగాని విషయములను చారిత్రక విషయములందు చొప్పించి నమ్మింప యత్నించుటవలన చరిత్రలు చరిత్రలుగా వెలికిరాలేదు.

సమగ్రపరిశీలనము

ఇట్టి లోపములు కారణములుగా పూర్వకాలమున యథార్థ చరిత్ర గ్రంథములు వెల్లుడలేదు.

చరిత్ర రచనమున కాయువు పోసినవారు గ్రీకులు. హెరోడోటస్ గ్రీకుదేశ చరిత్ర పితామహుడు. చరిత్ర రచనా ప్రణాళికయందు, ఆది మధ్యాంతముల సమన్వయమునందు కళాత్మక రచనా శైలియందు హెరోడోటస్ వ్రాసిన చరిత్ర మహాకావ్యమును తలపింపజేయునని విజ్ఞులందురు. సత్య పరిశీలనా దృష్టికన్న, తాను విన్నది, కన్నది రమణీయముగా చిత్రించుటయే హెరోడోటస్ రచనా లక్ష్యము.

తరువాత రానురాను సత్యవిషయిక జిజ్ఞాస, ప్రామాణిక విజ్ఞానాభివృద్ధి కలిగిన కొలది చరిత్ర రచన గంభీరముగా, విమర్శనాత్మకముగా రూపొందెను. ఈ తరగతికి చెంది కళాత్మక రచనా పద్ధతి యందు పాశ్చాత్యుల కాదర్శకముగా నిలిచినవారు “టాసిడస్” “ఘ్యుసిడయిడ్స్” మొదలగువారు.

ఐరోపా దేశములలో ప్రాచీన దేశీయుడైన ‘టాసిడ్’ చరిత్రను సంపూర్ణ శాస్త్రీయ పద్ధతిలో దర్శించుటయేగాక, రచయిత వ్యక్తిగత విషయములను తెలిసికొని ప్రామాణికతను నిర్ణయించెడివాడు. పిమ్మట రాన్కె, నై బర్ మొదలగువారు ‘టాసిడ్’ మార్గమునే అనుసరించుచు యింకొక ముందడుగు వేసిరి.

‘చరిత్ర’ యను పదము భారతదేశమునకు క్రొత్తగాదు. చరిత్రము-చరితము కావ్యార్థమునకు పర్యాయముగా వాడుకొనినట్లు హర్షచరిత్రము, మహాభారత చరిత్రము, ఉత్తరరామ చరిత్రము, దశకుమార చరిత్రము, విక్రమాంకదేవ చరిత్రము మొదలగు గ్రంథనామములను బట్టి తెలియ వచ్చుచున్నది. శాస్త్ర పురాణ కావ్యేతి హాసములందు చారిత్రకములైన అనేక ఘట్టముల ప్రసక్తి యున్నను, వాటికొక ప్రణాళికా బద్ధమైన రచనా విధానము లేనందువలన భారతీయ వాఙ్మయమున చరిత్ర రచనా రాహిత్యము స్పష్టమగుచున్నది. అపార సంస్కృత భాండారమున ‘కల్హణ’ ‘రాజ తరంగిణి’ తప్ప చారిత్రక పద్ధతిలో సాగిన రచన మరియొకటి కన్పింపక పోవుటయే దీనికి తార్కాణము.

ఇక తెలుగు సాహిత్యములో పరిశీలించిన పురాణ పురుషులపై, కల్పిత పృథ్వులపై కావ్యము లొచ్చినవేగాని, చారిత్రక పురుషులపై యథార్థమైన యిది వృత్తములపై గాదు “ఐసవ పురాణ” ‘పండితారాధ్య చరిత్ర’లలోని నాయక పాత్రలు మతద్రష్టలై నందుకే గాని, చారిత్రక పురుషులై నందుకు కాదు. అంగ్లాది సాహిత్యములందు చారిత్రక కావ్యములు బహుళభ్యాతి నార్జించుకొనినను తెలుగు సాహిత్యమున ఇరువదవ శతాబ్దము దనుక యథార్థ చారిత్రక కావ్యము వెలయ కుండుట శోచనీయము.

సామాన్యమైన చరిత్రను ఇతిహాసముగా పరిగణించుట తగదని మన హురులు బావించిరి⁷. విశ్వకవి రవీంద్రుడు “Our history is that our social life and attainment of spiritual ideals”⁸ అని చెప్పుట హైందవులు ఆధ్యాత్మిక దృష్టిని న్యక్తీకరించుచున్నది. అందులకే “పల్నాటి వీర చరిత్ర” ‘సిద్ధేశ్వర చరిత్ర’ ‘రామరాజీయము’ ‘కృష్ణరాయ విజయము’ ‘రంగ రాయ చరిత్రము’ మొదలగు చారిత్రక కావ్యములు ఇరువదవ శతాబ్దికి పూర్వమే వెలసినను అద్భుతాంశములతో, అతిమానుష శక్తులతో, మాహాత్మ్యములతో కూడి యుండి, ఆధార రహితము లై నందున చారిత్రక తత్వమును కోల్పోయినవి. మొదటి నుండియు భారతదేశ చరిత్రను గురించి స్పష్టముగా, సమగ్రముగా చెప్పిన గ్రంథములు లేకపోవుట కూడ దీనికి కారణ మనవచ్చును.

భారతదేశమున కల్లాణుని తర్వాత చారిత్రక పద్ధతిలో గ్రంథరచనము సాగలేదనియే చెప్పవచ్చును తరువాత మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు హైందవులపై ద్వేషముతో, తమకు లేని గొప్పను చెప్పుకొనుచు హిందువుల చరిత్రము నతిహేయముగా, జుగుప్సావహముగ చిత్రించిరి. ఆ తర్వాతి ఆంగ్ల చరిత్రకారులు కూడ హిందూదేశ చరిత్ర- సంస్కృతులు సరిగా తెలియక పోవుట వలన, మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిన దానిని విశ్వసించుట వలన సరియైన చరిత్రను నిర్మింపలేకపోయిరి. కాని జేమ్స్ మిల్, మాంట్యాట్, ఎలిఫిన్స్టోన్ మున్నగువారు కొంతవరకు హిందూదేశ చరిత్రను సక్రమ రీతిలో వ్రాసి తరువాతి వారికి మార్గదర్శకులైరి. మహదేవ గోవింద రనడె, ఆర్.సి, మజుందార్, కె.యమ్ పటిక్కర్, నీలకంఠశాస్త్రి వంటి భారత చరిత్రకారులు; చిలుకూరి

సమగ్రపరిశీలనము -

పీఠభద్రరావు, కొమ్మణ్ణయ్య పేంకట లక్ష్మణరావు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ వంటి తెలుగుదేశ చరిత్రకారులు పేర్కొనదగినవారు.

నాణెములు, శాసనములు, శిల్పములు, సమకాలీన సాహిత్య సంస్కృతులు సరియైన చరిత్ర రచనమున కాధారములుగా నిల్చును.

కావ్యము

ప్రకృతిలోని అందమునకు ముగ్ధుడై అంతకంటె సుందరముగా, ఆహ్లాద జనకముగా చేయుటకు మనిషి సంపాదించుకొన్న కౌశలముతో 'కళలు' తత్సందర్భ సంపీక్షణమున పరవశుడై, పులకించి కలిగిన అనుభూతులను సృజనాత్మకముగా వెల్లడించుటతో సాహిత్యము (కవిత్వము) రూపొందినది.

ఇక కవిని గూర్చి, కవిత్వమును గూర్చి, కావ్యమును గూర్చి ప్రాజ్ఞులెందరో వక్కాణించిరి గాన సంగ్రహముగా వర్ణించువాడు కవి. వాడు చేయు పని కావ్యము. ఇతివృత్తము దాని శరీరము. రసము దాని కాత్మ. ఆనందోపదేశములు దాని ప్రయోజనములు.

“రచన సుందరమై, సార్వజనీన ప్రయోజనమును గలిగి, భావనాత్మకమైన ఆహ్లాదము నిచ్చుచు కర్తయొక్క ఆత్మీయతను స్ఫురింపజేయు గ్రంథము కావ్య” మని పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారు చేసిన నిర్వచనము కవిత్వము యొక్క అన్ని అంశాలను స్పృశించుచు సమగ్రమైన దనిపించును.

(ఇతిహాస) చరిత్ర, కావ్యములకున్న భేదములు

ఏదేనొక విషయమును దర్శించి, భావించి, అనుభవానుభూతులను జోడించి వర్ణించు వాడు కవి వాడు చెప్పనది కవిత్వము. ఇతి-హ-అస-ఇట్లుండెనని చెప్పనది ఇతిహాసము లేదా చరిత్ర.

చరిత్రకారుడు చెప్పనది కేవల సత్యము. కవి చెప్పనది కూడ సత్యమే యైనను ఆ సత్యమున కవి ఆత్మీయత గోచరించును. దేశ కాల పరిస్థితులు కవికి నూర్చునుభూతిని కల్గించి, ప్రాకృతిక సత్యము భిన్నరూపములో సచేతనముగా భాసించును.

చరిత్రకారుడు జరిగినదానిని జరిగినట్లు కాలక్రమానుసారముగా చెప్పును. కావ్యమున కార్యకారణ భావానుగుణముగా సత్యము మాలొంచి సిద్ధించును చరిత్రకు పూర్వపర సంబంధమే గాని కార్యకారణ సంబంధ మక్కరలేదు. ఆ విషయ మట్లు జరుగుటకు గల కారణ మన్నేదీనిచి ఆ సంఘటన జరుగుటకు గల కారణమును విశదీకరించి, అందులకే ఆ రకముగా జరిగినదని కవి సమర్థించును.

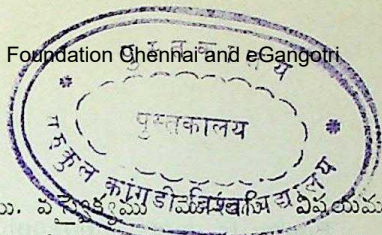
చరిత్ర రచనమున కర్త కేవల నిమిత్త మాత్రుడు. ఏమి జరిగినదో యథాతథముగా చరిత్రకారుడు చెప్పునుగాని తన అనుభవానుభూతులను జోడించు నవకాశముండదు. కావ్యమునందట్లుగాక కవి చిత్తవృత్త్యనుభవములకు అమితమైన ప్రాధాన్యముండును దర్శించిన విషయములను భావించి, భావమునకు స్వీయాను భవములను జోడించి కవి వశ్యించును.

చరిత్ర విషయ పరిజ్ఞానము కలిగించి మానవుని బుద్ధిని వికసింప జేయును. కావ్యము రసానందమున నోలలాడించును. చరిత్ర, తచ్ఛాఖ్యములను మాత్రమే ఆకర్షించి, వారి బుద్ధి వికసనమున కుపకరించును. హృదయాహ్లాదము నాకాంక్షించు సహృదయులెవరై నను కావ్యముల పఠింతురు.

చరిత్ర అర్థ (విషయ) ప్రధానము. కావ్యము ఉక్తి ప్రధానము. చరిత్రలో వక్తవ్యాంశమునకే ప్రాధాన్యము గాని వ్యక్తీకరణ విధానమున కంతగా నుండదు. కావ్యములో విషయమున కన్న కథన కౌశలమునకే ప్రాముఖ్యము.

చరిత్రకారుడు నిర్గుణముగా, నిరలంకారముగా, వాచ్యముగా విషయమును స్పష్టపరచును. కవి చెప్పదలచిన విషయమును గుణాలంకార సహితముగా, వ్యంగ్య సుందరముగా వర్ణించి చెప్పును.

చరిత్ర రచనమునకు వచనమే యనుకూలము. ఆ వచనము కూడ కావ్యత్వ లక్షణములకు దూరముగా నుండుట అభిలషణీయము కావ్యరూపమున చెప్పదలచు కొన్నప్పుడు విషయ మస్పష్టమై, గొణమై పఠితలకు అన్యథా స్ఫురింప వచ్చును.

చరిత్రలో వస్తువే ప్రధానము. వస్తువులను పరిశీలించి వస్తువులలో సంబంధమంతగా నుండదు కావ్యములో వస్తువున కైక్కిరియించి, సంఘటిత పరచి, సుందరముగా చెప్పవలసిన అవసరమెంతేని గలదు.

చరిత్ర దేశకాల బద్ధముకాగా, కావ్యము దేశకాలముల కతీతమై సార్వ కాళీనత, సార్వజనీనతల సంతరించుకొనును. చరిత్రలోని పాత్రలు ఆయా వ్యక్తులను, వారు చేసిన పనులను తెల్పుగా, కావ్యములోని పాత్రలు ఆయా వ్యక్తుల చిత్రవృత్తులను ప్రతిబింబింపజేయు ప్రతీకలుగా నిలుచును. చరిత్రకు భూతకాల మొక్కడే ఆధారము కాగా, కావ్యము సర్వకాలములను తనవిగా చేసికొనును

చారిత్రక కావ్యము

007320

తెలుగు సాహిత్యములో నున్న కావ్యములు సాధారణముగా పురాణాదుల నుండి ప్రభావత వృత్తమును గొని సాగిన రచనములుగా కాననగును. ఆ పద్ధతిని వీడి కేవల చారిత్రక వృత్తమును గొని రచన సాగించుట అపూర్వము.

పౌరాణిక వృత్తమువలె చారిత్రకేతి వృత్తమును ప్రభావతమే. పౌరాణికేతి వృత్తములు అద్భుతాంశములతో, మాహాత్మ్యములతో, అతిమానుష శక్తులతో మిళితమై యుండు కారణముచేత పరిరలంతగా విశ్వసింపక పోవచ్చును. చారిత్రక వృత్తము ప్రభావతమైనదే గాక దానితో నున్న విషయములన్నియు నాధార సహితములును అగుటవలన విశ్వసనీయమై పఠితల హృదయముల నమితముగా నాకర్షించు సవకాశమున్నది. అంతియేగాక “చరిత్ర ఉదాహరణ బలముతో బోధించును”¹ దృష్టాంతము సమీపవర్తిని యైనపుడు దానితో ప్రభావితమగు సవకాశ మధికముగా నుండును.

విషయ ప్రధానమైన చరిత్ర, ఉక్తిప్రధానమైన కావ్యముల సరస సమ్మేళనా రూపము చారిత్రక కావ్యము. చరిత్రలో నున్న సత్యవిషయము, ఉక్తి ప్రాధాన్యమున సార్వజనీనత, సార్వకాలీనతలను సంతరించుకొని సచేతనమై భాసించును.

"Poetry is more philosophical and more serious than history, for poetry is chiefly conversant about general truth, history about particular"¹⁰

"History is based upon facts; and with these is primarily concerned; poetry transforms its facts into truths"¹¹

అను 'ఆరిస్టాటిల్' అభిప్రాయములు చారిత్రక కావ్యోత్కృష్టత సుగ్రహించుచున్నవి.

చారిత్రక కావ్యములలో వస్తువు ప్రాచీనమైనను కవి సమ సమాజపు టూపిరులు సమాశ్వాసించి కావ్యమున నిక్షేపించును. భూతము బీజము, వర్తమానము దానికి క్షేత్రము.

ఉదాత్త నాయకుడున్న ప్రఖ్యాత చారిత్రక పుత్రము నెన్నుకొని ప్రతిభా సమున్నేషితమైన కల్పనలతో హృదయాప్లోద జనకముగా ఉత్తమ సందేశము నందించుచు చారిత్రక కవుల లక్ష్యముగా కనిపించును. చారిత్రక కావ్యములలో ముఖ్యముగా శృంగార వీరములు అంగిరసములుగా కన్పట్టును. ఈ రెండు రసములు నాయకుని సదా ఉత్సాహవంతునిగా కార్యసాధకునిగా కర్తవ్య దీక్షాబద్ధునిగా నిలుపును.

సమగ్రమైన చారిత్రక కావ్యములన్నియు ఇరువదవ శతాబ్దిలోనే అవతరించుట విశేషము. అట్టి వానిలో విశ్వనాథవారి "కూన్సిరాణి" "శివార్ణవము"లు; దుర్భాక రాజశేఖర శతావధానిగారి "రాజాప్రతాప సింహ చరిత్ర"; గడియారము వేంకటశేషశాస్త్రి గారి "శివభారతము"; తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారి "ఆత్మకథ"; మదురావంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి "ఆంధ్ర పురాణము"; ముదిగొండ వీరభద్రమూర్తి గారి "పంచమాతరం" మొదలగునవి ప్రశస్తమైన చారిత్రక కావ్యములు.

అధ్యోజ్ఞాపితం

1. History is a great moral teacher
2. History is that which teaches the reader what things in life are useful and be followed and to be avoided.
3. Histories make man wise. "Advanced English Essays" p.104.
- 4 Let a country loose its freedom and not loose its history for the consciousness of ths past greatness will encourage a nation to win back its freedom.
- 5 History has assigned to it the task of judging the past of instructing the present for the benefit of the ages to come. To such lofty functions this work does not aspire.
6. ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి
7. ఆంధ్ర పత్రిక, ధాతనామ సంవత్సరము, 1936-37. పుట 4
8. Nationalism p-6
9. ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం....ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి.
10. George Saints bury-Lucicritici
11. S.H. Butcher-Aristotle's Poetics

4. ఆంధ్రపురాణము - నామచిత్రము

శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు ఆంధ్ర దేశము నేలిన ప్రముఖ ప్రభువుల చరితములను కావ్యముగా గూర్చి, కృతికి “ఆంధ్రపురాణ” మని పేరిడిరి. గ్రహించిన వస్తువు ఇతిహాసాత్మకము—నామము పురాణము.

“ఆంధ్రపురాణ” మను గ్రంథనామమున ఆంధ్రము, పురాణము అను రెండు శబ్దములు గలవు. కావ్యారంభమున “ఆంధ్రుడనగ నెవడు—ఆంధ్ర దేశాభిఖ్య యేల వెలసె” నని కవి ప్రశ్నించుకొనుట—పరిత్యక్త మంతయు ప్రశ్నించు కొనునట్లు చేసినది. తన అహమునకు దెబ్బ తగిలినపుడు, తన హక్కును అన్యుడు కాజేయు చున్నప్పుడు తలవంచుకొని బ్రతుక వలసిన కర్మ తనకు లేదని; తండ్రిని సైతము సరకు గొనక తన ఆత్మ ప్రత్యయమును, స్వతంత్రస్వాభావికతను నిజబెట్టుకొనిన పౌరుష దీప్తి ఆంధ్రునిలో నున్నట్లు మొదటి కథలోనే కవి స్పష్టము చేసెను.¹ అట్టి ఆంధ్ర దేశము నేలిన ధర్మ వీరులైన రాజుల చరితము లిందున్నవిగాన “ఆంధ్ర” శబ్దముపయుక్తమైనది. వారు భిన్న వంశములకు చెందిన వారైనను అందరును ఆంధ్రాధి నేతలగుటయే ఏక సూత్రత². రాజులెంతటి మనులైనను వారందరిని గన్న ఆంధ్ర మాత ధన్య. వారి చరితల సమాహారమే ఆంధ్రమాత చరిత్ర. రాజులకు జన్మ నిచ్చినదియు, ఫలితము ననుభవించునదియు—ఆంధ్ర దేశమాతయే. ఇంత ప్రాధాన్యము కలది కావుననే “ఆంధ్ర” శబ్దము గ్రంథనామమున ప్రథమ స్థానమలంకరించినది.

ఆంధ్ర జాతి చాలా ప్రాచీనమైనది. వేద పురాణాదులందే ఆంధ్రుల ప్రసక్తి గలదు. ఆంధ్ర శబ్దమునకు పర్యాయముగా ఆంధ్ర, ఆంధ్ర, అంధక యను రూపములు సంస్కృత గ్రంథములందు గోచరించుచున్నవి. ‘అంధ’ శబ్దమునకు ప్రాకృత రూపమే ‘అంధక’ యని దాని సంస్కృత రూపమే ‘ఆంధ్ర’ లేదా ‘ఆంధ్ర్య’ యని బరో (T. Burrow) పండితునభిప్రాయము³.

ఐతరేయ బ్రాహ్మణములోని శునశ్శేపుని కథలో ఆంధ్రుల ప్రసక్తి గలదు.⁴

వ్యాసభారతమున ఆంధ్రుల ప్రసక్తి చాల చోట్ల కలదు. మయసభలో ధర్మరాజును కొలువ వచ్చిన వారిలో⁵; ద్రౌపదీ స్వయంవరార్థము వచ్చిన వారిలో⁶; కురుపాండవ యుద్ధమున కౌరవ పక్షమున పోరిన వారిలో⁷ ఆంధ్రుల ప్రసక్తి గలదు.

మనుస్మృతిలో కారావరశ్రీకి వైదేహునకు జన్మించిన నిషాదులు ఆంధ్రులని చెప్పబడినది⁸. భరతుడు నాట్యశాస్త్రములో పాత్రోచిత భాషను గురించి చర్చించుచు బర్బర, కిరాత, ఆంధ్ర, ద్రమిల ప్రభృతి జాతులకు శౌరసేని మొదలగు ప్రాకృతముల నుపయోగింపరాదని సూచించి యుండెను⁹. వాయు పురాణమున ఆంధ్ర భృత్యులుగా పేర్కొనబడిన ఆంధ్ర రాజుల పేర్లు వారి పాలనా కాలము వివరించబడియున్నది¹⁰.

భాగవతమున పాప విముక్తికై హరిని ఆశ్రయించిన కిరాత, హూణ, పుళిందులతో పాటు ఆంధ్రులు కూడ నుండిరి¹¹. భాగవత పురాణములో అంధ కులు యాదవ జాతికి చెందిన వారని, ద్వారకానగర సంరక్షకులని పేర్కొనబడియున్నది¹². మత్స్య పురాణములో అంధకాసురుని సంతతి అంధకులను నైతిహ్యమున్నది.¹³

చంద్ర గుప్త మౌర్యుని ఆస్థానమును సందర్శించిన గ్రీకురాయబారి 'మెగస్తనీసు' (క్రి.పూ. 400) మౌర్యుల తరువార ఆంధ్రులు యెన్నదగిన చతురంగ బలము గలవారని ప్రశంసించి యున్నాడు¹⁴.

అశోకుని 13వ ధర్మలిపి శాసనములో ఆంధ్రులతని సామ్రాజ్యములోని వారని, అతని ధర్మబోధనల ననుసరించు చున్నవారని, ప్రశంసింప బడినది¹⁵.

ఈవలయముల యను ప్రాకృత గ్రంథమున ఉద్యోతనుడు (క్రి.శ. 9వ శ.) ఆంధ్రులు అందమైన వారని, ఆహార విహార ప్రీయులని అభివర్ణించి యున్నాడు¹⁶.

అంతటి పౌరాణస్య మేచుకొనిన ఆంధ్ర జాతి వీరుల చరిత్రకు 'పురాణ' నామ మిడుట సార్థకమే. హైందవ సంస్కృతికి మూలకందములైన పురాణములకున్న పవిత్రత తన జాతి కబ్బవలెనను నభిప్రాయముతో కవి తన గ్రంథమును 'పురాణ' మనినాడు.

జైన తీర్థంకరుల (జిన భక్తుల) చరితము లన్నియు పురాణములుగా వ్యవహారములైనవి. ఆ ప్రభావము తోడనే పాల్కురికి సోమనాథుడు శివభక్తుల చరితములను కావ్య బద్ధము చేసి 'బసవ పురాణ' నామమిడి వారి చరిత్రలకు పవిత్రత నాపాదించ జూచెను.

"పంచ లక్షణ సమన్వితంబుగాని పురాణం" బని కవి స్వయముగా నవతారికలో వాక్రుచ్చెను. కాని పంచలక్షణములలో చివరిదైన వంశానుచరిత్రలో నుండు ధర్మ ప్రవర్తకులైన రాజుల చరిత మిందున్నది. వంశానుచరిత మితిహాసముగాను, ఇతిహాసము పురాణాంతర్గత భాగమే యని మనము గ్రహింప వచ్చును. అందువలన 'ఇతిహాసము'నకు బదులు అంతకంటె విస్తృత పరిధి గల్గిన పురాణ నామ మిడుట సమర్థనీయమే. రాజశేఖరుడు తన 'కావ్య మీమాంస'లో "పురాణముల లోని ఒక విధమైన భేదమే ఇతిహాస" మని తెల్పుటను బట్టియు ఆంధ్ర ప్రభువుల చరిత్రకు 'పురాణ' నామమిడుటలో ఆసామంజస్య మేమియులేదు.

"పరిక్రియా పురాకల్ప మితిహాస గతి ధ్వితా"¹⁶ యని రాజశేఖరుడు చేసిన విశజనమున పరిక్రియ ఏకనాయక మగుట వలన వస్త్రైక్య రస్త్రైక్యములు చేకూరును. పురాకల్పము బహునాయక మైనందున రస ప్రాధాన్యము కొరవడి సంపూర్ణ కావ్యత్వమునకు మారుగా శాస్త్రత్వ పురాణత్వములు సిద్ధించును. ఆంధ్ర పురాణము బహునాయక మైనందున పురాణ నామమిడుట సమంజసమే¹⁸.

కొన్ని యద్యుతాంశములు ఆంధ్రపురాణమున చోటు చేసికొనుట రచనా శిల్పమున కవిగారు కవిత్రయము నాదర్శముగా గొనుటలు ఈ కావ్యమునకు పురాణత్వము నాపాదించు చున్నట్లు పేర్కొనవచ్చును.

జాతీయోద్యమ కాలమున జాతి జాగృతి కల్పింప సంకల్పించి ప్రముఖోదాత్త చారిత్రక నాయకేశివృత్తమును గొని సాగిన గ్రంథములు 'రాజాప్రతాప సింహచరిత్ర' 'శివభారతము' మొదలగునవి ఆ కాలముననే జీవించిన శాస్త్రి గారు ప్రసిద్ధాంధ్రావనీపతుల చరిత్రలను వారి గుణశీలములను, వారు పోషించిన సాహితీ సంస్కృతుల నుట్టుకొని గతవైభవ పునశ్చరణముతో జాత్యుద్ధరణకై సాంప్రదాయిక మార్గమున సాగిన పురాకల్ప మీ యాంధ్రపురాణము.

బహు ప్యాచీనతకు నోచుకొనిన ఆంధ్ర జాతి వీరుల పవిత్ర చరిత్రల నుటకొని, ఆంధ్రులకు అనుసరణీయాదర్శమును బోధించు సద్గ్రంథమీ యాంధ్రపురాణము. పూర్వకథాసూచకమైన పురాణమై, ప్రముఖాంధ్రాధిపుల చరిత్రల దెల్పునితిహాసమై, రసమార్గమున నడిచికావ్యమై, ఆనందోప దేశోభయ ప్రయోజన ప్రదాయనియై ఆధునిక కాలమున మెసిన ఇతిహాస కావ్య మాంధ్రపురాణము

అధోజాపికలు

1. "బన్నము తెన్నిపైఁ బడుచు పచ్చిన నొచ్చిన నాత్మ గౌరవ
స్కన్నతనైఁప లేని గుణశాలి-యుదాత్తము శ్రదధర్మమా
పన్నత నొంద నోరువని పౌరుషవంతుడు శాంతుఁ 'దాంధ్రుఁ'డు"
(ఉద.ప. 107)

2. చూ. అనుబంధము I

3. Burrow T., *Collected papers on Dravidian linguistics*,
AU PP 334-336 (1968)

4. ఐతరేయ బ్రాహ్మణము=, *Asiatic society of Bengal* 1907
7వ సంఘిక - 3వ అధ్యాయము; 6వ ఖండము.

- 5, 6, 7, - వ్యాసభారతము-గీతాప్రెస్సు, గౌరభపూర్వ. ప్రథమ సంస్కరణము.

- సభా. ప. 4వ అధ్యాయ శ్లో. 14; ఆది ప 186వ అధ్యాయ శ్లో. 8; కర్ణప. 73వ అధ్యాయ-శ్లో. 20
8. మనుస్మృతి-నిర్ణయసాగర్ ప్రెస్, బొంబాయి [1920] 10వ అధ్యాయ శ్లో. 36
9. అప్పారావు, పోణంగి-నాట్య శాస్త్రము [అనువాదము]
నాట్యమాలా ప్రచురణ 1. హైదరాబాద్ [1959] 17వ అధ్యాయ పుట. 4-6
10. వాయు పురాణము, ఆనందాశ్రమ సంస్కృత ప్రచురణలు; పూనా
[1905] 45-127
11. శ్రీమద్భాగవతము, వావిళ్ళప్రతి మద్రాసు [1941] ద్వి. స్కం.
14వ అధ్యాయ శ్లో. 18
12. భాగవత పురాణము, ఆనందాశ్రమ సంస్కృత ప్రచురణలు, పూనా
[1905] 1-11-11
13. మత్స్యపురాణము, ఆనందాశ్రమ సంస్కృత ప్రచురణలు పూనా [1905]
179-7-87
14. *Megasthenes "Maccrindle's Megasthenes"*
Indian Antiquary [1877] vol VI, p.p. 337-339.
15. *Edicts of Asoka* Ed. G. Srinivasa Murthy and A.N. Krishna Aiyangar పు. 47
16. ఉద్యోతనుని కువలయ మాల చూ. వ్యాస సంగ్రహము, పంచాంగ్నుల
ఆదినారాయణాశ్రమ, ప్రాకృత గ్రంథకర్తలు-ప్రజాసేవ
17. కావ్యమీమాంస-2వ అధ్యాయ
18. సారస్వత సౌరభ పీఠిక. IX పాటిబండ మాధవశర్మ.

5. ఇతివృత్తము

లాక్షణికులు ఇతివృత్తమును కావ్య శరీరముగా పేర్కొనిరి. ముఖ్యముగా నిది— ప్రఖ్యాతము, కల్పితము, మిశ్రమని మూడు విధములు. పురాణాది గ్రంథముల నుండి గ్రహింపబడిన చిరచరిచిత వృత్తము— ప్రఖ్యాతము. కేవల కల్పనా వహమైన వృత్తము— కల్పితము. కొంత ప్రఖ్యాత వృత్తమునకు తమ ఆపూర్వ కల్పనల సంయోజించిన వృత్తము— మిశ్రమ. అనువాద కావ్యములందు ప్రధానముగా ప్రఖ్యాతేతి వృత్తము గోచరించును. ప్రబంధములందు మిశ్రేతి వృత్తములు మెండు కళాపూర్ణోదయమున కల్పిత కథ కనిపించును. ఈ కావ్యమును దృష్టిలో నుంచుకొనియే “కేవల కల్పనా కథలు కృత్రిమ రత్నముల్, ఆద్యసత్కథల్ వావిరి పుట్టురత్నము” అను నభిమతమును రామరాజ భూషణుడు తన ‘వసుచరిత్రావతారిక’ యందు వెల్లడించెను.

శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు చారిత్రాత్మకమైన కావ్యమును నిర్మించిరి. ప్రముఖ చారిత్రక పురుషుల చిరపరిచిత కథనమే ‘ఆంధ్ర పురాణము’ నందున్నదిగాన నిందలి వృత్తము ప్రఖ్యాతము.

వేదకాలమునుండి నాయక రాజుల కాలము దనుక నున్న తెలుగువారి ఇతిహాసము అతి విస్తృతమైనది ఆ చరిత్రము నంతటిని పునర్చరణము చేయుట శాస్త్రిగారి యభిమతముగాదు. ప్రముఖ రాజుల¹ చరితములందు “ప్రియఘట్టముం” నెన్నుకొని వానికి కావ్యమర్కాదలను సంతరించుట లక్ష్యముగా శ్రీ శాస్త్రిగారి ఆంధ్రపురాణ రచనము సాగినది. అందులకే కొన్ని రాజవంశములు కొందరు రాజుల చరితములు రేఖామాత్రముగ సూచితములైనవి.

ఆంధ్రపురాణ కావ్యము నవపర్వపరిమితము. మహాభారత పర్వ సంఖ్యలో సగము. పవిత్రమైన సాంఖ్యగా భావింప వచ్చును ముఖ్యముగా కవిగారి ఇలు

వేల్చిన కామేశ్వరికి- తొమ్మిది చుట్టమైన సంఖ్యగా భావించి తొమ్మిది పర్వములుగా విభజింపనైన దని కవిగారు స్వయముగా నాతో వాక్చుచ్చిరి.²

“శ్రీకారంబును జుట్టినాడఁ గృతికాశీర్వాదముల్ సేయు ముమ్మా, కామేశ్వరి! విశ్వలోక జననీ! మా తల్లి పుట్టింటి వేల్చె కాపాడుచున్న యన్నెనరు నాయం దింత సారింపు ముమ్మా, కైమోడ్తు భవత్కటాక్ష రసభిక్షాభ్యర్థినై భక్తియై.” (ఆవ-1)

విశ్వలోకమాతయైన కామేశ్వరి వారి పుట్టింటి వేల్పు. కావున ఈ భావము కవిగారి అభిప్రాయమును బలపరచు నవరత్నములు, నవరసములు, నవధాన్యములు, నవగ్రహములు, తొమ్మిది సంఖ్యతో ముడివడి యుండుట కూడ ఆ సంఖ్య ప్రబలత్వమును సూచించుచున్నవి.

ఉదయపర్వము, సారవాహన పర్వము, చాళుక్య పర్వము, కాకతీయ పర్వము, పునఃప్రతిష్ఠా పర్వము, విద్యానగర పర్వము, శ్రీ కృష్ణదేవరాయ పర్వము, విజయ పర్వము, నాయకరాజ పర్వము అను తొమ్మిది పర్వము ఆంధ్రపురాణమందున్నవి.

ఆంధ్రులనగా నెవరను విషయముపైగల తనశ్శేషుని కథను, భాగవత కథను ఉదయ పర్వమున తెలిపినాడు. సారవాహన పర్వమున ఆ వంశ నామ మేర్పడిన విషయమును వివరించు దీపకర్ణి వృత్తమును, ఆ వంశ రాజులలో కొందర పేర్కొని ముఖ్యముగా హాలుని వృత్తాంతమును రస సమంచితముగా వివరించుచు చివరకు ఇత్యాక, విష్ణుకుండిన, శాలంకాయనాది వంశ రాజులను పేరుకు మాత్రము సూచించి అప్రధానాంశముల వదలినాడు.

చాళుక్య పర్వములో ప్రముఖముగా రాజరాజు, నన్నయల భవ్య వ్యక్తిత్వముల నెదుటనిలిపి, వారి మధ్య నెలకొనిన అన్యోన్యాయరూపబంధముల రస రిమ్యముగా చిత్రించినాడు.

కాకతీయ పర్వములో బేతరాజు, ప్రోలరాజు, గణపతిదేవరాజుల గూర్చి సంగ్రహముగా సూచించి రుద్రమ, ప్రతాపరుద్రుల చరితములను విపులముగా, వీరరసోచితముగా వర్ణించినాడు.

పునః ప్రతిష్ఠా పర్వము నందు ముసునూరి ప్రోలడు, కాపయ మున్నగు తెలుగు నాయకుల స్వాతంత్ర్య దీప్తి, సంస్కృతి పరిరక్షణాసక్తి, కావ్య మర్యాదలను సంతరించు కొనినవి. ఈపర్వముననే రెడ్డి, వెలమజేంద్ర పరిపాలనా వైభవము సంక్షిప్తముగ నున్నను సుందరోజ్జ్వల ఘట్టముగా కావ్యమున చోటు చేసికొనినది.

విద్యానగర పర్వమున విద్యానగర నిర్మాణము, సంగమ, సాళువ, తులువ వ శ రాజులలో తులువ నరసనాయకుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు వీర నరసింహ రాయల పట్టాభిషేకముతో ముగియును.

శ్రీకృష్ణదేవరాయ పర్వములో రాయల శైశవమునుండి పట్టాభిషిక్తుడగు దనుక విపుల వర్ణనలతో చెలసినది.

విజయ పర్వములో రాయలు గావించిన దండయాత్రల ఫలితముగ నమకూరిన విజయ పరంపరా వర్ణనము విస్తృతముగా సాగినది.

నాయకరాజు పర్వములో కొలదిగ రఘునాథనాయకుని విజయములు, తరువాత విజయ రాఘవుని అన్నదాన ప్రతమును కావ్యబద్ధమైనవి.

ఈ విధముగా నీగ్రంథమునందలి నవ పర్వములు నవరత్న సంకాశముగ కావ్యమునకు నూత్న శోభల నాపాదించినవి.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేక వర్ణనము, యుద్ధాదులును రెండు మూడు చోట్ల విపుల వర్ణనావకాశమును కల్పించుకొనినవి. ఈ కావ్యమున ప్రశస్తమైన ఆంధ్రావసీపతుల చరితము లుగ్గడింపబడినవి. అంతగా ప్రాముఖ్యము గడించు కొనని తెలుగు రాజులు ఈ కావ్యమున కనబడియు కనబడనట్లున్నారు.

ఎన్నదగిన తెలుగు యేలికలను గూర్చియు, మహాపురుషులను గూర్చియు, వాగ్దేయకారుల గూర్చియు శాస్త్రిగారు తమ కావ్యమున స్పృహింపకుండుటకు కారణము నా ఊహకందలేదు. ఈ విషయమునే శాస్త్రిగారి నడిగితిని. చక్రవర్తుల చారిత్రములనే తాము కావ్యబద్ధము చేయుటకు ప్రణాళిక వేసికొనిన సంగతిని నాకు తెలిపిరి.¹ తెలుగు ప్రజల భాగ్యరేఖలను చిద్దిన తెలుగు తేంద్ర మహిత చరితములు యిత్యంత భాగములై నపుడే కావ్యమునకు ఉదాత్తత సమకూరును. అతీతకాలమునందు జరిగిన ప్రత్యంశమును ప్రస్తుతించుట అనావశ్య గ్రంథ విస్తరణమునకును, రసభంగమునకును దారితీయును.

తెలుగువారి భారతముని చెప్పదగిన 'పల్నాటి వీర చరిత్రము' ఆంధ్ర పురాణమున లేకపోవుట కూడ నాకు ముందాశ్చర్యమునే కలిగించినది. కాని శాస్త్రిగారు దీనికి కారణమును చెప్పినపుడు నాలో అనిర్వచనీయమైన కవితా విభూతి తఱక్కుమన్నది. రససిద్ధుడైన శ్రీనాథుడు చెప్పిన కథను తామేల చెప్పవలెనని శాస్త్రిగారు ఆ చరిత్ర ప్రసక్తిని తెచ్చియుండలేదట. శ్రీ శాస్త్రిగారికి నన్నయ భట్టన్నను, శ్రీనాథుడన్నను ఆదరాభిమానములధికము కనుక ఆంధ్రపురాణము నందును ఈ మహాకవు లిర్వూరి చారిత్రములను రసస్ఫూరకముగా, ఆభిమాన పురస్కరముగా ప్రస్తుతించిరి.

చారిత్రక పురుషులకును, సంఘటనలకును సంబంధించిన ఎన్నియో దంశములు జనబాహుళ్యమునందు ప్రాచుర్యము నందుకొనును. చరిత్ర పరిశోధకు లాయా అంశములను పరిశీలించి తమకు నిరాధారములని తోచిన జనశ్రుతులను నిరాకరించి యాధార్థ్యమును జనుల ముందుంచిరి. తెలుగు ప్రజల చరిత్రలో చెప్పలేనన్ని అభూతకల్పనలున్నవి. కీ. శే. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి వంటి ప్రామాణికులైన ఆంధ్రేలిహాస పరిశోధకులతో సంప్రదించి శ్రీ శాస్త్రిగారు యథార్థమైన చరిత్రమునే వర్ణించిరి అపకర్షాపాదకములైన కథలను వదలిపెట్టిరి. సాక్ష్యమున్ననే చరిత్రము గదా. కేవలోహ చరిత్రగాదు. శాస్త్రిగారు తాము కావ్య రచన చేయుచున్నామని తెలిసి యుండియు తమ సత్యగవేషణాదృక్పథమును వదల జాలకపోయిరి. ఈ ధోరణి ఆంధ్రపురాణ కావ్యమునకు కావ్యపరముగనేగాక ఇతిహాస పరముగో కూడ కీర్తి నాన్పించిపెట్టినది. చారిత్రకు లామోదించని రాజరాజ నరేంద్రుడు, సారంగధరుని వృత్తాంతము; రాయలు తిమ్మరుసు కనుగ్రుడ్లు

పికించిన వృత్తాంతమును; ప్రతాపరుద్రుని అల్లాయుడైన బండిగా ధిక్కరి కొనిపోగా యుగంధర మంత్రి యుక్తులు పన్ని ఆతనిని తిరిగి తెచ్చిన వృత్తాంతమును శ్రీ శాస్త్రిగారు కావ్యమున పేర్కొన లేదు. చారిత్రకముగా నీయుదంతములకు యెట్టి ఆధారముగాని ప్రామాణికతగాని లేదు. ఈ వృత్తాంతము లనేక కావ్య ప్రక్రియలుగా రూపొంది తెలుగుదేశ ప్రజలలో యథార్థములే యన్నంత స్థిరముగా బలపడిపోయినవి ఈపట్టున శాస్త్రిగారు నా కిచ్చిన సమాధానమును అనుబంధము I యందు చూడ నగును.

నాకు తెలిసినంత వరకు ఈ కావ్యమున రెండన్యథా కల్పనలు కనిపించు చున్నవి. ఒకటి ఋగ్వేదమున నున్న ఆంధ్రుల కథలో ఆంధ్రులు శస్త్రులుగా పేర్కొనబడియున్నది. శాస్త్రిగారికిది యిష్టము లేదు. కేవల మాతాభిమానముతో విశ్వామిత్రుని కొడుకులలో నేబది మంది శునశ్శేపు నగ్రజుగా నంగీకరింపక వెదలిపోయిరని శాస్త్రిగారు అత్యధాకరించిరి.⁵ ఈ కల్పనమున కంతరార్థము నిట్లు చెప్పకొనవచ్చును. విశ్వామిత్రుని ఏబదిమంది కొడుకులు ఆటవిక జాతులలో కలిసిపోవునట్లు శపింపబడిరని వేదకథనము కాని శాస్త్రిగారి ఈ మార్పులో ఆటవికులలో కలిసిపోయిన ప్రసక్తియు, శాపప్రసక్తియు లేదు. విశ్వామిత్రుడు షక్రియుడు. ఆతని సంతతి వారే ఆంధ్రరాజ్యస్థాపకులైనారని ఆంధ్రపురాణ కావ్య కథనము.

ఇక రెండవది హాల మహారాజు సంస్కృత భాషా శూన్యై భార్యచే నపహసింపబడిన యుదంతమును శాస్త్రిగారు కొద్దిగా మార్చి విశేషజ్ఞాన సముపార్జనమునకు సంస్కృత భాషాభ్యసనము అనివార్యమని హాలుడు నమ్మి ఆ భాషను నేర్చుకొనుట కుద్యమించెనని శాస్త్రిగారు హాల మహారాజు సుదాత్తతకు భంగము రాకుండునట్లు చేసిరి.⁶ ఈ రెండు సందర్భములలోను శాస్త్రిగారు ఆంధ్రుల గొప్పతనమునే వ్యంజించుటకు ప్రయత్నించిరి.

అధోజ్ఞాపికలు

1. చూ. అనుబంధము I. (చూడుము అనుబంధము)
2. చూ. అనుబంధము I.
3. చూ. అనుబంధము I.
4. చూ. అనుబంధము I.
5. చూ. అనుబంధము I.
6. చూ. అనుబంధము I.

6. కవితా సౌందర్యము

ఛందస్సు

ఛందస్సు పద్యవిద్య. గణ యతి ప్రాసములు పద్యరచనకు స్వతస్సిద్ధములైన అర్గళములు కావని, ప్రతిభావ్యుత్పత్త్యభ్యాసములను సమాంతరములుగ పెంపొందించుకొనుచున్న సత్కవి కావ్యసృష్టికి అవి యుపస్కారములగుచుండునని కవిశ్రయమువారు, శ్రీనాథుడు, పెద్దన, పింగళి సూరన, రామరాజభూషణుడు మున్నగు మహాకవులు నిరూపించియుండిరి. నిశ్లేష్ణముగ వ్యాకరణబద్ధములైన వాక్యములు సామాన్యుల నోళ్ళ నుండి వెలువడినట్లే సహజకవి లేఖిని నుండి ఛందోబద్ధములైన ఆలోచనలే వెల్లుడును. అధికవి వాల్మీకి నోటి నుండి ఛందోబద్ధముగ వెలువడిన “మానిషాద...” శ్లోకము సహృదయు లెలుగనిడిగాదు. ఛందశ్శాస్త్ర మంతయు సంగీతమునకు వేషాంతరమే గనుక రహ్యాక్షర ప్రయోగ దక్షుడైన కవి ఛందస్సు నేదో యొక రూపమున సమర్పించుచునే యున్నాడు.

శ్రీ శాస్త్రిగారు ఛందోరీతుల బాగుగా నెఱిగినవారు గణములు, యతులు, ప్రాసములు వీరిముందు చేతులకట్టుకొని నిలిచినవి. యతి కొఱకు పద్యమును విడిచిన సందర్భమునగాని, ప్రాసకొఱకు త్యాగపడిన ఊసుగాని, గణముల కొఱకు అనావశ్యకములైన పదజాలములను పెంచుటగాని, త్రుంచుటగాని మనకు కావ్యములో నెచ్చటను కానరాదు. పద్యరచనలో నింత పనితనము చూపిన కవులు ఆధునిక కాలమున అరుదు. పద్యములు ధారాపాతముగ సాగును. అన్వయము కుంటువడదు. ముక్కాలు ఘవీసము పద్యములలోని వాక్య విన్యాసము వచనమునకు ఛాందగ్గరగా నుండును. అయినను పద్యగతమైన లయతో చెట్టదట్టలు పట్టుకొని నడచుచుండును. మచ్చుకు కొన్ని పద్యముల నిట సుదాహరింతును.

“ప్రతి శాస్త్రాదుల పాల మీగడల యచ్చుల్ లోన మెచ్చార, దే
 ప్పిరినెన్, జీర్ణము నిండజేసికొని పెంచెన్ మేను గీర్వాణ సా
 హిత; దానం గొనముట్టు శక్తిగొన మాకెట్లబ్బునో యాన తి
 చ్చితిరెనిన్ బుధులార! మెచ్చుకొని సుశీలిత మత్కాద్యుత్తన్”

(సాత-93)

“ఏలినవాని కిట్టి హిత దృష్టియు-వాఙ్మయ దృష్టి గూడ రే
 ఖా లలితంబుగాఁ బొలుచు కైవడి లోక మెబుంగు నెన్నఁదో;
 లేలుచుకొంటి నేనిపుడు దేవరకుంగల కావ్య గౌర వో
 ద్వేలర-భారతామర గవీ కమసీయ పయః పిపాసయున్” [చాళ. 71]

“కూడిన దానితోఁ దనియఁ గూడదె! యెక్కడలేని యాస ముం
 దాడఁగ సర్వరాజ్యమొకఁడై భుజియించు తలంపు గల్గియు
 న్నాడఁ; దదాళ నీ దయ వినా నశియింపఁగ దారిలేదు, కేర
 మోడివి కొల్లు శాంతి సుఖముల్ దయసేయుము నా యెడందకున్”

(పునః.63)

“అతులోదార తరంగ భద్ర సుగుణోద్యుత్తుంగ భద్రానదీ
 తత పూతాంబుపులందు సోదరుల కైదండన్ మహాదేవతో
 తిత సంకల్ప పురస్కరంబుగను భక్తిన్ స్నాతుడై నైష్ఠిక
 వ్రతుడై మంగళ దైవత ద్విజ సమర్పల్ తీర్చి యుత్సాహియై”

[విద్యా. 58]

శాస్త్రీగారి చందస్సొందర్యమునకు ఆంధ్రపురాణ కావ్యమే దర్పణముగ
 నుండగా, ఏవో ఒండు రెండు పద్యము లెత్తించుట సాహసమే యగును.

ఆంధ్రపురాణము చంపూ పద్ధతిన సాగిన రచన. బహుళ ప్రచారములో
 నున్న పుస్తకములే యందు ప్రయుక్తము లైనవి. మార్గ దేవీ చందస్సులు
 రెండును సమాదరింపబడినవి. ఉత్పలమాల, చంపకమాల, మల్లేఖ విక్రీడితము,

శార్దూల విక్రీడితము మార్గ చందో విధానమునకును; కందము, సీసము, ఆది వెండి, తేజగీతి దేని చందో రీతికిని సంబంధించి నట్టివి. మూడువోట్ల మాత్రము విజయమంగళము, ప్రభువృత్తము, మంజరీ ద్విపదలు ప్రయుక్తము లైనవి. కవిగారు వృత్తాచిత్యము నెఱిగినవారు. ముఖ్యముగా కవిత్వయమువారి నాదర్శముగా గొని వీరి రచనము సాగినది.

నన్నయాయులవలె నీ కవియు “శ్రీకారంబును జుట్టినాడఁ” యని కావ్యమును ‘శ్రీ’తో ప్రారంభించుట, ఆది యందు ‘మ’గణము వచ్చు శార్దూల విక్రీడిత వృత్తము నెన్నుకొనుట కాంచనగును. కావ్యారంభ పద్యము—నాటకము లోని ‘నాంది’ పద్యము వంటిది. ‘ఆశీర్వాదుస్క్రియా వస్తు నిర్దేశము’లం దేవేని యుండవచ్చును.

“శ్రీకారంబును జుట్టినాడఁ గృతి కాశీర్వాదముల సేయు ము
మ్మా, కామేశ్వరి! విశ్వలోక జనసి! మా తల్లి పుట్టింటి దే
త్తై కాపాడుచు నున్న యన్నెనరు నాయందింత సారింపు ము
మ్మా, కైమోడ్తు భవత్కటాక్ష రసభిషాభ్యర్థిని భక్తిమై.”

ఇది ఆంధ్రపురాణారంభ పద్యము. కవిగారు తమ ‘ఇలవేల్పు’, ‘విశ్వ లోక జనసి’ యైన ‘కామేశ్వరి’కి కైమోడ్తు కీలింఁచినాడు. కావ్యారంభమున శ్రీరంగధామేశ్వరిని స్తుతించుచు సర్వము దేవీమయముగ, దేవ్యనుగ్రహముననే సృష్టిక్రమము సాగుచున్నట్లుగ వివరించుచు త్రిమూర్తుల రాణుల కభేదమును రూపించినారు. మహారాజుల పాలనాధికముల నియంత్రించునది దేవియేగాన దేవిని స్తుతించి కావ్యవస్తువును ధ్వనించినట్లుగ భావింపవచ్చును. కామేశ్వరి—కామితముల దీర్చు తల్లి. రస నిర్భర కావ్యమును నిర్మింపజేసెంచిన కవి కామితము నెరవేరినది. దేవి ఆశీర్వాచనము ఫలించిన కతముననే ఈవిధమైన నాంది లక్షణము లీ పద్యము నందు పొడసూపుచున్నవి.

తెలుగు కవులు ఆశ్వాసమును దేశి చందమైన కందముతో నారంభించుట దేశీయతను ప్రకటించుటకు కానోపు. దీనిని కవిగారును పాటించినారు. మొదటి పద్యమును మాత్రము గీత పద్యముతో నారంభించినారు. ఆంధ్ర ప్రభువుల

ప్రాజ్ఞాపమును తేట గీతితో నారంభించుట ప్రశంసార్హము. అంతియేగాక ప్రతి పర్వమును దేశిచందమునకు చెందిన పద్యముతో ముగించుటయు గమనింపదగి యున్నది. ఒక్క శ్రీకృష్ణదేవరాయ పర్వము మాత్రము పచనముతో ముగియ చున్నను, దానిపైన సీసపద్యమే యున్నది. రెండు దేశి పద్యముల మధ్య ఆంధ్రాధిపుల చరిత్ర నిబద్ధమై యున్నది. అంతి అంతి మాటలతో సాగిన పద్యములు, ప్రవాహరీతిన సాగిన పద్యములును కావ్యమున కోకొల్లలు. వీర రస ప్రధానమైన కావ్యమైనందున ఉత్పల, చంపకమాలల కంటెను మల్లేఖ విక్రీడిత పృథములే అధికముగా చోటుచేసికొన్నవి. దేశి చందమున గీతి పద్యములే యధికము. ఆధునిక కవులలో చాలామంది గీతపద్యముల నధికముగా నభిమానించిన విషయ మెల్ల రెఱిగినదే.

పొడి పొడి మాటలలో విషయమును వ్యక్తీకరించుటకు; కథను వేగముగ నడుపుటకు కవిగారు గీతము నుపయోగించుకొనినారు. సీసములు శ్రీనాథుని తలపింపజేయును. ఏదో ఒక విషయోత్కృష్టతను సూచించుటకు, ఆకృతిని కన్నుల యెదుట నిలుపుటకు, కథాగతికి సీసము లావయుక్తము లైనవి. సీసములపై ఎత్తుగీతులే వాడబడినవి. పొడిపొడి మాటలతో కందములు కథా గమనకు తోడ్పడినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు గజపతుల, అశ్వపతుల జయించిన సందర్భమున విజయమంగళ పృథము, ఆంధ్రప్రభువుల చరిత్ర ముగించు పట్ట ప్రభుపృథమును ప్రకరణానుగుణముగా ప్రయుక్తములైనవి. బుక్కరాయలు తన ఆస్థాన కవియు ఉత్తర హరివంశ కర్తయునైన 'నాదన సోమునకు' 'పెంచుకల దిన్నె' అగ్రహారము నిచ్చిన యందంతము సంస్కృత శ్లోకములలో శాసనస్థమైయుండ అందలి కవిత్యమున కలరి, అందలి యంశములను తెలుగులో మంజరీద్వీపదలో మలచి పొదుగుకొని అనువాదమునందును అమేయమైన ప్రతిభను కనబరచిరి.

రసాత్మకములు కాని కథాంశములను ప్రస్తుతింపవలసివచ్చినపుడు, విషయమును సంగ్రహముగా చెప్పవలచినపుడు, కావ్యమున యేవేని కథాంశములకు ప్రాధాన్యములేనపుడు, వర్ణనావత్సాహమంతగాలేనపుడు పచనము ఉపయుక్తమైనది.

పచనము నిట్లు ప్రయోగించుట కవిత్వముగారి పద్ధతి. శ్రీశాస్త్రి గారి పద్ధతినే యనుసరించి కావ్యమర్యాదలను, చందః ప్రయోగచిత్తమును ప్రదర్శించిరి.

“కుభంబు—పోయిరందని యాహవదోహలమ్మునగు పల్కులాడుటయు (గమ్మ సేనాని నాగమనాయకుండును, వెల్మదండనాథుడు రుద్రముండును పూర్ణచిత్తులై యాంధ్రరాజ్ఞి యాజ్ఞంగొని వెదలిరంత”— (కాక-69)

“అష్టోత్తరశత సంఖ్యాక తిరుపతిశ్చేత్ర సమానీర దివ్యవీధివారి పూరితములు గంగా యమునాద్యనేక నదీ సరఃసూప సముద్ర నిర్లు రోదక పూర్ణంబులును బూర్వాసాది రంబులునగు స్వస్వవిహిత కలశంబులనుండి పరిగృహీతంబులగు సలిలంబులచే నభిషేకింపఁబడి యారాచకౌమరుండు ప్రభుత్వంబు నామించుటయు”

[శ్రీకృ. 167]

ప్రాచీన కావ్యములందలి కొన్ని ప్రసిద్ధమైన పద్యములను, పద్యపాదములను యథాతథముగా గ్రహించి ప్రాచీనాంధ్ర కవిత్వా ప్రపంచముపట్ల గల ఆదర ప్రత్యయముల ప్రకటించుకొనిరి. భారతావతరణ ప్రస్తావనమున రాజరాజు నన్నయతో పల్కున-

“విమల మతిం బురాణములు వింటిననేకము” లనెడి పద్యము మహాభారత అవతారికారంభమున నన్నయరచించిన— “శ్రీవాణీగిరిజాశ్చిరాయ....” అను పద్యము ఆంధ్రపురాణమునందవతరించినవి.

“నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి నన్నయ భట్టు తెలుంగునన్ మహాభారత సంహితా రచన బంధురుడయ్యె జగద్ధితంబుగన్” “భారద రాత్రిబుజ్జ్వలనత్తర తారక హరపంక్తులన్ జారుతరంబులయ్యె” అను నన్నయ పద్యపాదములను, “కారేరాజులు రాజ్యముల్ గలుగవే” యను పోతన పద్యపంక్తిని శ్రీ శాస్త్రిగారు సందర్శించితముగ తమ పద్యములం దిమిడించుకొన్నారు.

“భారతగాథ మా హృదయ భాండమునన్ సురభేనువై పయోధారలు పిండు” [చాళు. 82] అను పద్యపాదము నన్నయ రచించిన

“ఇవి యేనున్....‘భారత శ్రవణాస్త్రక్రియ’....”ను తలపించుచున్నది.

“పరమార్థంబునఁ జూడ భారత మహాపాథో నిధానంబు నా

తరమా, పారము చేర బాహువుల నీదన్” [చా. 74] అనుపాదములు;

“అమలిన తారకా....బుద్ధి బాహు విక్రమున దుర్గమార్థజల గౌరవ భారత భారతీ సముద్రముదరియంగనీదను” అను నన్నయ పద్యపాదములను తలపించు చున్నది.

“తడిసిన కన్నులందొక వ్యథా భరమూటలువాట, వాతెటన్

వదకులు మీఱ, భావమున నల్లనిమబ్బులు మూయనేదియో

నొడువగ రాని శోకమున నోపుచునున్న తెనుంగు వాణిజేల్

తొడవులు లేనిదాని వగతోగని రాజనరేంద్రుడాడెదన్” [చా. 38]

అను పద్యము పోతన రచించిన

“కాటుక కంటినిరు చనుకట్టు పయింబడ నేల యేడ్చెదో

కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలి కోడల” ను స్ఫురింపజేయుచున్నది.

“నతుల్పింతుము బిడ్డలందు సభిమానంబుందు మమ్మా, కృత

జ్ఞత జూపింతు మభిజ్ఞశేఖరుల కాశాస్యంబు లిమ్మా....” [చా. 48]

“దాత సమస్త కళాభి

జ్ఞాత మహేశ్వర పదాంబుజధ్యాత కవిత్వ

శ్రోత పెదవేమ ధరణీ

నేర యతంచేరె ధర్మనియతి రతుండై”

[పునః. 104]

“పోయి దర్శించె నల పద్మనాయ కావ్య

వాయ కొస్తుభమణిని సర్వజ్ఞసింగ

బుధునిఁ గవితా రసార్థవ పూర్ణవిధుని

నఖిల శాస్త్రకళా ప్రవేశాతిరథుని”

[పునః 115]

చంటి పద్యములు పోతన పద్యపు నడకను తలపింప జేయుచున్నవి.

“ఇది యొక యుపదేశించి

య్యది యొక యాదేశ మిదియు ననుశాసన మి

య్యది యగు....” [పునః. 74] అను పద్యము

“ఆ రూపంబవికార మా భుజబలం బత్యంత నిర్గర్వ” మను తిక్కన పద్యపు; “ఆ లావణ్య మగణ్య మాగుణ గణం బహ్మజము” అను భట్టుమూర్తి పద్యపు పోకడల సంతరించుకొన్నది.

“పుడమిన్ ధర్మ మధర్మపున్ బెడఁదఁ బెంపుంబాసి పోనున్నయ

ప్పుడు విద్వాంసులు కార్యదక్షులును బ్రోవుంజూపి యద్దానిఁ గి

దృఢకుండన్ సరిదిద్దనొప్పు; నటు తప్పునే చారికే ముప్పు చే

పడుగాసి; చెడకుండ ధర్మమును నిల్పన్ దైవమొందుండెడిన్.” (విద్యా. 23)

అను పద్యము తిక్కనగారి

“సారపు ధర్మమున్ విమల సత్యముఁ బాపము చేత బొంకుచేఁ

బారముఁ బొందలేక చెడఁ బాటినదైన యవస్థ దక్షు లె

వ్వార లుపేక్ష సేసిరవి వారల చేటగుఁగాని ధర్మని

స్థైరక మయ్య సత్యశుభదాయకమయ్యను దైవ మొందుండిన్” అను పద్యమునకు ఛాయపలెనున్నది. “వీరెవ్వరయ్య దుష్పదమహారాజులె” అను నన్నయ పద్యమునకు ప్రాచ్యాయవోలె “వీరెవ్వరయ్య ! మధురమహారాజులె” (నాయ. 84) సాగినది.

“అగ్రహారమో ! రత్నాలహారమో ! గ

జమ్మో ! గుట్టమో ! గోవా యజమ్మో కనక

మోధనమ్మో, పత్రమ్మో....” (శ్రీ కృ. 174)

అను పద్యము శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆముక్త మాల్యదలోని

సమగ్రపరిశీలనము

“గృహసమూర్జనమో, జలహరణమో” అను పద్యమును స్ఫురింపజేయుచున్నది.

“తొనలోనే దేనెసోనలు—పైపైని శిలలఁ గత్తిరింపఁ గలుగు పదును” (విద్యా. 18) అనునది నన్నయగారి “నిండు మనంబు నవ్వనవసీక సమానము, పల్కు దారుణా ఖండల శస్త్ర తుల్యము” అను భావమునకు రూపాంతరము. శ్రీ శాస్త్రిగారిలో పురా కవితా సౌగంధ్య సంస్కార బలమధికముగ నుండిన కారణమున పద్యముల యెత్తుగడలు, నడకలు యెందరో ప్రాచీన కవుల దలపించు చుండును. ప్రసాద మాధుర్య ఓజో గుణభరితములైన పద్యము లాంధ్ర పురాణము నందాయా చోట్ల కాన్పించును. రసానుగుణముగ, సందర్భానుగుణముగ రచనము సాగును. శ్రీనాథుని పొడ గట్టించు పద్యము శ్రీనాథుని పద్యమునే స్ఫురింప జేయు రీతిలో శాస్త్రిగారు కావ్యరచనము గావించినారు.

“సారోదార తరంగ శీకర సుధా సుఖంధ షడ్గతమీ
తీరోత్సంగిత రాజ్యహేంద్ర పురధాత్రీ - దేవతామూర్తిఁ జె
ల్వారం గొల్వఁగఁ గొండవీడునకు దవ్వై వచ్చి శ్రీనాథుడా
దారంబయ్యెను వీరభద్ర మహినాథ శ్రీ యశోవల్లభీన్”.

ప్రహరేశ్వరుడు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ద్వంద్వ యుద్ధమునకు ఊరికించి నపుడు పద్యము వింత హాయిలతో జెచితివంతముగా సాగినది.

“అవిర్భూత మహాక్రుదోజ్జ్వలుడు తానై యబ్బురంబైన నీ
రావేశంబునఁ గృష్ణరాయలను మీఱన్ ద్వంద్వ సంగామ రే
ఖావిన్యాసముఁ జూపఁగా దలంచి రాఁగా, నాడు కర్ణాటరా
డ్డేవాధీశుని చిత్తవీధిఁ జివు రొత్తెన్ నూతనోత్తే జమున్”. (విజ. 88)

ఒకటి నాలుగు పంక్తులందు ప్రహరేశ్వర, రాయల యుద్ధోత్సాహములను సూచించుటకై సమాసాల్పాటి గోచరించుచున్నది. ఇంతటి జెచితి వివక్ష మధునా పంతుల వారిలో ప్రత్యేక మగును.

అలంకారములు

అలంకరించున దలంకారము. భావ వ్యక్తికరణములోని వైచిత్ర్యము నాశ్రయించి అలంకారము లావిర్భవించినవి. చెప్పదలచుకొన్న భావమును చమత్కారముగా, పరిపూర్ణముగా, స్పష్టముగా, పటువుగా చెప్పుటకు అలంకారముల నాశ్రయింపక తప్పదు. నిజమునకు అలంకారములు వాదని కవియే విశ్వ వాఙ్మయమున కానరాదనిన అలంకారములకున్న ప్రాధాన్య మెంతటిదో మనము గ్రహింపవచ్చును. భావరమణీయ చమత్కార యంతములై, రసధ్వనుల కుపస్కారకములై రంజితమును కల్గించిననే అవి అలంకార నామార్హములు. కానచో అర్థవిత్రములు మాత్రమే అలంకార ప్రయోజనము నుద్దేశించి లాక్షణికులు పలురకములైన అభిప్రాయములను వెల్లడించినను, అలంకారములు కావ్యశోభ నినుమడించునను అభిప్రాయముతో అందరును యేకీభవించిరి.

శబ్దారములు కావ్యాయపములు. అలంకారములు వాని నాశ్రయించి (భూషించి) యుండును. కావ్యజీవితముగా పరిగణింపబడు రసధ్వనుల కుపస్కారకములై కావ్యగౌరవమును పెంపొందించును. అవయవముల భూషించునవి, అవయవిని కూడ భూషించునట్ల నిర్వివాదాంశమే.

అలంకారములు ప్రధానముగా రెండురకములు. శబ్దము నాశ్రయించి యుండునవి 'శబ్దాలంకారములు' (శబ్దికములు). అర్థము నాశ్రయించు కొని యుండునవి 'అర్థాలంకారములు' (ఆర్థికములు).

మొదటివి నాదవ్యక్తికరపకరించిన, తరువాతివి భావవ్యక్తి కుపకరించును. మొదటివి శ్రుతి సుభగత్వమును కలిగింప, తర్వాతివి హృదయ రంజనమును కలిగించును. అనుప్రాసాదులు, శబ్దాలంకారములు, ఉపమాదు లర్థాలంకారములు ప్రతిభాషకు అలంకారము లతి సహజములు. నిత్యవ్యవహారములో మానవుడు తనకు తెలియకుండగనే యెన్నియో నలంకారములు సుపయోగించు చున్నాడు.

ప్రతిభాదంతులైన కవులు అలంకారముల నుచితరీతి సుపయోగించుకొని కావ్యమునకు గౌరవమును చేకూర్తురు. అలంకారము లెక్కువైనపుడు అవి

అలంకారమును కల్గించుటకు మారుగా వెగటు పుట్టించును. తెలుగు సాహిత్యములో కవిశ్రయమువారు అలంకారములను పలచిన చోట మాత్రమే వాడుకొనిరి. శ్రీనాథయుగములో, ప్రబంధయుగములో, దక్షిణాంధ్రయుగములో క్రమముగా అలంకారముల మోజుపెరిగి మోతగా మారినవి. భావ కవిత్వ యుగములో చిరపరిచిత వస్తువులే సాదృశ్య వస్తువులుగా గ్రహింపబడినవి. ఆధునిక యుగములో వచన కవిత్వంలో శబ్దాలంకారముల ప్రాబల్యము హెచ్చు.

ఆంధ్ర పురాణకర్త అలంకారనియోగమునను కవిశ్రయము నాదర్శముగా గొనినాడు. అనందర్పముగా, అనావశ్యకముగా అలంకారముల వాడక పోవుట కూడ పురాణనామమును సమర్థించుచున్నట్లు గ్రహింప వచ్చును. ఇక ఆంధ్ర పురాణ మందుపయుక్తములైన అలంకారముల పరికింతుము.

ఉపమాలంకారము :— ఉపమానోపమేయములకు మనోహరమైన సాదృశ్యమును చెప్పుట.

“ఆరంభించిన తములపు టాకుఁబోని

లేఁ బురిటి యాలి పసిపొత్తిలి”

(ఉద. 20)

బాలెంతరాలి పచ్చని శరీరము, బాగుగా పండిన తమలపాకతో పోలినదట.

“...వరుణుండు పోవుదుఁ; గ్రుమారప్రేమ పాతైక బ

ద్ధురకున్ తేని కగాథమై జలధియందుం గొంత చేయూతయం

దిన యట్లా యెను”.

(ఉద. 27)

హరిశ్చంద్రునితో చేసికొనిన ఒప్పందము చొప్పున నీకుమారుని బలియివ్వమని వరుణుడడుగ, కళ్ళు తెరవ కనికండు గదాయని వరుణునికి హరిశ్చంద్రుడు నచ్చజెప్పగా, వరుణుడు తిరిగి వెళ్ళుటతో హరిశ్చంద్రుని స్థితిని తెల్పునదీపద్యము.

వణురునిరాజుకుప్రమాదకారి, పోక ప్రమోదకారి. వరుణుడు పోవుటతో హరిశ్చంద్రునకు కల్గిన ఆనందము లోతైన సముద్రములో మునిగి పోవుచున్న వానికి ఆసరా దొరికినచో కలిగెడు ఆనందము వంటిది.

“సౌంపుల్ తేటగా నారబూచిన నెత్తావుల పారిజాతములు పొల్పెన్ రాచవీడెల్ల”
(శ్రీకృ. 115)

శ్రీకృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేక షహోత్సవ సందర్భమున రాజనగరాలంకృత వర్ణనమిది. రాచనగరు - సుందరముగా వికసించి, సౌగంధ్యమీను పారిజాతసుమమువలె నున్నదట.

“శిశిరర్తువేళ కల్పతరువాకురాల్చిన కరణినుండె” (శ్రీకృ. 145)
శ్రీకృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకోత్సవమున శిశిర ఋతువులో కల్పవృక్షము ఆకు రాల్చినంత విరివిగా దాన ధర్మములు చేయబడినవి.

కల్పతరువు ఇష్టార్థసిద్ధిని కలిగించినట్లుగానే ఆయుత్సవమున యెవరికేది కావలయుననిన అది దానము చేయబడినది. శిశిరముతో ఆకురాలిపోవును. వసంతముతో మరల చిగురించును. రాయ బొక్కనములు దానధర్మములు చేయుటవలన నిండుకొని మరల నిండుకొనును.

ఇట్లనేకములైన ఇతఃపురా ప్రయుక్తములైన ఉపమలతో తమ కావ్యము నలకరించి శాస్త్రిగారు తమ అపార లోకానుభవమును, అలంకార ప్రయోగదక్షతను ప్రదర్శించినారు.

రూపకాలంకారము :— ఉపమేయమునం దుపమాన ధర్మము నారోపించి చెప్పట.

“లోకమున పంశ పృక్ష మైశ్వాక మిటులు
మ్రోడు వడక చిగుర్చుటే ముక్తి నాకు;
నాచివురు పూవు కాయగానేచి, పండ
నరయవలెనని కూడఁజేరాసపడను.”

(ఉద. 12)

పుట్టిన బిడ్డను బలియిచ్చినట్లయిన బిడ్డను ప్రసాదించునని వరుణుడు పలుక, హరిశ్చంద్రుడు - బిడ్డపుట్టినచాలు, బలియిచ్చుటకు సిద్ధమేయను సందర్భము లోనిది పద్యము.

ఇశ్వాకు వంశమచెడు చెట్టు చిగురించిన (బిడ్డపుట్టిన) చాలు. అచిగురు (బిడ్డ) పూవుగా, పండుగా (వర్ణిల్లగా) మారవలెనను ఆత్మాశలేదని, బలి యిచ్చుటకు సిద్ధమేయని వరుణుతో హరిశ్చంద్రుడు చెప్పును. ఇశ్వాకు వంశము చెట్టు, చిగురు, పూవు, పళ్ళతో రూపింపబడినది.

“సమకట్టి సూత్రపాతము వేసె వీర వి
 భ్యాతుండు కాకతి “బేతరాజు”
 పెను పునాదులు తీసెననిలోనఁ దానయై
 భువనాశిఁ గదలించు “ప్రోలరాజు”
 పొడవు మీతిన కుడ్యములు తీర్చె సర్వతో
 భద్రమ్ముగా “వీరరుద్రవిభుడు”
 కడమ యంతస్తు చొప్పడగ సంధానించెఁ
 దెగదారి “గణపతి దేవరాజు”
 చారు చూత కిసాలయ తోరణముల
 ముసంగై సేసె రుద్రాంబ, ముమ్మడాంబ
 తొట్ట తొలిమాలు సౌధమ్ము మెట్టి, చాయ
 పసపు బాసికమునఁ బట్ట భద్రుడయ్యె”

007320

బేతరాజు స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపింపఁగా రెండవ ప్రతాపరుద్రుని నాటికి అత్యుచ్చస్థితిని చేరుకొన గలిగినది. దానినే ఒక భవన నిర్మాణముగా, సర్వావయ రూపకముగా దిద్ది తీర్చుట జరిగినది.

బేతరాజు ముగ్గు వేయగా, ప్రోలరాజు పునాదులు తీయగా, ప్రతాపరుద్రుడు పొడుగాటి గోడలు కట్టగా, గణపతి దేవుడు పైయంతస్తు నిర్మింపగా, రుద్రమ దేవి తోరణములు కట్టగా, రెండవ ప్రతాపరుద్రుడు బాసికము కట్టుకొనెను.

“నడుమ విసరిన వడగాడ్చునకు దొణకి
 తలలు వాల్చు సనాతన ధర్మలతలు
 తేఱుకొని యప్పుడపుడె నర్తింపఁ దొడఁగెఁ
 బ్రోలయ మసీషి కృషిపర్షమునకుఁ దనిసి”.

(పునః 22)

ఎండకు తీగలు వాడుట, వర్షమునకు తేరుకొనుట ప్రకృతి సహజము. సనాతన ధర్మము లనెడు తీగలు తరుప్పుల పాలన యనెడి వేడికి వడలి ప్రోలయ కృషి యనెడు వర్షముతో (తురుప్పుల ప్రాబల్యము తగ్గి) అడుగంటిన సనాతన ధర్మములు పునరుద్ధరింప బడినవి.

అట్లే దేశపాలకుల తోడ్పాటున “తాడవింపిన యొయ్యారపు బౌద్ధసర్తకి కళాశ్రీ నజ్జగా గజ్జవిప్పెను. బౌద్ధము క్షీణించినది.” (సాత. 147) అమృత నాయకుని కాలమున క్రమ్ముకొనిన ఆపదలనెడు మేఘములు రఘునాథుడనెడు సూర్యావిర్భాసముతో పటాపంచలై నవి. (నాయ. 33)

శాస్త్రీగారు ఇట్టనేక రూపకముల నపురూపముగా, నిపుణముగా ప్రదర్శించిరి. ముఖ్యముగా సర్వావయవ రూపకముల గూర్చుట కడు శ్లాఘా పాత్రముగా నున్నది.

ఉత్ప్రేక్షాలంకారము :— సాధర్మ్యము చేత ఉపమేయమునకు ఉపమాన తాదాత్మ్యము నూహించి చెప్పుట.

“పొగిలి దిగుల్కొనం దివికి పోయిన పేదటికమ్ము గుండియం
బగిలిన ముక్కలట్లు నలువగలన “య్యజిగురు” బిన్నియున్
ముగరు కుమారులం గదిసి” (ఉద. 58)

అజీగర్తుని గుండె పేదతనములోని బాధకు దస్సి పగిలిన ముక్కలో యనునట్లు ఆతని భార్య ముగ్గురు పుత్రులు పరివేష్టించి యుండిరి.

“తెరలు తెరలు గాగ క్నీరు తరగలాడి
తడిసి పోయిన కావ్య పత్రములు మరలఁ
జిచ్చువేడిఁ వెచ్చజేసి కొను తలపు
కలిగె గాఢోలు” (సాత. 182)

తన్నమితముగా గౌరవించిన హాడుడే ఈనాడు తన గ్రంథమును నిరాదరించుటతో గుణాధ్యునకు గల్గిన దుఃఖమున కావ్యపత్రములు తడిసిపోయినవి. శోకము-కోపముగా రూపాంతరము చెందుటతో గుణాధ్యుడు కావ్యహామమును తలపెట్టి

చితి ముట్టించెను. చితి నంటించినది దుఃఖముతో తడిసిన కావ్యపత్రములను వెచ్చజేసికొను తలంపున నేమోయని ఉత్ప్రేక్షించుట జరిగినది.

“జాదులు ప్రసాదములు గాగ స్వర్ణకుసుమ
విసరము బరిగ్రహించిన విబుధవరుల
ప్రమద బాష్పాంబువుల మెత్తబాతనేమి :
యుక్కుసెసి పల్కడిక లోహధక్కు యెవుదు” (విద్యా. 176)

ప్రౌఢదేవరాయల ముత్యాలశాలలో శ్రీనాథునితో అరుణగిరినాథ గౌడడిండిమ భట్టు పరాభవ మొందెను. సగర్వముగ మ్రోగింపబడు కంచుధక్కు యిక మీదట మ్రోగదు. మూగబోయిన ధక్కాధ్వానమును సభనలంకరించుచున్న విబుధుల మోదాంబువులు పడుట వలన మూగబోయిన దేమోయని ఉత్ప్రేక్షించుట జరిగినది. నీట్లు పవిన ధక్కు మ్రోగదు. ఈ వాస్తవము నెఱిగినవారు కావుననే శాస్త్రిగారు పై యంశమును చక్కగా సంభావించిరి.

“సృష్టిలయములు రెండు నాచేతనుండు
నను నుదాహృతికై విరూపాక్షదేవుఁ
డటులు కావించెనన సంగమాన్వయమ్ము
చెడె “విరూపాక్షరాయల” చేతఁగడకు”

విరూపాక్షస్వామి కటాక్షమున సంగమ వంశీయులైన హరిరాయలు, బుక్కరాయలు కృషితో విద్యానగర రాజ్యమును స్థాపించిరి. సంగమ వంశము విరూపాక్షరాయలతో నంతరించినది. రాజ్యస్థాపకుడైన విరూపాక్షదేవుడే సంగమాన్వయ మంతరింపజేయు చున్నాడేమో యనునట్లు విరూపాక్షరాయలతో సంగమాన్వయ మంతరించినది.

“అమ్మహీపతి పడేక్షార్థమనగ
మెలగమెలగ విఘ్నజలదమ్ములు తొలకరించె” (నాయ. 913)

విజయరాఘవుడు నిర్వహించు ఆన్నదానప్రత భంగము కలిగించి ఆ రాజును పరీక్షించుటకో యనునట్లు మేఘములు కురిసినవి. మేఘములు కురియుట సహ

జము. కురిసిన విజయరాఘవుని అన్నదానప్రత భంగము జరుగును. అది నిజముగా రాజుకు పరీక్ష. ఈ విధముగా నతి సహజములైన శిల్పేక్షలెన్నో కావ్య శోభాహేతువులైనవి.

ఆతిశయోక్త్యలంకారము :- ఉపమేయమును మరుగుపరచి ఉపమానమును మాత్రమే చెప్పట.

“కటకటా : యని ప్రకృతి భగ్నహృదయమున
మొలు వెద్దె మహీధర దరులు మ్రోగ” (సాత. 202)

“పులుగుల కూనదెందములు పొక్కె; చెమర్చెను జంతుపాశిక
న్నులు; శిలలుం గరంగినవి; నూల్కొని మ్రోడులు నేడ్చె”
(సాత. 203)

గుణాఢ్యుడు కావ్యహామము చేయుటను జూచి ప్రకృతి సైతము విలపించినది. గుణాఢ్యుని దుఃఖభారమెట ఆతిశయముగా చెప్పబడినది.

“భట్టారకులకుఁ జెప్పక క్రొత్తపుట్టుముల్
రణణముల్ తాల్చుడు రాజరాజు
గురువుల యనుమతి గొని కానివేసిన
తములమ్ము నమలడు ధరణిజాని
కవిమా? చిఱునవ్వు కనిపట్టి మఱితాను
భాషించు శ్రీవిష్ణు వర్ధనుండు
నన్నిపండితుల యానతి దీసికొని గాని
మాటాడడు చతుక్య మన్మథుండు
తనకుల బ్రాహ్మణుండు, గురు, వసుగుమంత్రి
కావలయువాడు, నెచ్చెలి, దైవ, మఖిల
మా మహాత్ముడె యన నన్నపార్థునరసి
మరచుఁ బెరజగ మమ్మహి పరివృథుండు”

ఇందు రాజరాజు నన్నిభట్ట అన్యోన్యత, రాజరాజుకు నన్నయపట్ట కుడిరిన గురి ఉత్కర్షించి చెప్పబడినవి.

“దవుదొలనుండి వేమవిభు నశ్వశ్రేణి

డెక్క చప్పుడుల గుండియలు ప్రస్ని
పోరితమ్ముల గాకదేతిన రెడ్డివీ
రుల గాలి తాకునఁ దలలువ్రాలి
సకలాశలఁ గదల్చు సమర భీకరభేరి
యులివులఁజెవుల దప్పలును బగిలి
చదలు రాచుకొను నమ్మదవు చేనికచాలు
సరసినంతను యసూత్కరము లొరఁగి

సమరవీధిని హతశేష శత్రుతతికి
గరుణగదురంగ శరణమ్ముఁ గనికరించి
యసదృశ పరాక్రమమునఁ బర్యాప్తుఁడైన
రెడ్డివేముండు పరపాశినొడ్డి నిలిచె”

వేమారెడ్డి పరాక్రమాతిశయమిట నుటంకించబడినది.

ఇట్లే “కలవు మిన్నంటు మేడలవియ్యెన్నొ”

“చీమ దోమయు జొఱరాని చెలువు మొఱయు”

“సర్వసేనాధిపతి గళస్వరములోన

నాంధ్ర కర్ణాటకసేన ప్రయాణమయ్యె” మున్నగు నెన్నియో అతిశయోక్తులను ప్రతిభావంతముగ నుక్తివైచిత్ర్యమున కవిగారు తాము చెప్పవలచుకొన్న భావము సరసుల గుండెల నిండునట్లు వర్ణించినారు.

స్వభావోక్త్యాలంకారము : జాతి గుణక్రియాదులను స్వభావనుందరముగా వర్ణించి చెప్పుట.

“చేవురించిన కనుఁగోపు లావులించి

మ్రుంగ నుంకించు నోరునై మీఁది కుఱుకు

పరుణదేవుని నిలుపు భావమున వెలయ

వెఱచుఁ; గంపించుఁ; జేష్టలు మఱచుఁజేడు”

(ఉద.21)

సమయము చొప్పున తన కుమారుని బలియివ్వని హరిశ్చంద్రునకు వరుణుని భయంకరాకృతితోచి భీతావహుడైన స్థితి సరళ సుందరమై మనోజ్ఞమై యొప్పి నది.

“తెలియని తీరులోనఁ బటతెంచిన వాఙ్మయ మర్షణంబునన్
సలఁగెను గొంతగాఁ దెలుఁగునాడొక కొన్నిదినాలు; సంస్కృతం
బలమె జగంబునం బిదప; సంతట నాంధ్రపథంబు వేద మో
షల-స్మృతి భాషలన్-సవనసంపద దాకెను బ్రహ్మలోకమున్.”

(సాత. 146)

గుణాధ్యుని నిష్క్రమణముతో ప్రాకృత భాషస్థానమున సంస్కృతభాష చోటు చేసికొని పృథ్వి పొందిన విధము పై పద్యమున హృద్యమైన రీతిలో చిత్రితమైనది.

“పౌలపము నెత్తుము త్రియపు మ్రుగ్గులతో ననంటి బో
దెల రమణించు ద్వారముల దీప్తులతో నెఱిపూత జీడిపెం
దె లలరు మావిరెమ్మలఁ గుదించి వెలార్చిన తోరణాశోతో
విలసితమై పసంతకృతి వీధికిఁ దత్పురీతీర్చెఁ బీఠికన్” (శ్రీకృ. 120)

రాయల పట్టాభిషేక సందర్భమున విద్యానగర మలంకరింప బడిన విధాన మత్యంత మనోజ్ఞము.

“కొగిటంగ్రుచ్చె; మెచ్చె; గ్రీగంట గాంచె
సప్పు నొలికించె; దలయాపునం దలంచె;
భద్ర మడిగె; గరాజ్జ సంస్పర్శ మొసగె
గొలుపునందెల్ల నాత్మలీలలను నెఱపె”

(శ్రీకృ. 171)

శ్రీకృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేక సంవత్సనార్థము వచ్చిన వారందరిని ద్వార పాలకాధ్యక్షుడు పరిచయము చేయగా రాయలు వారందరిని సంభావించిన తీరు తెన్ను లతి సహజముగా పర్ణించబడినవి.

ఇంటియేగాక కాకతీయ పర్వముతో రెండవ ప్రతాపరుద్రుడు వ్యవసాయ దారులకు కావలసిన వనరుల నన్నియు సమకూర్చుట, వరిచేల కలుపులు, కోతలు

మొదలగు వంట విషయములన్నియు సరళ సుందరముగా వర్ణితమై కవిగారి అపార లోకానుభవమునకు తార్కాణములుగా నొప్పుచు చున్నవి.

అర్థాంతరన్యాసాలంకారము :- సామాన్యము విశేషముచేతగాని, విశేషము సామాన్యము చేతగాని సమర్థింపబడుట.

“జబ్బుపడియున్న తండ్రి రక్షణముసేత
యాత్మజుని చేత నైన భాగ్యము కాదె
యా యదృష్టము రాదు రోహితున; కెంత
మనసు కలిగిన నేమి కర్మములేమి” (ఉద. 54)

పరుణునితో చేసుకొన్న ఒడంబడిక చొప్పున హరిశ్చంద్రు డాచరింపక పోవుటతో జలోదర వ్యాధి పీడితుడైనాడు. ప్రాణముల మీది తీపితో యిందీనుండి పాతె అడవుల వెంట తిరుగుచున్న రోహితున (హరిశ్చంద్రుని కొడుకు)కి వార్త తెలిసిన పిమ్మట రోహితునిలో కలిగిన భావన కక్షరాకృతి యిది.

తండ్రికి సేవజేయుట తనయుని కర్తవ్యము. ఇది లోకసామాన్యాలంకారము. ఆ యదృష్టమునకు రోహితుడు నోచుకొనలేక పోవుట విశేషము. ఇక్కడ సామాన్యము విశేషముచే సమర్థింపబడినది.

“ఒక పగవుగాదు, లక్ష-లేపోకలంచి
గిరి సెనపుఁ బూవుఁబోసి యాదీపకర్ణి
యెడఁగ వసివాళ్ళువాడ రాపిడి యొనర్చె
బడతి వీడిన బ్రతుకు లేబరముగాదె” (సాత. 27)

దీపకర్ణికి అనవత్యతకు తోడు అపత్నీకతయు కలుగుటతో నాతడు పరిపరి విధముల దుఃఖించుట విశేషము. భార్య మరణముతో బ్రతుకు నిస్సారమగుట సామాన్యము. ఇక్కడ విశేషము సామాన్యముచేత సమర్థింపబడినది.

“ప్రాకృత గోవులం రవమ్ముల నిండిన రాజధానిలో
నేకడఁజూడ హాల పృథివీంద్రుఁడు మెచ్చెడి దేవభారతీ

శ్రీకవితా ప్రశంసలె రుచింప నచింతురు నేడు - 'రాజుతో
లోకము - వాఙ్మయమ్ము - కళలున్ - మతమున్ - సకల ప్రవృత్తి యున్"
(సాత. 145)

హాలనేత సంస్కృతము నభ్యసించి యాదరించుటతో అంతవరకు ప్రబలముగా
నున్న ప్రాకృత భాష స్థానమున రాజు మెచ్చెడి సంస్కృత భాష చోటుచేసి
కొన్నది. ఇది ఆరాజ్యమున జరిగిన విశేషము. అయినను రాజుతో పాటి
గదా ఈ లోకము. రాజేది యిష్టపడిన నదే జరుగునను సామాన్యముతో
పైజెప్పిన విశేషమును సమర్థించుట జరిగినది.

“ఇంతటి మాన్యు దేశమున నేర్పడి, మెల్లన గ్రీష్మ-వర్ష-హే
మంతము లెన్నియో చని, క్రమంబుగ నాఁటి గుణాఢ్యుమాట జ
న్మాంతరగాథగా మఱచినట్టిది నేలకృతఘ్నమై; కటా
యంతటివేకదా, కవుల యవ్యయ వాఙ్మయ సేవలెన్నడున్”
(సాత. 151)

ఓడిపోయిన గుణాఢ్యుడు ఒడంబడిక చొప్పున హాలాస్థానము నుండి నిష్క్ర-
మించి యెన్నియోవత్సరములు గడచి పోవుటతో గుణాఢ్యకవి విస్మృతుడైన
విశేషమును 'కటా! యంతటివే కదా, కవుల యవ్యయ వాఙ్మయ సేవ లెన్నడున్,
అను సామాన్యము చేత సమర్థించినాడు కవి.

“గొబ్బుం జగ్గరాజు లోకకోటియు, డెబ్బదికోట్ల మాక రా
జబ్బలు లక్షమీదఁ బది యార్దురు రావిశ వెంకలైన మా
నిబ్బరగండ యాచ ధరణీపతి ముందట నిల్వశక్తులే
కబ్బులు లేక బెబ్బలి ముఖాముఖి మేకలు నిల్వనేర్చునే!” (నాయ. 80)

ఎంతమంది శత్రువులైనను 'యాచరాజును' గెలువలేరను విశేషమును, సింహము
ముందు మేకలు నిలువలేవుగదా యను సామాన్యముతో సమర్థించినాడు కవి.

ఈ విధముగా కవిగారు తాము చెప్పదలచిన భావమును పరితలయెదలతో

నాటుకొని పోవునట్లు జగమెరిగిన విషయముల సంధానించి అద్ధాంతర న్యాయ ప్రకల్పనము గావించిరి.

ఉల్లేఖాంకారము :— ఒక వస్తువు ననేకులనేక విధములుగా సంభావించుట.

“ సంస్కృత వాణికిం దను

త్రాణమురాణి, తేనెల గదల్చిన మిర్యపుటుండ తేనిక్న్” (సాత. 76)

హాల భూపతికి ప్రాకృత మభిమాన భాషకాగా, రాణికి సంస్కృతమన్న నమిత మైన ప్రీతి. ఈ యంశమే యిట రూపాంతరముగా హాలరాణి సంస్కృత వాణికి కవచము. సంస్కృతము రాజుకు తేనెల గదల్చిన మిర్యపుటుండ. ఒక్క సంస్కృత వాణియే రాణి, రాజులచే భిన్న రూపాలలో సమాదరింపబడుచున్నది.

“ఆ యెడదేవి మోమున నయత్నముగా విజయప్రశంస యే
దో యుదయించి సభ్యుల మదుల్ కదలించెను; హాలరాజులోఁ
గోయిల కూత కూయు తకుకుల్ వినిపించె; గుణాధ్యసూరికిన్
గాయము రేగి కాయమున గ్రమ్మెను జెమ్మట ముమ్మరంబుగన్”

(సాత. 117)

సంస్కృత భాష నభ్యసించ నిచ్చపొడమిన హాలరాజుతో అస్థాన సంస్కృత విద్వాంసుడైన శర్వవర్మ-మీ కృషియున్న ఆరుమాసములలో నేర్చుదునని పలికి నప్పుడు, రాణిముఖమున విజయకళ తొణకినట్లు, హాలునకు కోయిలకూత విని పించినట్లు, గుణాధ్యునికేదో గాయము కలిగి బాధపడినట్లుగా వారిమానసిక ప్రవృత్తుల కనుగుణమైన అనుభూతు లిట వ్యక్తమైనవి. శర్వవర్మ పలికినమాట పల్కురికి పలుకకముల భావనల తోపింప జేసినది.

“అతని యుపాసనా పట మహస్సులు చాటుననుండి హాలభూ
పతి యెడజలై వ్యాకరణ వాఙ్మయ బీజములన్, గుణాధ్యపం
డితుండ నాటె గాదపువడిన్ వినపుం జిరునారు” (సాత. 130)

హం మహారాజుకు సంగస్కృతము నేర్పవలెనను దీక్షబూసిన శర్వవర్మ కుమారస్వామిని ఉపాసించిన శక్తి-చాటుమాటుగా రాజుకు వ్యాకరణ బీజావ్యాపము చేసినది, గుణాధ్యు నెడదలో వినపునారు నాటినది. ఒకే శక్తి యిద్దరియందు వేర్వేరు పరిణామములు కలిగించినది.

శ్రీషాలంకారము :- అనేకార్థముల నాశ్రయించుకొని యుండుట.

“భాషాబహిర్యేషమే యాలోకించి తిరస్కరించునె గుణాధ్య గ్రంథము”
(సాత. 197)

గుణాధ్యుడు తన శిష్యులకిచ్చి హాలునొద్దకు పంపిన ‘బృహత్కథా’ కావ్యము నిరాదృతమై తిరిగిరాగా గుణాధ్యుని బాధను తెల్పు సందర్భములోనిదీ వాక్యము. గుణాధ్య గ్రంథము గుణ పరిపూర్ణ గ్రంథము, గుణాధ్య విరచిత గ్రంథము. ప్రకరణమునకీ రెండర్థములును అన్వర్థములే.

“పమ్మిన యుమ్మలంబుమెయి భారతభారతి యట్టరణ్య మ
ధ్యమున విహ్వలింపఁగని యాంధ్రమహీపతి యాఁగరాని శో
కమ్మునఁగుండె.”

అరణ్యమధ్యమున-కార్యము నెరవేరకముందే, కష్టములు తీరకముందే, అరణ్య పర్వమధ్యము అను అర్థములు గ్రహింప వీలున్నది. రాజరాజుకోరిక నెరవేరకముందే (భారత రచనము పూర్తికాకముందే) నన్నయ మడిసినాచు-నన్నయ్య పరమపదించినది అరణ్యపర్వ మధ్యభాగమును రచించుచునే రెండర్థములకును సందర్భశుద్ధిగలదు.

“మేలిముత్యాల శాలయన్ పాలకడలి
నురలి వచ్చిన పుత్రడి సిరులు మోసి
యితడు శ్రీనాథుడగుచు బోయింక ననుచు
వేసికొనె దిండిముడు వినపు గుటక”

(వివ్యా. 161)

ప్రౌఢదేవరాయల ముత్యాలశాలలో విచ్చిత్తున దిండిము నోడించి కనకాభిషేక గౌరవమును పొందినది శ్రీనాథుడు.

శుభగ్రహశీలనము

55

శ్రీనాథుడు-శ్రీనాథ మహాకవి, విష్ణువు.

పాలకడలి పట్టి సుద్వాహమైనది విష్ణువు.

కనకాభిషేకముతో శ్రీనాథుడు సిరికినెలవై అన్వర్థనాముడగును

శ్రీనాథుడు సిరిగలవాడగునను అర్థముతోపాటు అష్టవల్లభుని కథకూడ సూచితమైనది.

అయత్నకృత సార్థకశ్లేషలే ఈ కావ్యమున ప్రయుక్తములై కావ్య గౌరవాపాదకములై తనరినవి.

వ్యాసుస్తుత్యలంకారము :- నిందాస్తుతులచేత స్తుతినిందలు స్ఫురించుట.

“అదుదానికి రాజ్యపట్టాభిషేక

వైభవ ప్రాభవములె సెబాసు : మనకు

నింక ముందాంధ్ర భూమిలో నింట నింట

గౌదవ లేదంట పసుపు గుంకుమల పంట” (కాక. 30)

గణపతిదేవ మహారాజునకు మగ సంతానము లేకపోవుటతో కుమార్తెలైన గణపాంబ రుద్రమాంబలతో-రుద్రమాంబ వీరోచిత విద్యలెల్ల నేర్చి తదుపరి చక్రవర్తియైనపుడు సైపని సామంత రాజులు ఆమె పాలనను గర్హించునప్పుడు స్తుతించినట్లుగా నిందించుట జరిగినది.

ఇంతియేగాక అయత్నముగా నాయాచోట్ల శబ్దాలంకారములును చోటు చేసికొని కర్ణపర్యముగ నున్నవి.

వృత్త్యనుప్రసాలంకారము :- ఒకే అక్షరమునకు పలుమారావృత్తి కలుగుట.

“క్రమ్మెను చెమ్మట ముమ్మరంబుగన్”

అంత్యానుప్రసాలంకారము : పదాంతములందుగాని, పాదాంతములందుగాని, వాక్యాంతములందుగాని అవే వర్ణముల కావృత్తిగలుగుట.

“అనువులచేతఁబట్టి-రాజసమునెట్టి
తండ్రి జీవితరక్షఁ జేత్త మునఁబెట్టి”
“గురులయింట విందు గోవిందరాజుతోఁ
దియ్యమైన పొందు తేనె చిందు”

“చుటుకుఁజూపుల బదనైన చిటుతనవ్వు
ముండ్లనిండిన పసిడి క్రొమ్మెగలి పువ్వు
పూవుఁబుడికిన విషసర్పమూర్తిముట్టు
బాలుఁదాకిన సింగపుఁగాలిపెట్టు”

“కన్నబిడ్డను నవ్వుగానినవ్వు
రాణిఁగననీడు తన యెదలోనినావ్వు”

“జయరక్షలు నీదుడీక్షలే”

“క్రతు సమర్థముగా సమర్థనము సేత-యెన్నగా ధర్మదేవతకన్నుమూత”
“రుద్రమాంబ చదురు-పదికి పదిపాళ్లు వీరసంపదకు కుదురు”

మొదలగునవి.

చేకానుప్రాసాలంకారము:- అక్షరముల జంట కవ్యవధావృత్తి కలుగుట.

“నీ బోఁటి బోటి హింప”

ముక్తపదగ్రస్తము :- విడిచిన పదభాగము నెడము లేకుండ గ్రహించుట.

“పురుల తరమైన బాధలో మధురిమముగ
మధురిమములోన బాధగా మాటి నృపతి
కొక్కకంట ముద్రువు లోడిగిల్ల
నోడిగిల్లె శుగ్రువు లొక్కకంట”

ఇట్టి శబ్దాలంకారము లెన్నియో నాదాభివ్యక్తికి, శ్రుతిసుభగత్వమునకు తోడ్పడుచున్నవి.

ర స ము

సహృదయులకు కలుగు ఆందానుభూతియే రసము. లాక్షణికులు శృంగారాది నవరసములను పేర్కొని కావ్యాత్మ రసమని వాక్రుచ్చిరి. ఆంధ్ర పురాణము నందంగి రసము ధర్మవీరము. కరుణామృత శృంగారము లంగ రసములుగా కావ్యమునకు పరిపుష్టిని చేకూర్చినవి.

ఉత్సాహము వీరమునకు స్థాయి భావము. లోకోత్తర కార్యనిర్వహణము నందు దృఢమైన దీక్షబునుట ఉత్సాహము¹. ఇది ఉత్తమ నాయకాశ్రయము. రస గంగాధరము ననుసరించి వీరము-యుద్ధవీరము, శ్రమవీరము, దానవీరము, దయావీరము, ధర్మవీరము, సత్యవీరము, పాండిత్య వీరము, శ్రమ వీరము బలవీరములని యెఱిమిది విధములు.

ఆంధ్ర పురాణమునందీ వీర రస భేదములన్నియు పోషింపబడినను అవి యన్నియు ధర్మ సాధనమునం దుపకరించుటచే యింపని ప్రధాన రసము ధర్మ వీరము. ఆంధ్రాధిపతీతలైన సాతవాహన రాజుల కాలమునుండి, నాయక రాజుల వరకు ఆంధ్ర జాత్యభ్యున్నతికి, సంస్కృతి పురోగమనమునకు కృషి కొనసాగి నది గావున ధర్మవీర మిందంగి రసము.

“అభిజాతులు బుధ పరిష

న్నిభృత వహోనిధులు కీర్తనీయాభ్యుదయులే

శుభవర్తనులు పురాంధ్ర

ప్రభువులు; తచ్చరిత మింక బురాణింపబడున్. (అవ. 37)

అను పద్యము వైయంశమునే ధృవీకరించు చున్నది.

“ప్రభుతరవీరభోగము, సభిన్న మహోదయ భావబంధ; ము
న్మతిత విరోధి యూధము, సనాతన కీర్తి రథమ్ము ‘దక్షిణా
పథము’ననున్న రాష్ట్రముల వాసి గడించిన యాంధ్ర రాజ్యపుం
బ్రథయొక నాటిదే; కవుల వర్ణన ధోరణి కంప పాడిదే” అను

లోకోత్తరేషు కార్యేషు స్థేయాస్త్రియస్స ముత్సాహాః

[ప్రతాప రుద్ర యశో భూషణము. పు. 199]

పవ్యమున ఆంధ్ర భూపుల వర్తనము స్థూలముగా ప్రతిబింబితమైనది.

“మత సహనంబు, వాఙ్మయ రమా పరమాదృతి, శిల్ప సత్కళా
రతి, కృతి గౌరవంబు జనరంజన శాత్రవ భంజనాది సం
స్తుత గుణ భారముల్ గలుగు జోదులు రాజులు దాక్షిణాత్య సం
స్కృతికిఁ బునాది వేసి వెలయించిరి మాయని హేమ సౌధముల్.”
(సాత. 245)

అటు పద్యమున సాతవాహన ప్రభువులు ధర్మ, సంస్కృతుల పరిరక్షణమున
కుశ్రహించిన విధ ముటచింపబడినది.

“కానీ, యా ‘సరకాసురుండు’ రస సంగ్రామ క్రియాక్రీడ మా
పై నెంతెంత తెలార్చునో కనెద ; నిల్వన్ దిక్కు మొక్కేడి ‘మొ
ట్టో! నాదోసము నైపు తల్లి!’ యని యట్టుంజాచి వేడుగ నా
దీనుంగాచెదఁ జూచెదం గరుణ నర్తింపన్ శ్చమామూర్తిన్”
(కాక. 68)

అనుటలో రుద్రమదేవి కనబరచిన యుద్ధ, ధర్మ, దయావీరములు ప్రస్ఫుటముగ
చున్నవి. ఆహవమున యావప రాజైన మహాదేవుని క్రూరముగ దండింతు
నని యుద్ధవీరము; సరకాసురుని దున్ని ధర్మము కాపాడుదునని ధర్మవీరము,
దీనుంగాచెద శ్చమామూర్తిన్ యనుటలో దయావీరము తెలుగురాజియైన రుద్రమ
దేవి ప్రకటించు కొనెను.

“క్రొవ్వి మహమ్మదీయ వనకుంజరమియ్యెడ వీరసింహమున్
జవ్వకుఁ గాలుద్రవ్వి పీలిచెం బెలుచన్; జడియంగనేల; యీ
మవ్వపుడెల్లకత్తికి సుమాళపు బతుల యాటగాక యీ
చివ్వలు లెక్కయే! గజిబిజింపకుఁడి చిలుగాలి తాకునన్”
(కాక. 240)

అనుటలో ద్రతాపరుడైన యుద్ధవీరము ప్రకటిత మగుచున్నది.

“అహితుల నుక్కశంవి రుధిరాన్నము మెక్కు తలంపులేని నీ
మహిత మతంబుతో నిపుడు మాయెద యేకముగాడు; మాతృదే
శహిత లనన్మతిన్ స్వమత సంగ్రహణమ్ము స్వజాతి ధర్మ సు
గ్రహణముగా గడంగిన పర ప్రతిహింస యహింసయే యగున్”
(పునః. 87)

యని ప్రోలయ తనవృద్ధాప్యమున కాపయకు బోధించుటలోను;

“నడుమ విసరిన వడగాడ్పునకుఁ దొణంకి
తలలు వాల్చు సనాతన ధర్మ లతలు
తేలుకొని యప్పడపుడె నర్తింపఁ దొడఁగెఁ
ప్రోలయ మిది కృషి వర్షమునకుఁ దనిసి”
(పునః 22)

యనుటలోను ధర్మపరిరక్షణకై ప్రోలయ దీక్ష, చేసిన కృషి సృష్టములు.

“ధర్మ దీక్షలు పెంచి - శాత్రవుల ద్రుంపి”

“వాని యొకనాటి యుపవాస దీక్ష

కర్ణాటాంధ్ర లక్ష్మికిఁ సుధాన్న భిక్ష” యనుటలో హరిహర రాయల
ధర్మ పరాయణత్వము సువిచిత మగుచున్నది.

“పర దురాచరణముఁ బల్లటిల్లు, భారతీయ ధర్మంబు గాపాడుపొందె”

యని అప్పాజీ, శ్రీకృష్ణదేవరాయల కుద్బోధించుట హైందవ ధర్మ సంరక్షణార్థమే.

ఈ విధముగ ధర్మవీర రసోదంచితమైన పద్యముల నెన్నియే నుటంకింప
వచ్చును. రాజరాజు, రుద్రమ, ప్రతాప రుద్రుడు, ప్రోలయ, కాపయ, రెడ్డి
రాజులు, వెలమ దొరలు, హరిహర బుక్కరాయలు, తుళువ నరసరాజు, శ్రీకృష్ణ
దేవరాయలు, రఘునాథ భూపాలుడు మొదలగు ప్రముఖ రాజుల చరిత్రలన్నియు
ధర్మతత్పరములై, జాతిజాగృతి కుపస్కారకములై, వీర రసాత్మకములై
యొప్పుచున్నవి. ఆ తెలుగు ధర్మ వీరుల చరిత్రమును వర్ణించు పట్ల శాస్త్రి
గారు రసార్థమొసర్చిన కావ్యకళాకౌశల మపూర్వము.

కునశ్శేపుని కథ, సన్నయ నిర్మాణము, కావ్యహోమ ఘట్టములు కరుణ

రసముఁకిరవులు. కరుణమునకు శోకము స్థాయి భావము. అపవత్తుడైన హరిశ్చంద్రుడు వరుణ ప్రసాదమున పుత్రుని బడసి, ఆ దంపతులనుభవించిన స్థితి, పుత్రుని దక్కించుకొనుటకు రాజుపలుమార్లు బొంకిన విధము జాలి నొడ వింపక మానవు.

“మీద కసివోవ విసరెడి చేదుగాలి
జాడ లెలుగనిదా హరిశ్చంద్రరాణి
యామె యప్పటి సంతస మంతులేని
హలహలము దాచుకొన్న మహాత్మి పురుడు”

“ఒక్కకంట ముద్రువు లోడిగిల్ల
ఓడిగిల్లె భగవత్తు లొక్కకంట”

“మన్న బిడ్డను నప్పుడెగాని నప్పు

రాణి గననీడు తన యెదలోని నొప్పు” మున్నగు పద్యములు ఆ దంపతుల హృదయ స్థితిని పట్టిచూపుచు సహృదయులను రసీభూతమొనర్చ గలుగును. రాజు పుత్రునిపైనున్న మమకారమును చంపుకొనలేక బొంకిన విధము పరితల సానుభూతిని పొందును. రోహితుని ప్రయాస, యూప స్తంభ మునకు కట్టబడిన భుక్త్యేవుని స్థితి దయనీయాంశములు.

నన్నయ మరణముతో రాజరాజు నిర్వేదము పరితల కంట తడి పెట్టించును.

“ఆరంభించితి వత్సుదాత్ర కమనీయ శ్రీ రసస్ఫూర్తి నిం
దారన్ భారత సంహితారచన సేయన్, మత్పురాపుణ్యవి
స్తారం బిటు ఫలించెనంచు నెడ మోదంబందె; నా పొంగుచ
ల్లాడెన్; మాడెనొకింతలోనఁ దలక్రిందై బంధురాశాచుచుల్”

రాను చేసిన శపథమును నిర్వహించుటకు గుణాఢ్యుడు హాలుని యాస్థానము వీడి అరణ్యమున నుండి, ఏడు వత్సరములు కష్టించి, బృహత్కథను రచించి; దానిని హాలుడు నిరాదరింపటతో కుమిలి, కావ్యమును హుతాశనున కర్పించెను. అపుడా కవి పరిరాపమున ప్రకృతియే పలవించెనని; శ్రీ శాస్త్రి

గారభివర్ణించి కావ్యకళా సృష్టిలో తమకున్న, కౌశలమును భంగ్యంబుగా ప్రకటించుకొన గలిగిరి.

“తొనగి తొరగెడి కనుటెప్ప దొప్పసీరు
నిండు దోసిళ్ళ ముంచి మంత్రించి యగ్ని
కాజ్యహోమ మొనర్చె గుణాధ్య యజ్ఞ
శిష్య యుగళము చూచి యచ్చెరువునంద”

“దాచితి నేండ్లుగా బహువిధంబుల నోచితి రక్తమాంసముల్
వేచితిఁ గమ్మనై రుచులు పెల్లగు నీయువహార భుక్తి నీ
వాచవి తిండి కంచుఁ గొనివచ్చితిఁ బావక! వాడి నాలుకల్
చాచుము! తృప్త పీక్షణములం దనియింపుము పేవ వండితునై”

“ముని నయ్యు విసముల కాసగొంటి పెనువీరిడినై”

చూచి పద్యములు శ్రుతి సుభగర్వముతో పాటు తెలుగు చుడికారపు సొంపును భావప్రవర కనువైన పదకాలమును, కరుణాస చరితారమును సువ్యక్త పరుల గల్లు చున్నది.

శక్తిమతి సర్వవృష్టయై మరణంప, భర్తయైన దీపకర్ణి పెరావనము నుతి మెత్తని మరసుతో పెనుతుఘాసుం హోరు వినిపించి వాస్తవికతకు దర్పణమై నిచ్చినది.

“అల్లట పాటు వాటిం నెదన్ గొడవల్ గుడిబంద అట్టులై
యల్లటపెట్టగప్పిన రహస్యము విప్పెడి తోటులేక! నా
శిల్పన సంబరమ్మునకు జీవము పోసెడి వారు లేక యా
యల్లక వేదనా విధురి లాంతరుఁ దాయె స్వపాలుఁ దాయెదన్”

“నుల వెన్నెలవల్లిఁబాసిన కొలంత
ప్రాణమూరించు తనయులు లేని వంత
రెడును దురంత ముఖవారి నిధుఁగనుచు
నా సృష్టనెడంద పాయలుగఁ జీల్చె”

“తోకములోన నేకడ వెలుంగను శబ్దములేడు; సర్వమున్
 జీకటి ముద్ద భూపతి కిసి; మసి పాతలు గట్టి శోక భు
 గ్నాకృతిఁ గన్ను మిన్న నొకటై దురబిల్లు స్వఃజ్యులక్షి యే
 కాకినిగాఁ గనుంగవకుఁ గట్టు నభిన్నతమస్వరూపయై”

అనపత్యత, అపత్నికత లెంత దుర్భర వ్యధాభరితములో; పత్నిసుతులు లేని
 సంపదలెట్లు నిష్ప్రియోజనములో కవిగారిట స్పష్టముగ వివరించిరి. ఈ పద్య
 ములు పఠించిన సహృదయులెవ్వరై ను ఆర్థిభూతులు గాకపోరు.

కుమార స్వామి శర్వవర్మకు ప్రత్యక్షమై తాతంత్ర వ్యాకరణమును
 బోధించుట; వాణి, పినవీరభద్రునకొక రాత్రి జైమిని భారతమును వ్రాసియిచ్చుట;
 విజయరాఘవుని అన్నదాన ప్రతమున దేవి స్వయముగా వండుట వంటివి విస్తృ
 తావహములై అమృత రసాశ్రయములై యొప్పు చున్నవి.

శక్తిమతీ దీపకర్ణుఁ అన్యోన్యాయమురాగ జీవితము ఉదాత్త శృంగారమై
 దీపించినది. ఉదాత్త ప్రణయమున రావర్మముగను; సలక్షణమైన, సభ్యమైన
 శృంగార రసమునకు లక్ష్యప్రాయమై ఆంధ్రపురాణావ్యమునందు రసశృంగమైన
 శృంగారము సకృత్తుగ వర్ణింప బడినను సమున్నత ప్రమాణముల నందుకొనిన
 కావ్యరచనా కౌశలమునకు నిదర్శనమై యొప్పుచున్నది.

“ఆరంగూరిన కూరుమ
 లేలులుగాఁబాటవార లిరువురు ప్రణయ
 స్వారస్యోపాసన పెం
 పార మెలంగిరి యలొకికానందధులై”

మహాకావ్య నిర్మాణదక్షులైన శ్రీ శాస్త్రిగారు రసనిర్వహణకు తగిన
 పృత్తమునే యెన్నుకొని ఛందస్సును, భాషను సముచితముగ ప్రయోగించుకొని
 ఆంధ్రపురాణమును రూపొందించినారు. రసవృష్టితో ఈ కావ్యము సర్వవిధ
 ముల ఉత్తమ రావ్యమై అధునికాంధ్ర మహాకావ్యములో పంచి పేరు సంపాదించు
 కొనినది.

ధ్వని

శబ్దార్థ మప్రధానమై అర్థాంతరమును వ్యక్తము చేయు కావ్య విశేషము ధ్వని. దీనిని ఆనంద వర్ధనుడు స్థాపించి 'ధ్వనిరాత్మాకావ్యస్య' యని నిరూపించిరి. వాక్యార్థమునకు రమణీయమైన అర్థాంతరమును స్ఫురింపజేయు శబ్ద శక్తికి వ్యంజనయని పేరు. అర్థమును బట్టి కావ్యములు - ధ్వనికావ్యము, గుణభూత వ్యంగ్య కావ్యము, చిత్ర కావ్యము అను మూడు విభాగములు. ఇందు ధ్వని కావ్య ముత్కృష్టమైనది. వస్త్రలంకార రస ధ్వనులలో నేదో యొకటి ప్రధానమై సాగు కావ్యము ధ్వని కావ్యము.

స్వాతంత్ర్య సమరము మన దేశమున మహోద్ధృతముగ సాగుచున్న దినములలో కొన్ని చారిత్రక కావ్యములు వెలువడినవి. తమ సంస్కృతిని సంరక్షించుకొన వలెనను మహోదాత్తమైన లక్ష్యముతో విమతులతో సమరము సాగించిన మహావీరుల చరితములు కావ్య వస్తువులై జన బాహుళ్యము నందు ఉజ్జేజమును కలిగింపజాలినవి. ఆ కావ్యములలో నాయకులు, నాయకలు తదితర పాత్రలు పలికిన స్వాభిమాన పూరితములైన వీరరసస్ఫూరకములైన పలుకులు నేటి పరిస్థితులకును అనుగుణముగ నుండుట గమనింపదగిన యంశము. 'శివభారతము', 'రాజాప్రతాపసింహ చరిత్రము', 'ఝాన్సీరాణి', 'జొబ్బిలి యుద్ధము' వంటి కావ్య నాటకములన్నియు ధ్వని ప్రధానములై తత్కావ్య ప్రయోజనమును ప్రకటింప గలుగుచున్నవి.

జరిగినది జరిగినట్లుగ, చదివినది తెలిసినట్లుగ ఛందోబద్ధము చేయుట వలన పద్యములలో వ్రాసిన చరిత్ర గ్రంథమగునేమోగాని చారిత్రక కావ్యమని పించుకొనదు. సంప్రదాయ సిద్ధముగా, అనూచానముగా మనకు నేవిలువలపట్ల, యే ధర్మములపట్ల, యే సంస్కృతి పట్ల ఆదరాభిమానము లున్నవియో వానినే ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగ శ్రీ శాస్త్రిగారు తమ ఆంధ్ర పూణ కావ్యమున పాత్రల చేర వలించినారు. బాహిరముగ నీపలుకులు కథా ప్రవాహముతో కలిసిపోవు చున్నట్లు రనిపించుచు ఆయా పాత్రల మనోగర్భాప్రాయములుగ తోచును. కాని యిది కావ్యమునందు చొప్పించినట్లుగ, అతిశయముగ, సూటిగా నుపదేశముచేసినట్లుగ

నుండవు. అవి ధ్వనిగర్భితములై, అర్ధాంతర బోధములై నిన్నటి కథలోని భాగములేయైనను నేటికిని చుకు వర్తించినట్లుండుట ముందలి విశేషము. నిజము నను శ్రీశాస్త్రిగారు ఈ కావ్యమునందు ధ్వనిని సౌందర్యా పాదనమునకే గాక సమ్యగనుపదేశ సంప్రదానమునకును వినియోగించుకొనిరి. ఈ దృష్టితో పరిశీలించినచో ఈ కావ్యము ధ్వని ప్రధానమై యుప్పుచున్నది.

శ్రీ శాస్త్రిగారు అంతరమును, రసమును, వస్తువును వ్యంజించుటకు బహుధాప్రయత్నించిరి. కవి ఆత్మీయత ప్రతిఫలించిన పలుతావుల వ్యంగ్యముపై వారికున్న యనూనాదరమును ప్రకటించుచున్న యంశము యిప్పట్లు సమరణీయము. కొన్ని సందర్భములలో చక్కని జాతీయములను ప్రయోగించి ధ్వనిని ప్రతిపాదించుటలో సాఫల్యము నొందిరి.

ఆంధ్రుల యితిహాసములోని కొన్ని ఘట్టములను మాత్రమే తీసికొనినను అవి భంగ్యంతరముగా ఆంధ్రుల శౌర్య ఔదార్యములును సంస్కృతి మర్యాదలును సహృదయుల హృదయములను స్పృశింప గలుగుచున్నవి. మొత్తము కావ్యము చదివిన తర్వాత సహృదయులకు తెలుగుజాతి పౌరాతన్యము, పార్థవ్యము వ్యంగ్యముగ భాసించును. పైకి చరిత్ర కథనమే. కాని లోనారసిన ఆంధ్ర కళాసాక్షాత్కృతి; విశిష్టాంధ్ర సంస్కృతి. ఈ విషయముగా నీ ప్రబంధ మంతయు వక్రోక్తి నాశ్రయించు చున్నది. కుంతకుడు ప్రతిపాదించిన ప్రబంధ వక్రతకు ఈ కావ్యమును తార్కాణముగా పేర్కొనుటలో సాహసములేదను కొందును. కావ్యమునందు పలుతావులలో ప్రయుక్తములైన ధ్వని గర్భితములైన కొన్ని పద్యములను మాత్రమిటు పేర్కొందును.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకోత్సవా సంతరము అప్పాజీ రాయలకు పురసందర్శనము చేయించు సందర్భమున శాద్వల వర్ణనము చేయుచు

“.....లోతరయువృత్తిన్ మేఠకుం బోప కా

కర్వర సంఘంబుల శృంగ భంగమగుటం గన్గొంటివే: యద్దెసన్”

(శ్రీకృ. 208)

అని సహృదయుల కంతు దొరకని వ్యంగ్యవైభవ విలసిత భావన లుండవచ్చు సను యంశమును కవిగారు ధ్వనిగా సూచించారు. ఈ కావ్యమందలి వ్యంగ్య సౌందర్య సంపీక్షణమున కుపక్రమించుటకు ముందీ యంశమును గుర్తించు కొనుట శ్రేయము.

“తీగల్ సాగి మహాప్రవాహగతి రీతింబోవఁగాఁ; గాలదు
రోగంపుం బెనుగొండ యడ్డుపడి యాయుర్వేగమాఁగింప, భా
షా గర్భంబునఁ జిచ్చునింపి కవిపక్షంబెల్లఁగంపింఁగా
నాగెన్ గంటము; కంటనీరిడె జతుక్యశ్రీ యశక్యంబుగన్ (చాళ. 111)

సన్నయ మరణమును ధ్వనిగా సూచించుట జరిగినది. మహాప్రవాహ రీతి సాగిపోవుచున్న సన్నయ రచనము కాలమనెడి పరవ్రతఁడురుగా సారస్వతేయు లందరు భయ భ్రాంతులగునట్లు సన్నయ ఘంట మాగిపోవుటతో చాతుక్య రాజ్య మంతయు విలపించినది

“వెలుగుం గన్నుల త్రోవలో నొక సుధావిర్భావమై యుజ్జ్వల్తో
జ్వలమై నిర్భ సనాతన ప్రథిత శిల్ప స్నిగ్ధరేఖావతి
త్కళలన్ నిండిన భవ్యదివ్య రుచిరాకారంబు నిర్మాణ మూ
యల నూఁ గాఢుట వెంచె మాధవ మహాపాధ్మా యు దంతస్థితిన్”
(విద్యా. 42)

విద్యారణ్యుల క్రాంత దర్శితత్వము, విద్యానగర నిర్మాణము సూచితములైనవి.

“అపాయస్థితి దేశపాలకుల సాయం బూతగాఁ దాండ విం
చిన యొయ్యారపు బౌద్ధనర్తకి కళాశ్రీ నజ్జుగా గజ్జెవి; పెను”
(సాత. 147)

తాండవ మాడిన నర్తకి అంసి గజ్జెవిప్పినట్లుగ బౌద్ధమతము శీఠించినదను సంశయ ధ్వనిగా సూచిత మైనది.

“అపుడుకనిపట్టుకొని యున్నయట్టు లొక్క
వినపు బరిత్రాచు బునబునలెట్టు కొనుచు

వచ్చి. నిదురించియున్న భూపాల రమణిఁ

గొసరి జోకొద్దె మఱి మేలుకొనని కరణి”

(సాత. 20)

పాముకాటున రాణి మరణమును “కొసరి జోకొద్దె మఱిమేలుకొనని కరణి” యని భంగ్యంతరముగా, రమ్యముగా వ్యక్తీకరించుట జరిగినది.

“అడు దానికి రాజ్యపట్టాభిషేక

వైభవ ప్రాభవములె సెవాసు! మనకు

నింక ముందాంధ్ర భూమిలో నింట నింట

గొడవలేదంట పసుపుఁ గుంకుమల పంట”

(కాక. 30)

రుద్రమదేవి పట్టాభిషిక్తురాలగుట గిట్టని సామంతరాజులు నిరసించి పరికిన మాటలివి. దీనిలో తరువాతి కాలమున కలగబోవు సౌభాగ్యము వ్యంగ్యముగా భాసించు చున్నది.

“కడలి నడుమ నావగా రాజ్యతంత్రము

నడచినంతసేపు నడచిపోవు;

నడుమనొక్క చిద్రమదరిసఁ గడదాఁక

వగవులెన్నో వెంటఁదగులు చుండు”

(కాక. 205)

ప్రతాప రుద్రుని దుర్భేద్య పాలనమును వర్ణించుచు నొక సూక్తిచే తర్వాత తానున్న ప్రమాదమును సూచించుట జరిగినది.

“హైందవేతర విమత ధార్మ్యము కతన

వాడి కడుపెండి నవసి యల్లాడుచున్న

యాంధ్ర కర్ణాటరమకు సుధాన్న భిక్ష

వాని యొకనాటి పుణ్యోపవాస దీక్ష”

(విద్యా. 30)

హైందవేతరుల చుర్రార్థముల వలన వ్యభాభరిత జీవితములు గడుపుచున్న కర్ణాటాంధ్ర ప్రజలు హరిహరరాయల పట్టాభిషేకము తరువాత సుఖశీవముగ గడుపుదురను విషయమిటు సూచ్యమైనది.

సవ: గ్రహరిశీలనము

67

“ఇతడు శ్రీనాథుడగునుబో యింక ననుచు
వేసికొనె డిండిముడు వినపు గుటక” (విద్యా: 161)

‘శ్రీనాథుడగునుబో’ యను శబ్దముతో శ్రీనాథుడు శాశ్వత యశస్వి యగునను
విషయము ఖంగుంతరముగా సూచింపబడినది.

“చూచి యిటువల్కె; ‘నో ప్రభూ’ మాడుమిటులు
ప్రాణములు నీవి కృష్ణనేత్రములబోన
నుండునే! పుట్టువునగృతార్థుండవగుదు;
వెంతపని: దీనికా నియమింతు నన్ను” (శ్రీకృ. 7౦)

వీరనరసింహరాయలు తన యనంతరము తన పుత్రునకే రాజ్యము దక్కవలె
నను తలంపుతో ప్రథమ నిరోధియైన రాయల నేత్రముల తెమ్మని అప్పాజీని
కోరగా, వల్లెయని తెల్పుటతోపాటు యింత నైచ్యమున కొడంబడుదువా యను
రమణీయార్థము కూడా ధ్వనించుచున్నది.

రమణీయార్థముకూడా ధ్వనించుచున్నది.

“ప్రథమ పటహధ్యనుల్ శుభస్యనముగాంగ
సకల వీరులు వార యాత్రికులుగాంగ
నుదయగిరి దుర్గకన్యక నుద్వహింప
నరుగు వడువునగ గృష్ణరాధ్యరుడు కదలె” (విజ. 44)

ఇందు శ్రీకృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయయాత్రా సన్నాహముతో పాటు ‘ఉదయగిరి
దుర్గ కన్యక నుద్వహించు’ భావి కథార్థ సూచనమును జరిగినది.

“సరతోర్యర చెక్కుటద్దముల్ ముట్టి తెనుగుతేడు
చంపుల్ మొలపించె బ్రపంచ కాంతకున్” (సాత. ౪)

చెక్కుగిటి చంపులు మొలపించుట శృంగార రసస్ఫోరకము కాగా, శాతవాహనుని
ప్రళయమైన పాలనావక్షత, స్మృతప్రవణత లిందు ధ్వనించు చున్నది.

“పారదాల కట్టదాల మేల్బుసుగులోఁ

దెలుగు శిల్పతరుణి వలపులార్పు”

(సాత. 241)

ఈ మాటలు శృంగార జనకములైనను, ఆ రాజుల ధర్మ ప్రవృత్తు లిందు సూచ్యములు. భావి కథా సూచనమునకు వ్యంగ్యము నాశ్రయించి శాస్త్రిగారు కావ్యరచనా కౌశలమునే గాక కథాకథన దక్షతను కూడ ప్రదర్శించిరి.

భాష

శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్రములందు గొప్ప పాండిత్యము సంపాదించినవారు. ఐనను తిక్కనవలె పొడిపొడి తెలుగు మాటలను ప్రయోగించి తెలుగు మండల పోడిమిని, భాష ప్రకటనా నైశిత్యమును బహిర్గత పరచిరి. సంస్కృత సమాసనిర్వహణ భాషతోపాటు సరళమైన భాషను కూడ సందర్భబద్ధిగా ప్రయోగించిరి. శాస్త్రిగారి పద్యధార కొన్నిసార్లు నర్మయను, కొన్నిసార్లు నన్యయతికృతల సమన్వయమును బోధించును. పీఠ రసోపవిత్రమైన ఘట్టలములను వర్ణించుపట్ల పాండితీ ప్రకర్షావహములైన ఘట్టములను వర్ణించుచోట్ల, ఓడోభరితమైన రచనము సాగించుటలోను, సీసముల నడుపుతీరులోను శ్రీనాథుడు స్ఫురింపకపోడు కవిగారు సాంప్రదాయాభిజ్ఞులగుట వలన ఆంధ్ర పురాణమును పఠించు నపుడెంతో పూర్వకపులు స్మృతిపథమున తారసిల్లుదురు. సంస్కృత వృత్తముల నెంతగా నాదరించిరో, దేశీ ఛందమునంతగా నభిమానించిరి. మత్తేభము లెంతమదమున ఫీంకరించినవియో గీతములంత మధురముగా గీయమైవవి. పూర్వ కవీశ్వర పద ప్రయోగము లెంతగా నమాదరింపబడినవియో నవ్యపద బంధము అంతగా రూపు సరరించుకొనినవి. సంస్కృతాంధ్రములు సమత సాధించు కొన్నవి.

పూర్వకపుల ప్రయోగములను కొన్నిటిని తన కావ్యమున వాడుకొని వారిపై తమకున్న అభిహాసమును ప్రకటించుకొనిరి. పూర్వ కవీశ్వర ప్రయుక్త ప్రయోగముల నిపుణముగ నవదరించుకొనుటలో కావ్యకర్తచూపిన మెలకువ అపూర్వములు.

మూదలిండు, పీటిడి, పాయక, అక్షయ్యంబగు, ముహుర్ముహురాత్మ,
చిత్తము పల్లవింప, సానలుదేరిన యోధరత్నముల మున్నగు ప్రయోగము లిట్టివే.

సార్థక పదములను ప్రయోగించుటలో గొప్పకవులు తమ నైపుణ్యమును
ప్రదర్శింతురు.

“కలిగిన దానితోఁ దనిసి గౌరవ జీవికఁ బుచ్చు తెల్లువా

రల కడుపుర్ బుభుక్షమెయి రాజగ వంతలు వెట్టు నా తురు

మ్మల యకృతంబు నాదు మెడకున్ విషపన్నగ మయ్యెనయ్యె! యీ

బలితపు రాజ్య కాంక్ష యొక పాపము చూచునె! సర్ప భూషణా!”

(కాక. 29)

ప్రతాపరుద్రుడు శ్రీశైల మల్లిఖార్జునుని దర్శించి, తురుమ్మల దండయాత్రలు
తన్ను విష సర్పములై చాఢించు చున్నవని విన్నవించుకొని ఆదేవుని ‘సర్ప
భూషణా’ యని సంబోధించినాడు. తురుమ్మల దుండగములు విషపన్నగము
లైనవి. శివుడు సర్పభూషణుడు గావున, విషసర్పముల వంటి తురుమ్మల
దుండగముల నుండి సర్పములను భూషణములుగా ధరించెడివాడవైన సీవే కాపాడ
సమర్థుడని ‘సర్పభూషణా’ యను సార్థక పద సంబోధనమిటు సుపయోగ క్తమైనది.
సాఖిప్రాయ పద ప్రయోగము అలంకారిక శైలికి రూపాంతరమన్నను చిక్కు
లేదు. సాఖిప్రాయ పదప్రయోగమును అర్థాలంకార విశేషముగ నాలంకారికులు
గుర్తించుట యెల్లరెఱిగినదే.

గుణాఘ్నము హాస నిద్రాదృతమైన తన బృహత్కథా కావ్య పత్రములను
హామమున వేల్చుటను చూసి ‘వేయిదళాల రమ్మి విరిజోని హృదయమొక్కొక
రేకుగా బ్రదులుచుండె’ నని సరస్వతికి కల్గిన దాధానైశిత్యమును అత్యంత ప్రతి
భావంతముగ, సార్థక పద ప్రయోగముతో కవిగాఁ సూచించిరి.

“శుక్త పక్షములోని రాజువలె హాస

రాజు పరిణతి పట్టపురాణి యెడకు

నమ్మర సేము, శర్వకర్మ మదికింత

కౌముదీ లోకమును నౌచు గణుతిగనియె”

(సాత. 81)

“రాజు” అనుపదమిటు చంద్ర పర్యాయవాదిగా ప్రయోగించి అమృత సేకమును, కౌముదీలోకమును సమర్పించెను “రాజు” సార్థక పదము.

“అనుచు నమృతాంశు వంశ మందనుడు పలుకు
పలుకు అమృతంబు గురియ-వెన్నెలలు విరియ
నన్ని భట్టారు నెడద చంద్రమణి కరణి
కరణి పరవశమగుచు దత్ క్షణమ లేఁ” (చాళు. 66)

రాజురాజు నరేంద్రులకు పర్యాయముగా “అమృతాంశు వంశమందను” డని ప్రయత్నమైనది. చంద్రుడు సుధాంశుడు. వెన్నెలలు విరియించును. వెన్నెలల సోకిన చంద్రకాంతమణి వంటి నన్నయ భట్టారకుల హృదయము కరిగి ఆకంద పరిష్టాపితమైనది. ఇటుఅమృతాంశు వంశమందనుడు సాభిప్రాయ పదప్రయోగము.

“అబువైనిల్చి దయాభిరాముడగు నయ్యాచార్యు నంగ్రుమిన్ రజః
కణమై పొల్చి” (విద్యా. 29)

హరిహరరాయలకు విద్యారణ్యులపైగల భక్తి ప్రపత్తులెట్టివో యిటు ప్రస్తుతింప బడినది. విద్యారణ్యులు దయాభిరాముడు. హరిహరుడు పాదధూళి రేణువు. రాముని పాదము సోకి రాయి నాటిగా మారినది. అట్లే హరిహరుని జన్మ సార్థక్యము యిటు సూచితము. ఆచార్యునకు ముందు ‘దయాభిరాము’ డను విశేషణ మిటు సాభిప్రాయము.

“నీ కృపా, నిరతి నిమిత్త మాత్రముగ నిల్చి యిటుల్ విజయుం జొనరె నీ
హరిహరుడన్న వానిని; మహామతి: కేవల మాధవాకృతి: (విద్యా. 78).

హరిహరరాయలు గురువులైన విద్యారణ్యస్వాములతో మీ కృపయే మమ్మునడిపి సాఫల్యము పొందినదని వర్ణించాడు. దీనిలో విజయుడు, మాధవుడు సార్థక పదములు. కురుక్షేత్రమున అర్జునునకు కర్తవ్యము బోధించి నడిపించినది మాధవుడే గదా. హరిహరరాయలకు విజయుడు. విద్యారణ్యులు మాధవుడు. ఆయన పేరు కూడ మాధవాచార్యులగుట ఇంకను సమర్థసీయము.

“కొమ్ములుదేలు కోవిదులకుం దలవంపుగా సమస్తశా
 స్త్రమ్ములఁబూర్వపక్ష విరసంబును గుప్పి, యనల్పజల్పవా
 దమ్ముల గెల్పవట్టి విశదంబు యశస్సును గొన్న యాముణిము
 త్యమ్ములు ప్రౌఢరాయల సదస్సున వెల్ల నుదాఢ రోమలై”

(విద్యా. 121)

ప్రౌఢదేవరాయల విద్యత్సభ ముత్పాలశాల. అందుండు విద్వాంసులు ఆణి
 ముత్పాలనుట సాఖిప్రాయమై యలరినది.

“వితాగర్వము, శాస్త్రగర్వము, మహీకాంతాశ్రయో పాత్ర వై
 భుగర్వమ్మును ముప్పిరింగొనిన . . .”

(విద్యా. 121)

ఇక్కడ ముప్పిరి గొనిన సాఖిప్రాయ ప్రయోగము.

“అఖిల భూధర దుర్గమ్ము లాక్రమించె
 సుక్కడంచెను భయద శత్రూత్కరంబు;
 సంకచేసిన నరసింహు నాత్మజునకు
 గజపతిని జట్టుదాఁక నెక్కడిది తన్ను”

(విజ. 174)

శత్రువులను జయించి, ఎన్నో దుర్గములాక్రమించినను రాయలకు గజ
 పతిని జయించు వరకు తృప్తిలేదు. ఇక్కడ రాయలకు బదులు ‘నరసింహు
 నాత్మజునకు’ అని ప్రయుక్తమైంది. సింహమునకు గజపతిని పట్టవలెనని
 యుండుట సహజాంశము. అట్టి సింహపుత్రుడే రాయలు గావున గజపతిని
 పట్టవలెనని యుండుట సమర్థనీయమే. రాయల తండ్రి తుళువ నరసరాజు.
 ఇక్కడ నరసింహు నాత్మజున కనునది సాఖిప్రాయ ప్రయోగము.

“బొలుపుల్ పొంగిన మంగళ స్వనముతోఁ బుష్పోదయంచైన రా
 యలొగిన్ దిగ్బలదేవి నిర్మల కపొలాచర్యముంగాంచె; సం
 ఘ్రులకున్ మ్రొక్కినఁ దచ్చిభామణి హారంగుల్ చూచె; నడ్డేవి దీ
 పిలఁగాఁ బల్కిన పల్కులందుఁ గనియెన్ వీణా స్వనతంత్రులన్”.

(శ్రీ. 127)

తెల్లవారు ఝామున నిద్రలేచిన వెంటనే భభరకమైన ఇష్టవస్తు సంపర్క నము రాయలు చేసికొన్న స్థితి యిటు వర్ణితము. కాద్దిసేవటిలో పట్టాభిషిక్తుడు కాబోయే శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తెలవారు ఝామున రాణి చెక్కిళ్ళనే దర్పణములో తన బొమ్మ చూచుకొనెను. సాద సమస్కారము చేయుటకు వంగిన- రాణి చూడாமణిని చూచెను. ఆ దేవి పలుకులో వీణా తంత్రీస్వరము నాలించెను పట్టాభిషేకమునకు ముందు రోజుల నుండియే నియమ నిష్ఠలతో నుండుట యాచారము. అందులకే ఆదేవి కపొలములు నిర్మలములు. 'నిర్మల' మను విశేషణ మిటు సాధి ప్రాయము.

పదబంధకములు-లోకోక్తులు

అన్ని సాహిత్య ప్రక్రియలలో కంటే కవిత్వములో భాష తర జాతీయ మైన రూపములో వెలువడు చుండునను సత్యమును యెన్నరును కావనరు. అచ్చమైన కవిత్వము కవి హృదయోద్భూత మైనపుడు కవికి శాంతి ప్రసాదించిన భాషలోనే అది ప్రకటితమగును. అనువాదములో ఒక భాషలోని కవిత్వస్ఫూర్తి మఱొక భాషలోనికి సమగ్రముగ రాకపోవుట కిదియే కారణము. కవిత్వము అనుకృతి మైనపుడు సహృదయుల కానందమును కలిగింపజాలదు. అనూదిత మైనపుడు కూడ అది తన సహజత్వమును కోలుపోయి కావ్యానందమునకు దూరమగును. కనుకనే కవిత్వయము వారు భారతము ననువదించినపుడు "నిరూపితార్థమేర్పడు" నట్లుగ తెలుగు నుడికారముతో, జాత్యమైన భాషలో రచించిరి. కవిత్వయము వారిని ఆదర్శముగ గ్రహించిన శ్రీ శాస్త్రిగారు తమ ఆంధ్ర పురాణ కావ్యమును తెలుగు నుడికారపు గొంపుతో తీర్చిదిద్దిరి. ఏ సంస్కృత కావ్యమునకును యిది అనువాదము కాక స్వతంత్రమైన కావ్యమగుట చేత శాస్త్రి గారికి స్వక్రియ భాషా ప్రతిపాదనమునకు, రచనా ప్రకటనమునకు అవకాశము పుష్కలముగ లభించినది. సమీచినమైన తెలుగు వ్యాకరణ పరిజ్ఞానము, గీర్వాణ భాషా పాండిత్యము, ఛందఃప్రయోగ దక్షత శాస్త్రిగారికి చక్కగా తోర్చుడినవి. తత్ఫలముగ సరికొత్త పదబంధములు, సూక్తులు, తెలుగుజాతి నాల్గొంపై నాట్టిమాడుచున్న లోకోక్తులు, సామెతలు ఆంధ్ర పురాణకావ్యము

నందు యెడనెడ తగిన తావులు కల్పించుకొని యొప్పారినవి. పూర్వప్రయుక్త పదబంధములు, సూక్తులు దొరలుట సామాన్యమే. కాని శబ్దరూపమును, అర్థ విస్తృతిని గభీరముగ నవగతము చేసికొన న శ్రీ శాస్త్రిగారు వ్యాకరణ సమ్మతములైన సరిక్రొత్త పదబంధములను తమ కావ్యమునందు జొసిపి ఆంధ్ర పురాణమును వస్తు విషయకముగనే గాక భాషా విషయకముగ కూడ తెలుగు కావ్యముగ తీర్చిదిద్దిరి. ఇటీవల వెలువడిన కావ్యములలో గీర్వాణాంధ్ర భాషా సంయోజనము నింత సుందరముగ నిర్వహించిన తీరుతెన్నులు చాల అరుదని యును, అట్టి యరుదైన కావ్యములలో ఆంధ్రపురాణ మొక్కటి యని పేర్కొని నచో నేకీభవించని అధ్యయనపరు లుండరు.

శాస్త్రిగారు ప్రయోగించిన కొంగ్రొత్త పలుకుబడులను, పదబంధములను కొన్నింటి నిట పేర్కొందును. కథా గమనముననుసరించి, పాత్ర పోషణమునకును వింతహాయిలు సమకూర్చుచున్న సూక్తులను, లోకోక్తులను కూడ కొన్నింటి నిట నుదహరింతును.

పిడుగులువియు, కాలము కర్పూరఖండమగు, కొమ్మచుమియు, సుర వాణకాపురము వెట్టు, లక్షనాగళ్ళ పంటచేసు, మేనులుదాచుకొని, తెప్పలతో దీప మార్పు, మావిదిపురంత, దోసికున్ నలిపి, బొట్టుముట్టించు వంటి క్రొత్త పలుకుబడులు ఈ కావ్యమునందుప్రయుక్తములై తెలుగు తనము నుజ్వల మొనర్చినవి.

బాలెంతబెబ్బలి, బాలెంతసింగము, చేదుగాలి, చీకటిముద్ద, కత్తుల పరీక్ష, వినపుంజిరునారు, ఆయుర్వాయువు, ఆయుర్వైగము, ఆయుర్వల్లి, వంకర నవ్వు, కొఱనవ్వు, కెంపునవ్వు, వగవువగరు, వగపువొగచీకటి, ధైర్యపు గాదెలు, అరినికృంతన మనీష, అరి నిష్కాసనవేళ, యోధ రత్నములు, ముహూర్ముహూరాత్మ మున్నగు పదబంధకములు కవిగారి పదబంధ చణత్వమును నిరూపించినవి. అంతేగాక సదాతనము, భీషుంచుడు, చల్లగాలి పసివాడు, గ్రుడ్డిదర్బారు, పులిమోము పసరము, కొనసూది పోటులు, జగజాణలు వంటి నవ్యభావస్ఫూర్తములైన పదబంధము లెన్నియో ఆంధ్ర పురాణమున కన్పట్టును.

శాస్త్రిగారు ఇంతకుముందు ఇంచుగాగమము కనిపించని యెన్నోపదములకు ఇంచుగాగమములను జేసి తన స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తిని ప్రకటించుకొనిరి. ఉపసర్పించు, గజిబిజించు, నిష్కర్షించు, ద్రుంగించు, రమణించు, మానసించు, చుళికించు, అందగించు, ఉద్దండించు, రాగించు, ఒడ్డారించు, సందర్శించు, అంగవించు, తొందరించు మున్నగు ప్రయోగములిట్టివి. దర్బారు, దునేదారు, వజీరు, ఫౌజు, సులతాను, ఉదాయించువంటి కొన్ని అన్యదేశ్యములను ప్రయుక్తములైనవి.

మనీషులైన కవులనోట నయశ్చముగా నెన్నియో సూక్తులు వెల్వడి కావ్యమునందు ఆయాచోట్ల తావుకల్పించుకొని వాని వెలుగులు కావ్యమంతకు పఱచుకొని సహృదయులు, జిజ్ఞాసువులైన పాఠకుల హృదయక్షేత్రములందు దివ్యజ్ఞాన రోచిస్సుల వెదజల్లును. ఆంధ్ర పురాణమునందట్టి కాంత్రికణముల పొల్పు తక్కులు యెదనెద భాసించు చుండును.

“యెరవు ధనంబుపై మమత యేటికి మాటికి బెంచుకొందువు”

“జోదునకున్ భోజ్యము రాజ్యము”

“ఆసుకొన్న యవ్విటము ద్రెవ్వఁ జూచు నవివేకివి”

“చెఱకు తుదను వెన్నుగా బుద్ధై”

“మృదు మృదువైన క్రొందఱకు రేకుల పువ్వునఁ జివ్వరెక్కలం
గదలెడి తేటి వ్రాలవలెఁ గాని జగమగమోటు పుల్ల బె
ట్టిదముగ నల్లి కాలిడి నటంపఁగ వచ్చునె”

“అగాఢమౌ జలధియందు కొంత చేయూత యందినట్లు”

“ఏ తండ్రి తిండికినై బిడ్డను బిండి వంటకము వడ్డింప నుంకించు”

“రాచపుండఃపయి మిరెపుంబొడి రాచినట్లుగన్”

“పడతి వీడిన బ్రతుకు లేబరముగాదె”

“లోన లోన వీరుల యెడ వీరు తెన్నఁడును రోసము నీసును బాసి
యుందురే”

“మేడలు మిద్దెలున్ బసిడిమెత్తిన గోడలు పీసె తిందురే;
పైడికి గోటికిం బడగ వట్టిన యెంతటి భాగ్యవంతులున్”

“జబ్బునోటఁ జక్కెర వోసితి”

“దుర్గమ్ముఁ బట్టవచ్చుఁ గాని కాలమ్ముఁ బట్టగలమె?”

“ఇటు రావల దెవ్వరోధికిన్”

“నీ ప్రాణపు చిందు నా కడుపుపై నిడ ధర్మువె”

“ఎంత మనసు కలిగిన నేమి కర్మమ్ము లేమి”

“పుత్త్రతంజెండి నెత్తురుంబిండి యెవండుణి వైతర సేద్యుఁడౌవఁ
గేల్సాఁచెడిన్”

మున్నగు నెన్నియో సూక్తులీకావ్యమున కన్పట్టును.

అపార లోకానుభవమును జీర్ణించుకొని ప్రత్యక్షరసత్యములై సామాన్యుల మంత్ర సూత్రములై గభీరభావోదధులై నిత్యసూక్ష్మములై భాసిల్లు లోకోత్తరులు ఈ కావ్యమున సహజాతములై హత్తుకుపోయినవి.

“అందిన సిగ - అందకున్న కాళ్ళు”

“గోడదీయగా నలవడుదాని గొడ్డటికినై కొనివచ్చితి”

“చుట్టముగ వచ్చి దయ్యమై చుట్టుకొనియె”

“ఒక యింటిమీది కాకం బొక యింటికి నెగయకుండ”

“రాజుతో లోకము”

“హాలని వీనుంగవ శంఖమై, కవుల సుశ్లోకాలి తీర్థంబుగా”

“తెల్ల పిల్లిని జంకనెత్తికొనివచ్చె”

“కడలిసడుమ నావగా రాజ్యతంత్రము

నడచినంత సేపు నడచిపోవు”

“నీటి కొలది తామర”

“తలఁపుఁదీపలఁ బ్రసవ బాంధవము నతుకు

కడుపులేరున్నఁ దండ్రికెక్కడిది బ్రతుకు” మొదలగు నెన్నియో లోకోక్తులు ఆంధ్రపురాణము నందరినేర్పుగా బొదుగ బడినవి. సంక్షిప్తముగా, సూటిగా, పఠితల హృదుల నాటుకొనునట్లు భావమును ప్రకటించుటకీ లోకోక్తులు పయ్యక్తములై నవి.

పురాణ సంస్కృతి

శాస్త్రిగారు సంప్రదాయబద్ధులు. నేటి కాలపు దై నందిన భావలో పురాణ వ్యక్తులు, పురాణ గాథలు, పురాణక్షేత్రములు, పురాణోక్త గిరి గుహా సరిత్సాగరములు పడబంధములుగ, సామెతలుగ, ప్రతీకలుగ, ఉపమా సామాగ్రిగ అల్లుకొని పోయిన వైసము నెఱిగిన వారు. పురాణగాథల నుట్టంకించుట వలన ప్రకృత కథాంశమునకు టెజ్వైల్యము, పావిత్ర్యము సమహరి, యుజితీ స్ఫూర్తిగ కథాంశము సహృదయున కానందము కలిగించును. పురాణ కథాగత సంస్కారమున్న సహృదయుడు వెంటనే ఆయా పురాణ ఘట్టములను ప్రస్తుత కథలో అనుసంధించుకొని తాదాత్మ్యము నొందును. ఈ విధముగ వర్ణనమునందు కవి గారు సంక్షిప్తతను గూడ సాధించుకొనిరి. తెలుగులో యితీహాసముతోపాటు పురాణ కథా సంస్కరణము పఠితలకందించిన శాస్త్రిగారి కావ్యరచనా కౌశల మపూర్వము. పోలికల కొరకు, వర్ణనముల కొరకు పురాణగాథలను ఇతిహాసమునందు జొరపి కవిగారు పురాణేతిహాసములను ముచ్చటగా ముడివేసినారు. నన్నయనుండి నేటికాలము వరకు సాగుచున్న ఆంధ్రభాష్య యాత్రతో పాల్గొను చున్న సహృదయుడు యీ ముచ్చటైన సమ్మేళనమున కుబ్బిపోవును. శాస్త్రిగారు దదహరించిన కొన్ని పురాణగాథల పేర్కొని అవి ఆంధ్రపురాణ కథాగమనమున తెట్లు తోడ్పడుచున్నవియో నిరూపించుట కిది యత్నించును.

“ముసలి చ్యవనుని జవ్వనపుం బెడంగు గొని మురిసి పోవునాచి సుకన్య

నిలువెల్ల ప్రాకృత భాషాభిమానమే నిండియున్న హాలమహారాజు ఆస్థాన విద్వాంసుడైన శర్వవర్మతో ఆరుమాసములలో సంస్కృత భాష నభ్యసించుటను గన్న సంస్కృత భాషాభిమానియైన రాణి సంతోషము - అంతవరకు చుడుపలియై యుండి ఒక్కమారు పరిపూర్ణ యౌవనము నొంది తీరిగి వచ్చిన చృఢనుని గాంచి ఆతని భార్యయైన సుకన్య పొందిన సంతోషముతో పోల్చబడినది.

“అగస్త్యుని పేర్కొన్న కపింద్రుడున్” (కాక. 202)

సముద్రమున దాగిన పృథ్వాసురుని వెలికి రప్పించుట కగస్త్యుడు సముద్రమును పుక్కిట బంధించినాడు. కాకతీయుల కాలమున వెలసిన విద్యానాథుడును వాఙ్మయ సముద్రమును పుక్కిటగొన్న సమర్థుడను విషయ ముటంకించుటకు ‘అగస్త్యు’ డుపయుక్తుడైనాడు.

“కానీ, ఆ నరకాసురుండు తన సంగ్రామ క్రియాక్రీడ మా పై నెంతెంత వెలార్చునో కనెద” (కాక. 88)

సానుంత వృషభెల్ల కూడబలుకుకొని విహదేవుడు యాదవాఙ్మ సుసికొల్పి ఆడుది రాజ్యమొనర్ప చెల్లదని రుద్రమతో కయ్యమునకు కాలు ద్రవ్వగా, అది తెలిసిన రుద్రమదేవి ఆ దుర్మార్గుని పరాక్రమ మెంతటిదో చూతునను సందర్భమున ‘నరకాసుర’ శబ్ద ముపయుక్తమైనది. సత్యభామ నరకాసురుని జయించిన తరువాత మిట తలపబడుచున్నది.

“మగవానికి వెంబడిగాక యెక్కటిన్; బహరముసేతకున్ వలచి వచ్చెను నూతన సత్యభామయై” (కాక. 92).

పురాణ సత్య కృష్ణుని వెంట నరిగి నరకాసురునితో యుద్ధమొనర్చినది. రుద్రమ దేవికి అట్టి ఆధారములేదు. సత్య యుద్ధమున నరకుని జయించినది. రుద్రమకు విజయము తథ్యమను సంశయము ధ్వనితము.

“కోటి మన్మథ మూర్తుల కూటమందుఁ గనికరముతోఁచి మూఁడవ కన్ను దాచి యెదుటఁ గనవచ్చు నర్థనారీకు గుర్రు, నరసె” (కాక. 50)

“వారిచ్చునట్టి కాన్కలు గ్రహించి నవ్వుల గారవించె మోసమెరుగని
వామనమూర్తి యగుచు” (కాక. 184)

ప్రతాపరుద్రుని పట్టాభిషేక సందర్భమున తెచ్చిన దానములన్నియు గ్రహించిన
వామనమూర్తి యతడు.

‘నావిష్టుః పృథివీ పతిః’ అన్నట్లు రాజు విష్ణ్వంశ. వామనుడు బలి యిచ్చిన
దానము గొని ఆతనినే అణచివేసెను. ప్రతాపరుద్రుడట్లు దాతల కెక్కు దలంచి
లేడు.

“కొడుకు నభిషిక్తుఁ జేయ వాకొనఁగవచ్చు;
రామ నిర్వాసనంబుఁ గోరంగ నగునె!
యదిర! యాఁడుదినడపె రామాయణంబు
నడపు చున్నాడు కృష్ణాయణంబు తేడు”

(శ్రీకృ. 79)

వ్యాధిగ్రస్తుడైన వీరనరసింహరాయలు తన యనంతరము రాజ్యము తన పుత్రునకే
దక్కవలెనని తలచి, అప్పాజీని పిలిచి, తన సోదరుడు, సమర్థుడైన శ్రీకృష్ణ
దేవరాయల నేత్రముల రెమ్మని, చివరి కోర్కెతీర్చుమని కోరగా చేయునదిలేక
నానదివోతముడు వల్లెయని తన మనస్సులో-తన కుమారు నభిషిక్తుఁజేయ
నెంచినకైక రాము గడపుట కంపుట యెందుకు? కైకమ్మ కోర్కె రామాయణము
నడపినది. ఈ రాజైన వీరనరసింహరాయలు తన పుత్రు నభిషిక్తుఁజేయనెంచి
కృష్ణాయణము (కృష్ణదేవరాయలకథ) సాగించుచున్నాడు. రామాయణమున
రాముడు తన యాపది లన్నియు గడచి విజయదై తిరిగి వచ్చినాడు. అట్లే
రాయల ఆపదలును గట్టెక్కువను విషయమిటు భంగ్యంతరముగా సూచితమైనది.
“అపాండవాశ్రు చర్యారసికుండు ద్రోణసుతుడాతడెఱుంగును తోతుపాతులన్”
(కాక. 380)

అపాండవము చేయసంకల్పించిన అశ్వత్థామ, నిదురించియున్న పాండవశిబిరమును
దగ్గ మొనర్చినాడు. అట్లే ప్రతాపరుద్రుని కోటలోనున్న తినుభండారములన్నియు
అపహృతములైనవి.

“ముసలి యభిమన్యువోలే నమ్మొగ్గరమున” (కాక. 392)

పలుమార్లు పరాజితులైన తురుష్కులు కాకతీయ రాజ్యముపైకి తిరిగి దండెత్తి రాగా వృద్ధుడైన ప్రతాపరుద్రుడు ‘ముసలి యభిమన్యు’వలె వారితో పోరాడు. ఇక్కడ విశేషించి ప్రతాపు దోడుట, అధర్మము నెగ్గుట సూచితములైనవి.

“కెరలి సులతానుపట్టి లాగిన తెలుంగు
పుడమి పదతి చెఱంగుఁ గొప్పవిడిపించి
పీని దుశ్శాసనతఁ ద్రుంచి వేయుదునను
తలఁపు కాపయ భీముండు నిలుపుకొనియె” (పునః. 52)

తురుష్కుల బంధనమునుండి తెలుగునేలను విముక్తముజేయ కాపయనాయకుడు స్థిర సంకల్పుడైనాడు. నిండుకొలుపున ద్రౌపది కొప్పలాగి, చీరలూడ్చిన కథ, తరువాత భీముని ప్రతిజ్ఞ నెరవేరిన తీటు ధ్వనితమైనవి.

“అన్న వెనుక నొక్కఁడై యొక్కఁడై యద్దె
సాగి మ్రొక్కులిడిన జాడ వెంట
ధర్మరాజు నరయు ధోమ్యుండు దేశికుం
దాశిష్యుని లిచ్చె హరిహరసకు” (విద్యా. 19)

ధోమ్యుడు ఆరణ్యవాసులమునకు పాండవులరుగనప్పటి పురోహితుడు ధోమ్యుడు సహోదరుడై నిల్చిన ధర్మరాజు నాశీర్వాదించినట్లుగ విద్యారణ్యస్వామి హరిహరు నాశీర్వాదించెను. పాండవులైదుగురు. హరిహర స్తోత్రదులు - హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు, చంపరాయలు, మారప, ముద్దప.

“పుత్ర కామేష్టి బరువునం బోక మురిసె” (విద్యా. 298)

దశరథ మహారాజుకు కౌసల్య, కైకేయి, సుమిత్రలను ముగ్గురు భార్యలు. వారికి రామ, భరత, లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులను నల్వారు కొడుకులు. అనపత్యుడుగా నున్న దశరథుడు పుత్ర కామేష్టి యాగముచేసి పుత్రుల బడసెను. తునువ నరసరాజుకు తిప్పాంబ, నాగమాంబ, ఓమాంబ యను ముగ్గురు భార్యలకు పుత్ర కామేష్టి చేయకయే వీరనరసింహరాయలు, కృష్ణదేవరాయలు, అచ్యుతరాయలు,

రంగరాయలను నల్లరు కొడుకులు కల్గిరి.

“ముసలి దశరథుడచ్యుత భూమి జాని

జగ్గరాజ సుబాహు పక్షములు గెడవ

బాష్ప ముక్తాభిషేక శుభమ్ము నడపి

తన తనూజాతు రఘునాథు ననిపె ననికీ”

(విజ. 67)

పృథ్వుడైన అచ్యుత నాయకుడు జగ్గరాయల చంపుటకు తన కుమారుడైన రఘు నాథనాయకుని దీవించి పంపెను. పురాణమున దశరథు పనుపున రాము డరిగి సుబాహు పక్షముల ఖండించెను.

ఇత్యాది పురాణగాథలు సంక్షిప్తతాసాధనమునను, పటిష్ఠ భావప్రకటనము నను, భావి కథార్థ సూచనమునను శివకరించి కావ్య శోభాహేతువులై యొప్పినవి.

జాతీయ భావనలు

ఆంధ్రపురాణ కావ్యము స్వాతంత్ర్యము లభించిన తరువాత వెలువడినదే యైనను, స్వాతంత్ర్య సమరదీప్తి, స్వస్థాన వేషభాషాభిమానములు ఈ కావ్యమునం దతివేలముగ, జాలువారింపి. శాస్త్రిగారి బాల్యాయోజనములు బానిసకాలములోనే గడిసినవి. స్వాతంత్ర్యసమరము మహాజ్వలముగ సాగిన తీరుతెన్నులను శాస్త్రిగారు ప్రత్యక్షముగ చూచియుండిరి¹. కనుకనే ఈ కావ్యమునందు స్వేచ్ఛా సమర జనిత సంస్కారము ఓతప్రోతమై యొప్పుచున్నది. స్వజాత్యభిమానమును ప్రదర్శింపవలసి వచ్చిన యేఘట్టమునుగాని శాస్త్రిగారు అతిజాగరూకతతో స్వేచ్ఛాభావ ప్రహర్షము గావించిరి. దేశభక్తి ప్రబోధము ఈకావ్య ప్రయోజన మని చెప్పుటలో సత్యుక్తి లేదనుకొందును. తెలుగువలుకుబడుల కడలిగా నొప్పు చున్న యీకావ్యమునందు జాతీయభావనా సముపేతములైన పద్యములు సహృదయుల గుండెలకు తాకుచుండును. కొన్నింటి నిట పేర్కొందును.

1 చూడుము అనుబంధము I

“మాతృదే; శహితలసస్మృతిన్ స్వమత సంగ్రహణమ్ము స్వజాతి ధర్మ సు
గ్రహణమ్ముగా గడంగిన పర ప్రతిహింస యహింసయే యగున్”

(పునః. 67)

“తెనుగెల్లన్ బెఱచెంద్ర యేల్పుడి బరాధీనత్య దుర్వాగురా
కులితంబై వెలలేని యాత్మగుణశక్తుల్ రక్తులున్ చంతమై
బలిగా నిల్చినదెన్నఁడో; యది సహింపన్గలునే? విక్రమో
జ్జ్వలుఁడొనాంధుడు సారవాహన మహితభ్యాతవంశీయుడున్”

(సాత. 5)

“అతిసంధానము చండతాండవము సేయన్, హైందవమ్ముల్ లస
స్మృత ధర్మంబులు గౌరవంబు సెడి దిందన్, సాధువాక్కుల్ తిర
స్కృతి నందన్ మనధాత్రి నెన్నొనట వ్రాసెంబోలు దైవంబు; త
త్ప్రతికారం బొనరించు పౌరుషము నిర్వృత్తింపగా నొప్పదే”

(పునః. 11)

“ఇచట మేముండి - పయి నీశ్వరేచ్ఛ యుండి
యచట నసమాన విక్రమ ప్రచుర మూర్తు
లైన మీరిందఱుండి ధర్మాసనంబు
నోచుకొన లేదె! నేడు హిందూధరిత్రి”

(విద్యా. 24)

“కుతుకములేసె దాస్యమునఁ గుందెడి దేశసవిత్రి యిక్కటల్
జతసమునం దొలంపుఁడి ప్రజల్! విజయధ్వజముల్ బుసఁ ప్రతి
ష్ఠిత మొనరింపుఁడి! తెలుగుసీమ స్వతంత్రపుజ్జోతిఁ బెంపుఁడి!
తతఁబుజ శౌర్యుడైన వినతాసుతు వీరకృతుల్ తలంపుడి” (కాక. 405)

“అంధ్రుల్ శాత్రవానీకమున్, తాపాడించిరి యౌరసంబగు స్వతంత్రమ్ము
గాపాడగన్” (సాత. 7)

“వెడసీతిన్ బెఱజాతు రెత్తినపుడోపెన్గెల్చి జాతీయవీరుడుగా”

(సాత. 23)

“ప్రతి రుధిర బిందువున దేశభక్తియురలఁ

బోరు సలిపిరి దేశీయవీరవరులు”

(కాక. 376)

“అతఁడేనాడును నేడు ముందుఁ దిరమై యాంధ్రావని న్నెల్లు శా

శ్వతుఁ; డాతండ్రి తెలుంగునేల నెపుడో జాతీయ చైతన్య సం

గతిఁ బొంగించిన ధన్యమూర్తి”

(చాళ. 20)

“మాకుగల మాతృదేశాభిమానమునకు

నొరపు సేతయగాని వేటొకటి గాదు”

(కాక. 189)

ఇది కవి హృదయపు లోతులనుండి పెల్లుబికి వచ్చిన ఆత్మీయమైన వాక్కు. ఇంతకంటె వ్యాఖ్యానమన వసరమని తలంతును.

ఆత్మీయత

కవులు తమరచనా విశిష్టతను, ఆత్మీయమైన భావనలను, తత్త్వసంపత్తిని ఆపతారికయందుగాని, ‘యా సందర్భములను పురస్కరించుకొనిగాని ప్రకటించు కొనుట నన్నయ కాలమునుండి నేటివరకు ఆసూచానముగ వచ్చుచున్న యాచారము. కవి ఆత్మీయతను గుర్తించుట ఉత్తమ విమర్శక లక్షణముగా కీ. శ్రీ. శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు తమ సాహిత్య శిల్ప సమీక్షలో పేర్కొనిరి. శ్రీ మధునాపంతులవారు కూడ ఆ రూ పట్టుల తమ కవిత్వాభిరుచులను, ఆత్మీయ భావములను, తాత్వికతను ప్రదర్శించుకొన్నారు.

“ఇందెత్తిన రాలకున్ బ్రతుకులిచ్చిరి సత్కవులట్లు వ్యంజనా

ప్రతియెకాని యొందితరపుత్తి నెటుంగని శిల్ప కోవిదుల్”

(శ్రీకృ. 198)

“వ్యంగ్యపుం దావిచెడని పదార్థ దళము

వాడని రసోత్తరము కవిత్వము కుదురు”

(విజ. 42)

“కవి చతురాస్యుడౌ యిదికాదన వచ్చునె! మంగళాన్వయ

ప్రణతయున్ రసజ్ఞతయుఁ బట్టినచోఁ బ్రతికూల భావనా

లహమున కిందుఁ దావు పొదలం బనిలే, దిట వాక్య వక్రతం
దవలిన సానుభూతియకదా! యుచితజ్ఞతయై తనరెచ్చెడిన్”

(విద్యా. 227)

“మానవుని జీవితము మేలైన కబ్బు;
మందు సత్కవి యేఱిన బిందు చొకటి
యొక మహాకావ్యమా, నది సుకవిజాలు
కావ్యతాసిద్ధి కొక్క శ్లోకమైచాలు”

(సాత. 62)

“ఇంతకును భాషాభిజ్ఞతం బట్టిదా రసజ్ఞత”

(సాత. 86)

“ప్రతి శబ్దంబున గాఢ గూఢము సమర్థంబైన యేదో మహా
ద్యుతమా శక్తి తొలంకుచున్ హృదయ తంత్రుల్ పట్టియూపున్ రసా
ర్ధ్రతకుం బేర్వడినట్టి మానిసిని, శబ్దబెట్టి సారస్వత
స్థితికింజెందినఁ దత్ప్రయోజనము వాసింతున్ సమాన్నుతిన్”

(సాత. 89)

“చందస్సుందరమైన పద్య కవితా సారస్వతంబున, మా
డెండంబూరి సముద్రమై పొరలి గొండ్లింజేయు నానంద ని
ష్యంవంబై; ససిలేనికైతలకు తోనైయున్నసే దా మహా
స్సౌందర్యం బెటుగూరు! భారతి భవిష్యంబికం బొల్పారుతన్”

(చాళు. 45)

“సవకవితార్థగానము వినన్ సకుతూహలులై కళాపిపా
సువు లిట వేచియుండిరి”

(చాళు. 46)

“బాసఁ బలు పల్కులుండెడి పగిదినొక్క
దేశమున బహుభాష తొత్తి కొనియుండుఁ;
బలుకు పలుకునఁ గ్రొత్తయుజ్జ్వలత తొలయ
భాసభాసను నూత్నసంపత్తి వెలయు”

(సాత. 68)

“పలుకు పలుకునఁ బ్రజలతోఁ జెలిమి గలిపి
తెలుగుపై గల మమకార మలవరించి
మలపు మలపున దేశాభిమాన పరతఁ
దేర్చిచూపిన నూత్న సందేశము” (కాక. 194)

“అతివేలంబగు కాలవాహినికి లోనై ముగ్ధి పోసక మ
ద్యౌతమున్ తెన్ను దలంచి యొడ్డునకుఁ జేర్చున్... శ్రీరంగధామేశ్వరీ!”
(నాయ. 142)

“శతధాక్రమ సహస్రథా విప్రుత” (నాయ. 149)

“...రస భిక్షాభ్యర్థినై భక్తిమై” (అవ. 1)

“నిను నా దోయిట కొంచె పరచినాడను” (నాయ. 182)

ఇత్యాది పద్యములు కవిగారి కవితాలక్షణములను, అవి నిర్వర్తించబడిన విధము మున్నగు విషయములను తెల్పునట్టివి. వ్యంగ్యవైభవ విలసిత రస దృష్టి శ్రీ శాస్త్రిగారిది. రమణీయార్థ ప్రతిపాదక లలిత పద ప్రయోగము కవిగారికిష్టము. ప్రతిభాష గొప్పదే యగునది కవిగారి యభిప్రాయము. పద్య సారస్వతము కవిగారి కానంద సందాయకము. దేశాభిమానము వారి కవిత్వ మందు దోబూచులాడును. ఆనందోపదేశములు కావ్య ప్రయోజనములు.

అంతియేగార భావ కవిత్వము, ఖండ కావ్యములు మున్నగునవి వారి దృష్టిలో రుచి, పసలేని (ససలేని) కవిత్వములు. దానికి విసిగియున్న కళా పిపాసువులు నవకవిత కళాపిపాసువులు నవకవిత నాలింప చూచుచున్నారై యున్నారని సమకాలీనమున ప్రబలింప కవితను నిరసించినాడు. ఆ యంశమునే శ్రీరంగ ధామేశ్వరితో విప్పుచుండుకొనుచు - ఆ ప్రవాహములో పడకుండ కాపాడిన కృపా మతివి పని విజయ రాఘవునోట పలికించినాడు. ఆంధ్రపురాణ కావ్యమును ముగించుచు ‘శతధాక్రమ సహస్రథావిప్రుతమై’యని తన కావ్య పుత్రము కొన్నిచోట్ల సంక్షిప్తమై, మరికొన్నిచోట్ల విస్తృతమై విషయమును చెప్పుచు తమకావ్యమును తామే సమీక్షించుకొనినారు. ఇంత ఉదాత్తముగా కావ్యమును సంతరించి కూడ “నిను నాదోయిట కొంచెపరచినా”నని తమ వినమ్రతను చాటు కొనిన వినయశీలి శ్రీ శాస్త్రిగారు.

కవిగారు తమ అర్మీయ భావముల నాయా పాత్రల ముఖమున ప్రకటించుకొనినారు. కావ్యమునందంతటను గురువుల ఆశీర్వాచనముననే ప్రభువులు ప్రఖ్యాతులై రను విషయమును బంపరచుటకు గురువులపై గల సద్భావమును కవిగారు ప్రకటించుకొనిన యంశమిటు నుదాహృతము.

“రాజనీతికి ధర్మవర్తనము నేర్పి

జగము నలరించు నట్టి యాచార్యమాళి”

(పునః. 61)

రాజనీతులు కాలానుగుణముగ మార్పొందును. ధర్మబోధలు గురువులు. మారిన రాజనీతులను గురువులు ధర్మబద్ధ మొనర్చినపుడే రాజులు విఖ్యాతి గాంచురు.

“ఒక్క- సంశయమెడలించి, యొక దురాశ

మొదలు ఖండించి, శౌర్యంపుటదను పెంచి

ధర్మ రక్షణవృష్టిఁ బ్రర్థ్యగ్రమైన

యొక్క యుత్రేజ మొనఁగు గురూచితము”

(పునః. 75)

ఇందు గురువు గొప్పదనమును సూచించుటయేగాక సద్గురువుల కుండవలసిన లక్షణములు కూడ కవిగారు చక్కగా సూచించిరి. ఇట్లే కవిగారు ఆదర్శ ప్రభువు గుణములను కూడ ప్రతాపరుద్రుని నోట పలికించినారు.

“కావున - చుభార్థ మొక్కటి: యొకండు ప్రభుండని వాని శాసన

స్త్రీకృతి తప్పఁజెల్లదని చిత్తమునందొక భీతిలేమి నీ

లోక మనర్థ మూఁమయి లోలుపమై చెడిపోయి వట్టి చా

ర్వాకము లోనికిన్ దిగి పరస్పర మాగడముల్ చొఱుంబడున్”

(కాక. 190)

“కావున మీరొనర్చు నృపగోరవమున్ సయిరించినాఁడ నా

జ్ఞావిధి కల్మిరాజునయి వాడనుగాని త్రిలింగరాజ్యను

శ్రీ విభవోప భోగమునఁ జెల్లును మీకును మాకుఁ దుల్యసం

భావన; చూడఁగా ననుభవములు మీయవి; మావి భారముల్”

(కాక. 191)

పై పద్యములలో సత్సృజువుల గుణగణములను పేర్కొనుటతోపాటు ఆ పాత్రలకు ఉదాత్తతయు చేకూరు చున్నది.

ప్రాథమికరాయల ఆస్థానమున నున్న గౌడ డిండిము నోడించి కనకాభిషేకము జరిపించుకొన్న శ్రీనాథ కవి సార్వభౌముడు

“నరవరమా? యొక్కకవినాథుని యౌదలఁగాడు - శారదా
చరణములందుఁ బాద్యము నొసంగితి వర్ష్యము నెత్తుకొంటివి త్తతి”

(విద్యా. 173)

అని పల్కిన పల్కలు ;

“తనకున్ స్వాగమనంబుపల్కి మృదహస్త ద్వంద్వ సంస్పర్శనం
బునఁదేలించిన వృద్ధ డిండిముని చొప్పన్ మెచ్చి” (విద్యా. 157)

డిండిముని వర్తనము సత్కవుల నడవడిని బోధించుటయేగాక ఆ పాత్రలకుదాత్తత చేకూరినది.

అట్లే రాయలు, రాజైన వీరనరసింహునియాన చొప్పన ‘తొమ్మిచ్చుట’ పెద్దలయెడ, ప్రభువులయెడ ప్రకటించు గౌరవము సూచితమైనది.

శ్రీ శాస్త్రిగారు సంప్రదాయ వాదులు. భగవంతుడు, పునర్జన్మ, పూర్వజన్మసుకృతము, కర్మము మొదలగు సంశయములను విశ్వసించువారు. తమ తత్త్వ సంపదను కావ్యము నం దాయా పాత్రల ముఖమున పలికించినారు.

“వాణి దయకల్మి సుకవికి భద్రనిద్ర;
యామెదయలేమి కుకవికి సంతలేని
మొద్దు నిద్దుర; తెలియని మొఱకు మదికి
గుకవి సుకవుల నిద్ర లొక్కడుగఁదోచు”

[విద్యా. 208]

శారదాదేవి కటాక్షమున్న సత్కవులుండురు.

“ఇంతకును - నెల్లకృతులకు నెరడుకర్త

యెడడుభర? అతండు కర్మకర్త

సమగ్రపరిశీలనము

87

తాద్యతీతుండు సర్వకావ్య ప్రపంచ

భద్రతకు హేతువుపైనిగలడు”

[అప. 32]

కృతికర్తకంటె, కృతిభర్తకంటె సతీతుడు భగవంతుడు. అతడే అన్ని కావ్యములకు కర్త, భర్త.

“లీలార్థంబుగ మేలిగాలిపట మోలింజేసి యద్దానితో

బాలుండాడెడిదాఁక, నాడి గగన ప్రాంతానఁ దారాద దా

రాలెన్నో ముడివైచి పట్టువిసువారన్ వీడి - యట్టెత్తి హే

లా లిప్పన్ బరికించి గంతులిడు లీలత్ - దైవలీలత్ గదా”

[సాత. 22]

భగవంతుడు మనుష్యులతో నాడుకొను విధమిటు వివరింపబడినది.

ఇక కావ్యాంతమున విజయరాఘవుని నోట పరికించిన తొమ్మిది మల్లేభ వృత్తములు కవియాత్మీయత నన్నికోణములనుండి పట్టి చూపుచున్నవి. తొమ్మిది పర్వములందున్న మల్లేభములవంటి రాజుల చరితము ‘ర’ ప్రాసములై వరలినవి. ఈ పద్యములందు షష్ఠీకి పర్యాయముగా వాదిన సంబోధనములన్నియు శ్రీసూక్తము చివరి శ్లోకములలోని సంబోధనములేయని కవిగారు నాతో చెప్పిరి.

ఈ పద్యములలో సర్వము దేవీ మయముగ నిరూపింపబడినది.

ప్రభువుల విఖ్యాతికి; దుష్టశిక్షణ-శిష్యరక్షణకు, కవులు గొప్పవారగుటకు, దేవీకటాక్షమే కారణము. ఆ దేవియే యుద్ధములందు కాళిగా, విద్యలందు వాణిగా, వివిధ రాజ్యరమలుగా రూపొందును. పాడిపంటలు సమృద్ధమగుటకు, సత్కావ్యములు వెలయుటకు, సర్వ చరాచర సృష్టి క్రమమునకు ఆ దేవీ కటాక్షమే కారణము. ఆయురారోగ్యైశ్వర్య సంపదలతో భయ విదూరులై నెగడుటకా దేవీ కటాక్షమే కారణము. విశ్వమంతటను, ప్రతి ఉస్తువునందును దేవి నిండి యున్నది, ఈ విధముగా కవితా లక్షణ నిర్దేశమున, ఉచిత్రగుణ సంస్కార ప్రతిపాదనమున, సర్వము దేవీ మయముగ నిరూపించుట యందును కవిగారి ఆత్మీయత త్రిశాఖమై ప్రవర్తింపడినది.

ఆంధ్రపురాణ ప్రాశస్త్యము

ఆంధ్రపురాణ మనగానే అష్టాదశ పురాణములలో నొకటియో, కాక ఉప పురాణములలో నొకటియో అనుభావము వెనువెంటనే కలుగునవకాశమున్నది. కాని యిక్కడ పురాణ శబ్దము పూర్వ కథా సూదకార్థమున మాత్రమే వాడబడినది. కావుననే సర్గ ప్రతిసర్గాది పంచలక్షణ సమన్వితముకానిదే ఈ కృతి యని గ్రంథకర్త స్వయముగా కావ్యాదిని తెల్పినాడు.

ఇరునదవ శతాబ్ది ప్రథమార్థమున సంప్రదాయ కవిత్వమునకు ప్రత్యామ్నాయముగ భావరచిత్రము, దానికి వ్యతిరేకముగ అభ్యుదయ కవిత్వము లఘుకావ్యములుగ, ఖండకృతులుగ వెలయుచున్న దినములలో విశ్వనాథ సత్య నారాయణగారి పండి ప్రతిభావంతులు తమ ఆపూర్వ శేషము ధురంధరము, తత్త్వ సంపత్తిని జోడించి రామాయణ కల్పవృక్షము పండి ఉద్గ్రంథమును వెలయించుచున్న రోజులవి.

సుమారు 200 సంవత్సరములు పరదాస్య శృంఖలములలో ముగ్ధి, నిద్రాణమై, ప్రతిక్రియా హున్యస్థితిలో జాతి కొట్టుమిట్టాడుచున్న దినములలో జాతీయోద్యమము ప్రబలిినది. కవులు కూడ జాతి జాగృతి కుపస్కారకములైన యనేక రచనల గావించిరి. వానిలో రాజాప్రతాపసింహ చరిత్ర, శివభారతము, రూప్సిరాజి, బొబ్బిలియుద్ధము మొదలగునవి ప్రధానముగ కావ్యములు ప్రముఖోదాత్త చారిత్రక పురుషవృత్తమును గొని వానిని జాతి జాగృతమొనర్చు నాయుధములుగా వినియోగించుకొన్నారు. అట్టి తరుణమున ఆంధ్రదేశము నేలిన రాజవంశాను చరితములందు ప్రముఖ రాజులను, వారి గుణ శీలములను ప్రతిబింబింప జేయుచు జాతి గతతైభవ పునశ్చరణముతో జాతి చైతన్యము నుపలక్ష్యించి ఆంధ్రపురాణము తన ప్రత్యేకతను చాటుకొన్నది.

కన్నయాదులకు పూర్వమే కాళిదాసాదుల ఋణానైపుణి సౌగంధ్యము సంస్కృతోద్భాసమున గుఱుశించినది. కావుననే వ్యాస భారతాంధీకరణమున

సమగ్రపరిశీలనము

89

కావ్యస్పృహను చొప్పించి రాదికవులు. కేవల కథాకథనమేగాక యెడనెడ కించి ద్వర్ధనలకు తావు కల్పించుట భారతాంధ్రీకరణము నాటికి జరుగుట మారుచున్న యభిరుచిని బట్టియే. తదనంతర కాలమున క్రమముగ వర్ధనా ప్రాధాన్యము హెచ్చి, ప్రబంధ యగమున వర్ధనలు ప్రవాహములై పొంగి పొంగి పెల్లుబికి పొరలిపోయినవి. అలతి వస్తువు అనల్ప వర్ధనలతో ప్రబంధములు రచింపబడి యుండ. ఆ మార్గమునకే చెంది, ప్రఖ్యాత రాజన్యుల చిత్రవృత్తుల ప్రతిబింబింప జేయుచు అనల్ప వస్తువు సంగ్రహింపబడి, ఆయాపట్టుల వర్ధనలకు తావు కల్పించు కొని రచన సాగుట ఆంధ్ర పురాణ విలక్షణత.

ఈ విధముగ పురాణములలో, ప్రబంధములలో, సమకాలీన సాహిత్య ములో విలక్షణతను సంతరించుకొని, ఆధునిక కాలమున సాంప్రదాయక పద్ధతిని సాగి కావ్యప్రబంధముల సరసన పీఠము వేసికొని యోగ్యతా ముద్ర నొందిన ప్రశస్త ఆధునికేతిహాస కావ్యమే 'ఆంధ్రపురాణము' ఈ కావ్యమును గూర్చి ప్రాజ్ఞులు వచించిన యభిప్రాయముల నిట పొందుపరచును.

“తాలను రాగిరేకులఁ బురాతన వాఙ్మయ కందరమ్ములన్
మూలుగుచున్న తెల్గుచున్న కథ ముమ్మరపుంబడలోచ్చి తీర్చి మేల్
మేలని కోవిదుల్ పొగడ మేటి ప్రబంధముగా సృజించి ని
ర్వేల యశమ్ముగన్న సుకవిన్ గొనియాడెద నిమ్మహామతిన్”

(తుమ్మల)

“బుధులెల్లన్ సుతీయింప నాంధ్రచరిత్ర హర్షోక్త మార్గమ్మునన్
సుధలం బంచ రచించె” (పొతన చరిత్రము-వానమామలై)

“ఆ చారిత్రక వస్తువైభవము లోకాదర్శభావంబులన్ పూచెన్”
(శ్రీ బెళ్ళూరి శ్రీనివాసమూర్తి)

“ఓహో ఆంధ్రపురాణ నవ్యకవితావ్యోమస్థలీ చంద్రః నీ
సాహిత్యామృతధారఁ ద్రాగి యిపుడా స్వర్గంబునందున్న ఆ
శ్రీహాలాదులు రాజులున్ సుకవితా శ్రీనాథులున్ సీకథా

వ్యా హారంబుల జన్మమెత్తుకొని రారా! ఆంధ్రపూజార్థమే”

(శ్రీ మిరియాల రామకృష్ణ)

“ఆయతమున్ మనోజ్ఞుమగు నాంధ్రపురాణము నాలకించి ప్ర
జ్ఞాయతమౌను తెల్లుభువి; సత్కవి లోకములోన సత్యనా
రాయణ శాస్త్రి మిమ్ము కవీరాయనిగా గణుతించి నిత్య పా
రామణదేయు నెంతో యనురాగముతో జనలోకమాద్యుతిన”

(శ్రీ కరుటూరి సత్యనారాయణ)

“అరయగ శాశ్వతంబయిన “దాంధ్రపురాణము” సత్కవిత్వమం
దు రసము చిందునెందు”

(శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు)

“వైదిక సంప్రదాయ పరివర్ధిత మూర్తివి వేదశాస్త్ర ము
ర్యాద లతిక్రమింపక రసాభ్యుదయంబును భావ సంపదల్
పాదుకొనంగ కైత నుడువంగల మేటివి; నీవు దక్క నీ
మేదిని వ్రాయజాలరు సుమీ! యిరు లాంధ్రపురాణ కావ్యమున్”

(శ్రీ గొట్టుముక్కల రామకృష్ణశాస్త్రి)

“ఓ కవివర్య! తావక పయోధి గభీర లసత్కవిత్వ మం
దీ కమనీయ కావ్యము జనించె సుధాకలశమ్ము భాతి న
స్లోక రసామృతమును జాఱకొనంగల దాంధ్రదేవతా
నీకము దానిఁగ్రోలి; ఇవె నీదగు కైతకు మన్న మస్కృతుల్”

(డా. జొన్నలగడ్డ మృత్యుంజయరావు)

“ద్రాక్షల మాధురిన్ దెగదు దత్తున ‘నాంధ్రపురాణ’ కావ్యమున్
దక్షత వ్రాసిమించు కవి లల్లజు శిష్యుఁడు కృష్ణమూర్తి పా
లాక్షుని మీదఁ దెన్నన నుదాహరణంబు జగద్ధితంబుగా
దీక్ష రచించి కాన్కయిడె; దీని రసజ్ఞులను గ్రహింపుడి!”

[శ్రీ పాద కృష్ణమూర్తి-రామలింగేశ్వరోదాహరణము]

“అంద్రేహాస ప్రకాశకమైన ఈ ఆంధ్రపురాణము సరస కథామాధుర్య ప్రాశస్త్యముల భారతేహాసమునకు సవతువచ్చుచు హృదయము నలరించు నొక

రసవత్పుండ్రేషు ఘటాఖండము.”

(మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ-ఆంధ్రపురాణము-చరిత్రభూమిక)

“ఆదర్శమున ఆనందము, ఆనందమున ఆదర్శమూ చిత్రించిన కవి. అలంకార పటిష్ఠమై, కాశిదాసు రఘువంశం పోకడలు చూపిస్తూ; ఆదికవి నన్నయ సడక సుకరిస్తూ ఉన్న కావ్యం ఆంధ్రపురాణం”

(శ్రీ జమ్మలమదక మాధవరామశర్మ)

“మిత్రులూ విద్యుత్కవులూ అయిన శ్రీమధునాపంతులవారి ఆంధ్ర పురాణం మహాకావ్యం ఆంధ్రరాష్ట్రం ఆవతరించిన తొలిదినాల్లోనే మహా గ్రంథం ఆంధ్రపురాణం బయటకువచ్చి, ఆంధ్ర సరస్వతికి ఉజ్జ్వలమయిన అలంకారం లభించడం ఆంధ్రుల అచ్చష్టం”. (శ్రీ పురిపండా ఆప్పలస్వామి)

“ఆంధ్రరాష్ట్రము వచ్చిన కొలది దినములకే ‘ఆంధ్రపురాణము’ ప్రకటింపబడుట ఆంధ్రుల ఖాగ్యము. ఈ గ్రంథమును ఆంధ్రకవి పండితలోకము గౌరవాదరములతో స్వీకరింప గలదని నా విశ్వాసము” (నోరి నరసింహశాస్త్రి)

“ఆంధ్ర సారస్వతమున ఆంధ్రపురాణము చిరస్థాయిగా ఉండగలదని నా నమ్మకము. శ్రీ శాస్త్రిగారు రససిద్ధులు.

“తెలుగులో ఉన్న చారిత్రక కావ్యాల్లోను ఆంధ్ర పురాణానికి ఒక గొప్ప స్థానం ఉంది.” (శ్రీ అవంతన సోమసుందర్)

“ఇటీవల తెలుగులోకి వచ్చిన గ్రంథమాలికలలో ఈ ఆంధ్రపురాణము-మేరుపూస”. (శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామి).

“మధునాపంతులవారు బ్రాహ్మమయ మూర్తి నన్నయకు వారసులు.”

[శ్రీ దేవత సుబ్బారావు]

“జాతి వచ్చి పోవుచున్న కామున నిట్టివారి రచనలు సంశీవకరణులు”

[శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు.]

“జడలు గట్టినట్టి ఆంధ్ర-చరిత్రమును దువ్విడువ్వి

అరీణ శిల్పక ధురీణ-పురాణముగ తీర్చినావు

ధరాగర్భ విలుప్తాంధ్ర -పురాణ కథలు తవ్వితవ్వి

సురుచిర మణులుగా కావ్య-సూత్రమున కూర్చినావు

నీ మలచిన ప్రతికృతి; బా-హీ మంగళ సుషుమాకృతి

నీకు జరుగు సత్కృతి; ఆం-ధ్రీ కమల పదార్పకృతి”

[డా. సి. నారాయణరెడ్డి]

“ఆంధ్రపురాణము ఆంధ్ర వాఙ్మయ సరస్వతికి ఆనర్హమణిహారము”

(శ్రీ మల్లంపల్లి శరభేశ్వరశర్మ)

“ఆతుల పురాంధ్ర రాజ చరితామృత మట్టములన్నధించి వి

స్త్రుత రసకావ్యబంధరుచి దీపిత సత్కృతిగా నొసర్చి రం

జిత మహదాంధ్ర పౌరుష విశేష మహామహిమాభిరామ సం

స్కృతి కలి మాధురిన్ కలుగజేయున దాంధ్ర పురాణ మొక్కడే”

(శ్రీ జయంతి వేంకటశాస్త్రి)

“మధునా రంజిత మాంధ్రరాజ సుయశో మందార బృందావనం

మధునా పూరిత మాంధ్ర మాతృకర శుంభదృశ్య పాత్రం మహత్!

మధునా పంతుల సత్కవింధ్రకృత రమ్యాంధ్రేతిహాస స్తుతా

మధునాకోను ససేవతే వసుమతి మాంధ్రీ సుపుత్రప్రసూమ్”

(శ్రీ కేశిరాజు వేంకటస్వసింహ అప్పారావు)

“పులకలు పుట్టగా రసిక మూర్తులు తాము సుధాసుఖూతిలో

తుల నిధులన్ గ్రహింపగ మధుస్ర పదార్థిత ధారదీయ నా

గళమున విప్పి పుంస్సికము కమ్మగ ‘దేశి’ చరిత్ర పాడె మం

గళకర భావనా మహిత కావ్యమనోహర ‘మార్గ’ పద్ధతిన్”

(శ్రీ సన్నిధానం సరసింహశర్మ)

“సనాతన ధర్మ సంస్కృతి యొక్కే-పుత్ర భావామృత జలతోకే
రుచిర కల్పనా కమల శోభితా-మధునాపంతుల మధువాక్ సరితా
ఆంధ్రభూప జీవన రత్నోంసే-తెలుగు కవిజీవన మణియోం సే
భరా ఆంధ్రపురాణ మధుసాగర - రాజిత ఆంధ్ర సాహిత్య భువిపర్”
(శ్రీ చేబ్రోలు శేషగిరిరావు)

“ఆదునికాంధ్ర సాహితీ చంద్రశాల - ఆంధ్రపురాణము”
(శ్రీ జోస్యుల సూర్యనారాయణమూర్తి)

కావ్యమును కవిని కీర్తించిన ప్రాజ్ఞులెందరో కలరు.

ఉపసంహారము

తెలుగు గడ్డపై పుట్టుటయే ధన్యముగా భావించిన కవి మూర్ధన్యుడు శ్రీశాస్త్రిగారు. వారిలో అణువణువున, అడుగడుగున ఆంధ్రత్వమే తొణికిసలాడును. బాల్యమున రఘువంశజుల పాలనా వైశిష్ట్యమును చదువుకొనునపుడు, ఆంధ్రరాజుల ఉదాత్త చరిత్రము లాతని స్మృతి పథమున మొదలెడివి. ఆయన కథలలో, నవలలో, విమర్శాగ్రంథములలో, కవితలో అంతటను ఆంధ్రత్వము. ఆంధ్ర సంస్కృతి అతర్వాహినులుగా జాలువారుచుండును. సంప్రదాయము, ఆదర్శము, ఆంధ్రత్వము వీరి మధురకవితలో దోబూచులాడుచుండును. విభిన్న శాస్త్రముల సంయోజము-శాస్త్రిగారి మూర్తి భాషలో, భావములో, పద్యమును నడుపు తీరులో, పదనమును సాగించు విధములో ఎందరో పూర్వకవుల స్ఫురింప జేయుచు మ్రొక్షణ్యమును ప్రదర్శించిన ప్రతిభ శాస్త్రిగారిది. 'దేశి' చరిత్ర 'మార్గ' పద్ధతిని ఆంధ్రపురాణమై రూపుసవరించుకొన్నది. పురాణములలో, ప్రబంధములలో సమకాలీన సాహిత్యములో విలక్షణతను ప్రదర్శించిన దాంధ్ర పురాణము.

శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారి ఆంధ్రపురాణము-ప్రతి పద్య రసోదంచితము. పలుకోణములతో ఈ కావ్యమును నా యోపిసంతమేరకు పరిశీలించితిని. శాస్త్రిగారు విద్యవృత్తులు. సరస్వతీ వరప్రసాద లబ్ధులు. వారి కావ్య ప్రపంచమును గూర్చి అనేకాంశములను వెల్లడించు నవకాశము లనేకములున్నవి. నాయీ ప్రయత్నము కొందను అర్థములో చూపుటవంటిది. రసోదధికి యేతము పట్టగలరూ. ఆంధ్రపురాణ ప్రాశస్త్యమిట్టిదని చివరిమాట చెప్పమన్నచో కవితత్వమును నిర్వచించుటలో సాఫల్యము సాధించినట్లే. ఆంధ్ర పురాణ సింధువు నందు బిందువైన నేను చూపగలిగిన నాకృషి ఫలించినట్లే.

ఈ కావ్యమునందు మొత్తము 1884 పద్యములు, 288 వచనములున్నవి.

అనుబంధము I

ఆంధ్రపురాణకావ్యకర్త శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారిలో
1-2-1982 నాడు నేను జరిపిన సంభాషణము.

నేను ఆంధ్రప్రభువుల చరిత్రమునే ఇతివృత్తముగ నెందుకు గైకొంటి? కవిగారు మొదటినుండియు నాకు చరిత్రమనిన ఆసక్తి మెండు. కనుకనే ఆంధ్రపురాణ కావ్యరచనమునకు ముందే 'విశ్వనాథనాయకుడు' 'నాయకురాలు' 'మాధవవర్మ' అను లఘుకృతులను వ్రాసినను తృప్తిగలుగక పక్కడించుకొనలేదు. సాహితీ ప్రపంచములో కవిగా నిల్చునొక్క ఉదాత్తకావ్యమైనను రచింప వలెనను తపన నాలో బయలుదేరినది.

నేను మఱి, ఈ ఆంధ్రపురాణ రచనకు ప్రేరేపణ మెట్లు కలిగినది? కవిగారు చిన్ననాటి నుండి నాకు సంస్కృత కావ్యములపై అధికమైన ఆదరమున్నది. ఈ రచనమునకు నాకు ఆదర్శకావ్యము 'రఘు వంశము'. జాతీయోద్యమకాలమున వెలువడిన ఆంధ్రపౌరుషము, ఆంధ్రప్రళయి వంటి కావ్యములు చారిత్రక వస్తువరణమునకు ప్రేరేచినవి. లఘుకావ్యములు, ఖండకృతులే అధికముగా వెల్లడుచున్న దినములవి. అప్పుడే విశ్వనాథవారు కల్పవృక్ష రచనమునకు గడంగి బాలకాండమును రచించిరి. రాజావ్రతాప సింహ చరిత్ర, శివభారతముల నప్పుడు చూచుటతో-చారిత్రక వృత్తమును గొని మహాకావ్యమును నిర్మింపవచ్చునను అభిప్రాయము స్థిరపడుటతో రఘువంశము నాదర్శముగ గొని బహు నాయకమైన ఆంధ్రప్రభువుల వృత్తమునుగొని 'ఆంధ్రపురాణ'

మను పేరుతో ఉదయ పర్వము మొదలు నాయకరాజ పర్వము వరకు తొమ్మిది పర్వములుగా ప్రణాళిక మనస్సున రూపొందించుకొంటిని. ఈ కావ్యరచనమును మొదట చాళుక్య పర్వముతో ప్రారంభించితిని. ఆ తర్వాత కాకతీయ పర్వము, సాతవాహన పర్వము, అటవిష్కృత ఉదయపర్వమును రచించినాను.

నేను మీరు ఇతిహాసకావ్యమును వ్రాసి పురాణమని ఎందుకు పేరు పెట్టి నారు?

కవిగారు ఆంధ్రజాతి ప్రాచీనమైనదగుట ఒక కారణము. పంచలక్షణములలో వంశాను చరిత్ర ముండుట, పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవో చరిత్రను 'పురాణ'మనుట కన్నడమున కావ్యశబ్దమునకు పర్యాయవాచిగా 'పురా'శబ్దము వాడుటకూడ దీనికి కారణము లైనవి.

నేను కావ్యమును తొమ్మిది పర్వములుగా విభజించుటలో అంత రార్థమేమైన నున్నదా?

కవిగారు ఆంధ్రుల అభిమాన గ్రంథమైన భారతమున పదునెనిమిది పర్వములున్నవి. దానిలో సగమీసంఖ్య. మా ఇలవేల్పు కామేశ్వరి. ఆమెకిష్టమైన సంఖ్యగావున తొమ్మిది పర్వములుగా విభజింపనైనది.

నేను మీరు కావ్యాదిలో పేర్కొనిన ప్రియఘట్టములపై మీ యభిప్రాయమేమి?

కవిగారు నాకిష్టమైన ఘట్టములు. రసరంజన కువకరించునవి. చరిత్రకూడ దీనికి పరోక్షకారణము.

నేను ఇతివృత్తముగ మీరు గ్రహించిన చారిత్రక ఘట్టము తెంతవరకు ప్రామాణికములు?

కవిగారు నేను కావ్యరచనమున చారిత్రకు లామోదించు అంశములను చెప్పినాను. కీ.శే. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఈ విషయమున

నాకు తోడ్పడినారు. దానికి రాజరాజుకు - సారంగధరునకు సంబంధించిన పుత్రమును చారిత్రకు లామోదింపరని వదలినాను. రాయలు అప్పాజీ గుడ్డు పెరికించిన కథను కూడ వదలినాను. బంధితుడై ఢిల్లీకి కొనిపోబడిన ప్రతాపరుద్రుని యుగంధరుడు తిరిగి తీసికొని వచ్చెనన్న కథయు నిట్టిదే.

నేను ఏదైనా కథలను మార్చి వ్రాసినారా?

కవిగారు శునశ్శేపుని కథలో ఆంధ్రజాతి శప్తజాతి ఈ యంతమును పౌరాణికు లామోదింపరు. ఆంధ్రుడేలిన దేశ మాంధ్రదేశమని చారిత్రకు లామోదింతురు. అందులకని యిందుకమార్చి శాపవృత్తాంతమును తొలగించి నిపుణముగ సంపదించితిని. విశ్వామిత్రుడు క్షత్రియుడు. కావున విశ్వామిత్రుని పుత్రుడే ఆంధ్రరాజ్య స్థాపకుడు కావలెనను అంతరార్థమును యిందున్నది. అట్లే హోలుడు భార్య అపహసించుటవలన సంస్కృత భాష నత్యసించెననుటకు బదులుగా, విజ్ఞానమంతయు సంస్కృతమునందుండుటచే, జ్ఞాన పరిపూర్ణికి సంస్కృతభాషపై నాసక్తి పెరిగినని నిపుణముగా మార్చితిని. హోల పాత్ర కుదాత్తత చేకూర్చుట దీని లక్ష్యము.

నేను కావ్యమున కొన్ని యద్భుతాంశములు చోటు చేసికొనుటపై మీ యభిప్రాయమేమి?

కవిగారు ఉపాసకులకు భగవదంశగ యేదో వెలుగురేఖ తోచును. వారి యుపాసన లట్టిదిగావున అదిసంభవమే. ఇట్టి అద్భుతాంశములు చోటుచేసికొనుట వలనకూడ ఈ కావ్యమునకు 'పురాణ' నామ మన్వర్థ మగుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

నేను ఈ కావ్యమునందనేక కవుల ప్రశంసయున్నను నన్నయ, శ్రీనాథులెక్కువగా చోటుచేసికొనుటపై మీ యభిప్రాయమేమి ?

కవిగారు ఈ కావ్యమున కవులు, గురువులు, రాజులు, స్థితికారులు ప్రతి

పర్వమున ఈ విషయము స్పష్టము. కవులందరిలో నాకు నన్నయ, శ్రీనాథులు ప్రియమైన కవులు. సందర్భము కుదురుటతో వారి ప్రశంస విస్తృతమైనది.

నేను ఇంకను పలువురు రాజుల చరితములిందు చోటుచేసికొనకుండుటకు వాగ్గేయకారుల ప్రస్తావించకుండుటకు కారణమేమి ?

కవిగారు ఒకేకాలమునకు చెందిన మండలాధిపుల చరిత్రములందు లేవు. ముఖ్యముగా చక్రవర్తుల చరిత్రకే ప్రాధాన్యమిచ్చి వ్రాసినాను. అందుకని వాగ్గేయకారులుకూడ విస్మరింప బడినారు.

నేను పల్నాటి వీరగాథల మీ కావ్యమున స్థానమేల కన్పింపలేదు ?

కవిగారు ఎవ్వరు చెప్పని విషయమునే చెప్పవలెననుదృష్టి, శ్రీనాథునివంటి కవి, నాకిష్టుడైన కవి చెప్పిన విషయమని వదలినాను.

నేను ఇంకను ఈ కావ్యమున విశేషము లేవైనగలవా ?

కవిగారు సర్వము దేవీకటాక్షముగా కావ్యాంత పద్యములు తెల్పుచున్నవి. కావ్యాంతమందున్న తొమ్మిది మత్రేభ వృత్తముల తొమ్మిది పద్యములందున్న పరాక్రమ శాలురైన రాజుల చరితముల సూచించును. అన్నియు 'త' (తత్సత్) ప్రాసములే యగుట శుభ సూచకము. తొమ్మిది పద్యములలో దేవీని స్తుతించుటకు శ్రీసూక్తములోని సంబోధనల గైకొంటిని ఆమె కటాక్షమే ఈ కావ్యస్పృష్టి.

నేను రచనమున మీరనుసరించిన పద్ధతులేమి ?

కవిగారు యథోచితముగా వర్ణించినాను. శ్రీనాథుని వర్ణించుపట్ల పద్యములు శ్రీనాథుని తలపింపజలయునుగదా,

అనుబంధము II

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక

అలంకార వసంతము	—చెలమచర్ల రంగాచార్యులు
ఆంధ్ర పురాణము	—మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి
ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము	—దివాకర్ల నేంకటాచార్యులు
ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర	—పింగళి లక్ష్మీకాంతం
ఆంధ్రుల చరిత్ర సంస్కృతి	—ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము	—సి. నారాయణ రెడ్డి
కావ్యాలంకార సంగ్రహము	—సన్నిధానంవారి వ్యాఖ్యానము
చంద్రాలోకము	—జయదేవుడు
చారిత్రక కావ్యములు (1750 వరకు)	—బి. అరుణ కుమారి
తెలుగు భాషా చరిత్ర	—భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తి
తెలుగులో చారిత్రక కావ్యములు (1947 వరకు)	—వి. సీతాకల్యాణి (అముద్రితము)
తెలుగు సామెతలు	—ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
పదబంధ పారిజాతము	—ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
పురాణ వాఙ్మయము	—జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం
ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము	—చెలమచర్లవారి అంధ్రానువాదము
ప్రథమాంధ్ర మహాపురాణము	—జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

ప్రబంధ అవతరణ వికాసములు	—కె. వి.ఆర్. నరసింహం
ప్రబంధ వాఙ్మయ వికాసము	—పల్లా దుర్గయ్య
మధుకోశము	—శ్రీ శాస్త్రిగారి సన్మాన సంచిక
శివభారత దర్శనము	—సర్వేశ్వరయ్య తిరుమలరావు
శ్రీనాథుని సాహితీ ప్రస్థానము	—జంధ్యాల బాపూసీ
సారస్వత సౌరభము	—జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం
సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష	—పింగళి లక్ష్మీకాంత్
సాహిత్య ప్రాసములు	—నివాకర్ల వేంకటాచలం
Andhras through the ages	—K. Balendu Shakharam
Historiography	—R. C. Bajumdar

007320 - ★★

